

501.666

T. MATASOVIĆ: REGISTAR BRANITELJA
MALI ZAREZ: DARKO SUVIN
FOLK TEMAT: FOLKLORISTIKA U 21. STOLJEĆU

INFO

Jelena Ostojić 2, 47

DRUŠTVO

Nebranjivo branjenje "branitelja"
Trpimir Matasović 3

Sveučilište svima! govori studenata 4

Jutarnji ponovno napada iz
materijala izložbe 5Tiranija privatnosti
Katarina Luketić 6

KOLUMNA

Kapetan Koma preporučuje
Zoran Roško 5Dug put decentralizacije kulture
Biserka Cvjetičanin 7

Iskopine Nenad Perković 13

Kartu čitaj, a seljaka pitaj
Neven Jovanović 46

ANARHO SCENA

Razgovor s Milorodom Đokovićem
Suzana Marjanić 8-9SOCIJALNA I KULTURNA
ANTROPOLOGIJASveto nasilje
Miranda Levanat-Peričić 10-11

VIZUALNA KULTURA

Avantura suvremenog dizajna
Bojan Krištofić 14-15Iluminiraj me nježno
Saša Šimpraga 16-18

TEMA BROJA: Folk temat

Priredile: Marijana Hameršak i
Suzana MarjanićFolkloristika u 21. stoljeću
Alan Dundes 19-21Psihoanaliza i folklor
Ernest Jones 22, 27-28Povijest i folkloristika: historiografski
pregled Peter Burke 29-30Pogovor Marijana Hameršak
i Suzana Marjanić 30

MALI ZAREZ

14 parabola iz razdoblja zaraćenih
država (1894.-87.)
Darko Suvin 23-26

FILM

Faktografska fikcija
Jelena Ostojić 31

KAZALIŠTE

Razgovor s Hrvojem Cokarićem
Suzana Marjanić 32-33Medo Pooh i pamet "nemoranja"
Nataša Govedić 34

ESEJ

Mircea Cartarescu Jörg Plath 35

STRIP

www.komikaze.hr 36-37

KNJIGE

Skupljanje rasutog tereta
Dario Grgić 38

Jalova Proza Višnja Pentić 39

Vedute svakodnevnice samoće
Marko Pogačar 40Skok do vrha ponora i natrag
Nataša Govedić 41

KOMENTAR

Odgovornost znanstvenika
Davor Rodin 42

POEZIJA

Googlanje poetske prede
Nini Cinotti 44

NATJEČAJ

Tišina Darko Lisac 45

Slonovi u jagodama
Marko Vistan 45

Jutarnji napada!

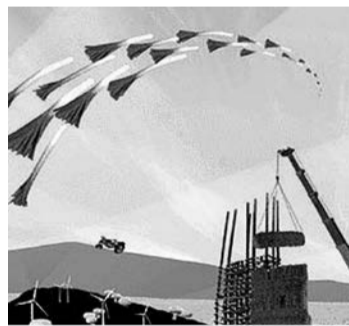
Djelovanja socijalnih aktera u proteklih godinu dana zbog nezadovoljstva politikom Vlade Republike Hrvatske bila su brojna. Međutim, akcije tih skupina nerijetko su pratile pomno isplanirane medijske kampanje kojima je cilj bio denuncirati postojeće društvene pokrete i spriječiti potencijalne nemire difamacijom kandidata za pobunu. Osnovnu strategiju pritom su činili izravni, koordinirani napadi, najvećim dijelom iz kuhinje Europapress holdinga. U prostorijama Kluba SC (prvi kat), Savska cesta 25, u utorak, 13. travnja, otvorena je izložba pod nazivom "Jutarnji opet napada" za koju je izabrano tridesetak oglednih tekstova objavljenih u *Jutarnjem listu*. Njihova ideološka namjera nerijetko ima karikaturne razmjere pa već zbog toga zaslužuju status izložka, a sama izložba zamišljena je kao pokušaj razumijevanja ideoloških koordinata vremena u kojem živimo. Izložba je podijeljena u tematske cjeline pod naslovima *Hrvati priznaju: živimo bolje nego što zaslužujemo!*, *Četiri koraka za režiranje događaja naroda*, *Slike blokade 2009.*, *Na prvoj liniji fronte za spas tržišta nekretnina*, *Borba za spas investicija Tome Horvatinčića i Radosti upadljive potrošnje*. Na otvorenju održana je tribina na kojoj su sudjelovali Trpimir Matasović, Boris Postnikov, Rade Dragojević i Mate Kapović, a govorilo se o medijima iz teorijske, ali i praktične perspektive.

Skup o biciklizmu

Skup o biciklima i biciklizmu pod naslovom "Posvećenje biciklističkog proljeća" održat će se 16. i 17. travnja u dvorišnim prostorijama Zelene akcije (Frankopanska 1). Organizator skupa je *Biciklopopravljaona*, komunalni biciklistički servis koji djeluje od srpnja 2009. godine

pod okriljem i u prostorijama Zelene akcije u Zagrebu, a u kojem građani mogu besplatno, sami ili uz pomoć volontera, popraviti i urediti svoje bicikle. Na skupu će biti riječi o stanju biciklizma i biciklističke kulture u nas i u svijetu te o različitim aspektima korištenja bicikla u svakodnevnici, rekreaciji, slobodnom vremenu i sportu. Skup je zamišljen kao kombinacija stručnog skupa s najavljenim izlaganjima, ali uz intenzivnu razmjenu iskustava i razmišljanja sa zainteresiranom publikom. Cilj skupa je otvaranje meritorne rasprave o nekim značajnim problemima biciklizma i načinima njihova rješavanja, a opća svrha promocija biciklizma kao načina transporta te biciklističke i prometne kulture. Program skupa počinje u petak u 16 sati i ciklus predavanja za taj dan završava filmskim programom unutar kojeg će biti prikazani dokumentarni filmovi o biciklima, biciklistima i biciklizmu. U subotu predavanja počinju već od 11.30. Neki od obilja zanimljivih naslova na ovom skupu su onaj Alena Sućeske *Filozofija bicikla – bicikl kao mehanički ekvivalent misaono-govornog procesa*, Damira Šoha *Slojevi biciklističke zbilje u urbanom kontekstu – slučaj Zagreba*, Tihomira Dakića *Kako voziti bicikl u gradovima bez biciklističke infrastrukture i vozačke kulture* te Vladimira Halgote *Vlejda Socijalna konstrukcija gradskih kolnika*.

Poigravanje s održivim životom

U četvrtak, 15. travnja, s početkom u 21 sat u Močvari se održava benefit koncert za Reciklirano imanje. Projekt Recikliranog imanja je utopijski pokušaj stvaranja drugačijeg svijeta i poligon za poigravanje s održivim životom. U selu Vukomerić, 25 km od Zagreba, grupa entuzijasta gradi edukacijski centar za permakulturu i održivi razvoj. Grade se kuće, uzgaja se hrana, mučka se vlastito gorivo, ruše se kuće, ne kupuje se struja. Na ovom benefit koncertu nastupit će orkestar za svadbe i sprovode, tugu i veselje Vergl Grind, riječko-opatijski politički angažirani punk bend Pasi koji pripovijedaju o

antiglobalizmu, religiji, nacionalizmu te zagrebački ska-dub-reggae band Antenat koji se s godinama učvrstio kao vodeći underground sastav u državi. Prihod od koncerta koristit će se za završetak izgradnje edukacijskog centra i permakulturne knjižnice.

Pesničenje i to u Zagrebu

Književni salon SC-a, u subotu, 17. travnja u 20 sati, ovaj put u prostorima MM centra, ugostit će pjesničko-scenski spektakl koji, sasvim opravdano, već godinu i pol dana drma beogradskim noćnom životom. Uz goste iz Srbije nastupit će i brojni domaći izvođači. "Pesničenje", trening aktivnog čitanja poezije u javnim prostorima Beograda, nastao je s ciljem da podrži pojedince da izraze kreativne potencijale, istovremeno promovirajući novu formu predstavljanja i razmjene stvaralaštva te osnažujući neafirmirane umjetnike da se javno izraze. "Pesničenje" pronalazi i podržava pojedince i grupe koje pišu poeziju izvan klasičnih/afirmiranih poetskih krugova, i pokušava im omogućiti da svoje poglede, želje, snove i strahove javno predstave publici. U proteklih 17 mjeseci, organizirano je 16 festivala poezije i više manjih događaja u Beogradu te gostovanja u drugim gradovima, a prikupljenim novcem od prodaje ulaznica, izdano je 12 knjižica poezije. Do sada je na sceni nastupilo preko 450 pjesnikinja, pjesnika, performerica, kantautorki, strip autora i drugih umjetnika i izvođača. Na poziv Književnog salona Studentskog centra, "Pesničenje" gostuje u Zagrebu 17. travnja s namjerom da i u Zagrebu potakne neafirmirane umjetnike i one koji se nisu okušali u umjetnosti da istraže kreativne potencijale i preoblikuju svoju realnost u formu performansa. I to rame uz rame s nekim već etabliranim stvarateljima. Kao uvertira zagrebačkom "Pesničenju", gosti iz Beograda će večer ranije, u petak 16. travnja, nastupiti u Booksi u sklopu muzičkog programa Škrabica.

Muzej ulične umjetnosti

Muzej ulične umjetnosti, popularno rečeno street arta, nema fiksni prostor, radno vrijeme, stalne kustose niti pompozna otvaranja. Vrijeme trajanja također je neograničeno, točnije ovisno o naknadnim intervencijama i reakcijama građana, drugih autora, službi za održavanje čistoće. Ulična umjetnost se sama po sebi opire sistematizacijama i klasifikacijama jer riječ je o urbanim intervencijama koje su u funkciji informiranja i komuniciranja. Od 10. do 14. svibnja na pročelju zida u staroj Branimirovoj ulici u Zagrebu održat će se izložba koja je rezultat javnog natječaja za likovno oblikovanje Branimirove ulice na slobodnu temu. To je ujedno i prvi projekt Muzeja ulične umjetnosti. Šesteročlani žiri u kojem su akademik Ivan Kožarić, dizajner Mirko Ilić, predsjednik HDLU-a Josip Zanki, arhitekt Krešimir Rogina, ilustratorica Dunja Janković i glazbenik Damir Martinović – Mrle odabrat će najbolje radove koji će se naći na pročelju zida u Branimirovoj ulici koja je unazad dvadesetak godina glavno poprište legalnog uličnog stvaralaštva. Prvi put ulicu su u sklopu zagrebačke Univerzije, 1987. godine, oslikali brojni hrvatski umjetnici.

Posljednje zagrebačko Žedno uho

Zahvaljujući drastičnom rezanju potpore od strane gradskog Ureda za kulturu, obrazovanje i šport, Žedno uho održat će od 26. do 30. travnja svoje zadnje izdanje u Studentskom centru. Daljnje održavanje ovog festivala u sadašnjem formatu postalo je nemoguće, tako da je ovogodišnji festival zadnji kakvog smo imali prilike dosad gledati i slušati. Više informacija o budućnosti festivala i njegovoj eventualnoj novoj lokaciji doznat će se uskoro. Okosnicu festivalskog programa i ove godine čine izvođači kojima je kreativnost zaštitni znak, a tržišni uspjeh ne predstavlja bitnu stavku na listi prioriteta. Žedno uho tako će ove godine biti velikim

nastavak na stranici 47 –

NEBRANJIVO BRANJENJE “BRANITELJA”

DOK SE GODINAMA SOCIJALNI MIR KUPOVALO U ODNOSU NA SAME KORISNIKE BRANITELJSKIH POVLASTICA, DANAS SE ŽELI IZBJEĆI POSLJEDICE OTVARANJA PANDORINE KUTIJE IZ KOJE BI NA VIDJELO IZAŠLA NEDOSLJEDNOST, PA I LICEMJERJE VLASTI U ODNOSU NA BRANITELJE. I “BRANITELJE”.

TRPIMIR MATASOVIĆ

Registar branitelja je objavljen. Ili možda ipak nije. Reakcije i pobornika i protivnika objave Registra podjednako su znakovite, a svode se, paradoksalno, i na jedan zajednički nazivnik – previdanje (češće namjerno nego slučajno) da je objavljen samo jedan njegov dio. Stoga objavljanje, zapravo, i nije ispunilo svoju svrhu – podastiranje javnosti potpunog uvida tko je sve stekao status branitelja, i koliko, kako bi se to lijepo pučki reklo, u tom žitu ima kukolja. A da ga ima, ne dovodi u pitanje nitko – iako će, i opet, jedni upravo na toj činjenici ustrajati, dok će je drugi nastojati, ako već ne prešutjeti, onda barem minorizirati.

ODBIJANJE SUOČAVANJA S PROŠLOŠĆU Nema potrebe ponovno iznositi sve argumente za objavu Registra – riječ je o dokumentu od neospornog javnog interesa, među ostalim i zbog njegove potencijalne ulogu u suočavanju (odnosno, zasad, nesuočavanju) s prošlošću. A to je nešto na što vlast još uvijek, čini se nije spremna. Pritom nipošto ne treba odgovornost svaljivati samo na HDZ i njegove satelite. Jer, ni SDP, zajedno sa svojim nekadašnjim

koalicijskim partnerima, u vrijeme dok je početkom desetljeća bio na vlasti, nije pokazivao preveliku odlučnost za suočavanje s pitanjem velikog broja lažnih branitelja. Jer, branitelji i “branitelji” tada su još bili nezanimljiv politički faktor, za koji se smatralo da bi mogao ozbiljno ugroziti vladajuće političke strukture. Jesu li pritom bili opasniji pravi ili lažni branitelji, očito je bilo sporedno, jer se ni SDP, kao ni prije i kasnije HDZ, nije usudio provesti iole ozbiljniju reviziju Registra. Dapače, premda je u to vrijeme bilo i sugestija da se barem provede opsežnija kategorizacija branitelja, iz čega bi proizlazila i nova sistematizacija njihovih povlastica, zadržan je postojeći sustav, u kojem se razlikovalo samo borbeni od neborbenog sektora.

Dijeljenje braniteljskog statusa šakom i kapom, a potom i nespremnost za reviziju, čitavo je to vrijeme služilo kupovanju socijalnog mira. No, i u tom su se pogledu neke stvari bitno promijenile. Naime, dok se godinama taj mir kupovalo u odnosu na same korisnike braniteljskih povlastica, danas se, zapravo, želi izbjeći posljedice otvaranja Pandorine kutije iz koje bi na vidjelo izašla nedosljednost, pa i licemjerje vlasti u odnosu na branitelje. I “branitelje”.

NEUČINKOVITO KUPOVANJE SOCIJALNOG MIRA

Kontinuitet je politika svih vlada Republike Hrvatske bilo upravo to licemjerje. Jer, da se malo ozbiljnije zagrebe pod površinu, uvidjelo bi se da problem nipošto ne treba svesti samo na razlučivanje branitelja od “branitelja”. Nije, dapače, problem niti u braniteljskim povlasticama – pogotovo ako je riječ o onim korisnicima tih povlastica koji su svoj braniteljski status zaista časno zaradili. No, i te su povlastice bile više sredstvom kupovanja socijalnog mira, a manje mjere koje su dovele do boljitka braniteljske populacije. Da, sasvim je u redu da su branitelji mogli povoljnije dizati kredite, da su imali povlaštene mirovine, pa i da su i članovi njihovih obitelji imali određenih beneficija. No, uglavnom je bila riječ o više-manje vatrogasnim mjerama, koje nisu riješile prave probleme branitelja.

Dovoljno je, primjerice, usporediti koliko se branitelja uspješno izliječilo od PTSP-a, a koliko ih je, među ostalim i zbog mačehinskog odnosa vlasti prema njima, skončalo život dignuvši ruku (ako ne i oružje) na sebe same. Može se, također, usporediti koliko se branitelja uspješno zaposlilo ili čak otvorilo vlastite obrte (što

je država, kao, zdušno podržavala), a koliko ih je, s druge strane, ili nezaposleno ili u prijevremenoj mirovini. Usput budi rečeno, znakovito bi bilo te brojke staviti u korelaciju s brojem raznoraznih braniteljskih udruga, koje također grizu jedan dio proračunskog kolača, a valjalo bi se zapitati i koliko je njihova neučinkovitost rezultat neučinkovitosti samih njihovih članova, a koliko nepostojanja ozbiljnijih programa (i pripadajućih financijskih sredstava) na nacionalnoj razini koji bi omogućili njihovu veću učinkovitost.

NOVA LEKCIJA ZA PREMIJERKU

Dakle, pitanje razlučivanja pravih od lažnih branitelja (o temeljitijoj i pravednijoj kategorizaciji da i ne govorimo) samo je vrh ledene sante, i upravo zbog toga sve te puste priče o “zaštiti prava na privatnost”, kao posljednjoj liniji obrane nebranjive teze o nemogućnosti objave Registra, odnosno nezakonitosti njegove najnovije djelomične objave. Usput budi rečeno, ozbiljno je rogoborenje protiv objave i dolazilo samo od Vlade – neke su braniteljske udruge, doduše, izrazile određeno negodovanje, nešto više ih je suzdržano, ali mnoge su objavljivanje Registra i pozdravile. Mogla je premijerka, zapravo, izvući i određenih političkih bodova da je, nakon objave djelomičnog Registra, konačno objavila i potpuni. Ali, ne – umjesto toga, ne samo da se poziva na kazneni progon nepoznatog počinitelja, nego se (srećom, bezuspješno) pokušalo iskoristiti branitelje da se, u korist Vlade, okrenu protiv Ureda Predsjednika. No, Jadranka Kosor treba naučiti novu, za nju vjerojatno posve neočekivanu lekciju – ona više nije ljubimica braniteljske populacije, koja će poslušno skočiti na svaki njen mig. Jer, i braniteljima je dosta da ih se kontinuirano instrumentalizira. U tom smislu, stvari bi se mogle uskoro radikalno preokrenuti – branitelji bi, barem oni pravi, uskoro mogli postati prvoborcima u borbi za objavu potpunog Registra. Oni koji su zaista branili Hrvatsku ionako nemaju što skrivati. ■

— NI SDP, U VRIJEME DOK JE POČETKOM DESETLJEĆA BIO NA VLASTI, NIJE POKAZIVAO PREVELIKU ODLUČNOST ZA SUOČAVANJE S PITANJEM VELIKOG BROJA LAŽNIH BRANITELJA. JER, BRANITELJI I “BRANITELJI” TADA SU JOŠ BILI NEZANEMARIV POLITIČKI FAKTOR, ZA KOJI SE SMATRALO DA BI MOGAO OZBILJNO UGROZITI VLADAJUĆE POLITIČKE STRUKTURE —

SVEUČILIŠTE SVIMA!

U UTORAK 30. OŽUJKA 2010. PRED ZGRADOM REKTORATA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU, OTPRILIKE TISUĆU STUDENATA I GRAĐANA JOŠ JEDNOM JE PROTESTIRALO PROTIV KOMERCIJALIZACIJE VISOKOG OBRAZOVANJA I NEOLIBERALNE AGENDE U ČIJEM SE OKRILJU ODVIJA. DONOSIMO TOM PRILIKOM IZGOVORENE STUDENTSKE GOVORE

ZAJEDNIČKI GOVOR Nalazimo se danas ovdje s dobrim razlogom. Zapravo, razloga je i više nego jedan. Razlozi studenata Filozofskog za dolazak nisu nužno identični razlozi studenata Ekonomije. Razlozi studenata PMF-a nisu nužno razlozi studenata Političkih znanosti. O specifičnostima na pojedinim fakultetima čut ćemo više nešto kasnije.

Ostaje temeljna činjenica da su svi naši pojedinačni razlozi aspekti istog, obuhvatnijeg problema. I rezanje upisnih kvota za diplomatske studije i naplaćivanje školarina predstavljaju oblik uskraćivanja prava na obrazovanje. Ustav ove države kaže da pravo na obrazovanje pripada svima u jednakoj mjeri, ali nadležni ministar se ne slaže. Obrazovanje ne može biti besplatno za svakoga, rekao je. A mogao je reći i da *pravo* ne može pripadati svakome. Tko prvu izjavu smatra prihvatljivom, a drugu skandaloznom, trebao bi zastati i još jednom promisliti. Neovisno o razlikama u riječniku, sadržaj im je isti.

Ministar se ipak požurio dodati kako će upis u prvu godinu preddiplomskog studija sljedeće akademske godine biti besplatan za sve. Time su za njega riješena sva daljnja pitanja, uključujući i pitanja prava i jednakosti. Mi ćemo neka od tih pitanja ipak postaviti jer nas se tiču toliko izravno da ih ne možemo *ne* postaviti.

— I DALJE USTRAJEMO U SVOM ZAHTJEVU, A TO JE DONOŠENJE ZAKONA KOJIM SE UKIDA NAPLAĆIVANJE VISOKOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA —

Kao prvo, budućim je brućima rečeno kako o školarinama – zasad! – ne moraju voditi brige. Ali nije im objašnjeno u kojim će uvjetima morati početi voditi računa o tome. Na primjer, znači li pad jednog kolegija gubitak prava na besplatno obrazovanje? I po kojoj će cijeni otad nadalje iskupljivati svoj neuspjeh? O tome se i dalje ništa ne zna, kao ni i o samom modelu po kojem će se sljedeće godine studirati. I to unatoč činjenici da nas od upisa dijeli svega nekoliko mjeseci! Među svim tim neizvjesnostima, izvjesno je zasad samo da će – neovisno o uspjehu i redovitosti izvršavanja obveza – *diplomski* studij plaćati svi!

Nadalje, u prijedlozima Povjerenstva za izradu promjene zakonske regulative u visokom obrazovanju moglo se čitati da će sveučilištima i fakultetima biti dopušteno u bilo kojem trenutku početi naplaćivati školarine u slučaju da država ne izvrši svoje financijske obaveze prema njima. Ponovimo to još jednom! *U slučaju da država ne izvrši svoje ugovorne obveze prema sveučilištima, ova će slegnuti ramenima i novac umjesto toga namaknuti od studenata.* Time se – sasvim otvoreno – najavljuje vjerojatnost nepoštivanja obveza od strane državnih institucija kao gotova stvar. Postoji dobar razlog za to: država, naime, ni sada ne podmiruje redovito svoje obaveze prema sveučilištima. Predstavnici sveučilišta dosjetili su se, dakle, kako se ubuduće boriti protiv neodgovornosti i kršenja ugovornih obveza od strane države: tako da si osiguraju pravo da po nahodjenju novac izvlače od studenata!

Jesu li nadležni razmislili u kakav položaj to potencijalno stavlja profesore? Očekuje li se od njih da se ubuduće pri ocjenjivanju znanja svojih studenata potajno bave i računovodstvom? Hoće li biti prisiljeni dobro razmisliti o tome koliko “izvrsnosti” si njihov fakultet ili odsjek zapravo mogu priuštiti, ako će “ne-izvrsnost” i padovi biti jedini način da osiguraju sredstva potrebna za rad? Je li to realnost koja slijedi nakon poplave nadmene retorike o “izvrsnosti”, “efikasnosti” i “društvu znanja”?

O svim ovim pitanjima ministar i dalje stojički šuti.

Ono o čemu se, međutim, imao potrebe oglasiti karakter je ovog prosvjeda. Otpisao ga je kao “kazalište”, igrokaz koji se ne tiče stvarnosti u kojoj on obitava. Ako je ova rečenica i zamišljena kao izraz prezira, ministri ostali postupci i izjave otkrivaju da ga s kazalištem ipak vežu duboke simpatije. Kada govori o pravima, rado ih u prvi mah potvrđuje da bi ih potom to lakše negirao. - *Pravo na obrazovanje?*

Dakako, samo ne za svakoga! Ministar s pravima postupa kao mađioničar s golubom u ruci: sad ga vidiš, sad ga ne vidiš! Ma koliko uzvišena bila pozornica na kojoj se takvi trikovi izvodili, rizici iluzionizma su uvijek isti. Trik funkcionira dok publika ne prozre na kojim skrivenim kretnjama počiva. Činjenica da smo danas ovdje prije svega znači da nam je *takvog* kazališta dosta! Da smo se umorili prizora uvijek iste nedostojne predstave! Istih fraza i manevara i dubokog cinizma koji se iza njih krije!

Nalazimo se ovdje u trenutku u kojemu preko puta Senat Sveučilišta odlučuje o školarinama i kvotama za sljedeću akademsku godinu. Ljudi koji se nalaze na toj sjednici našu prisutnost ovdje trebali bi shvatiti kao poziv na odgovornost prema Sveučilištu kao instituciji i studentima kao njezinom sastavnom dijelu. Prihvatiti odgovornost prije svega znači – odbiti sudjelovati u igri prijenosa financijskog tereta na studente. I prividno mali korak u smjeru obespravljivanja većine korak je previše.

GOVOR STUDENATA EKONOMSKOG FAKULTETA Kolegice i kolege, ja sam jedan od studenata Ekonomskog fakulteta – točnije, jedan od korisnika usluga poslovnog subjekta zvanog Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Ukratko ću vam iznijeti neke od problema koji već dugo muče studente tog fakulteta.

Prava studenata našeg fakulteta sve se više smanjuju ili krše: počevši od nedostatnog broja rokova, rezanja kvota na diplomskim studijima, povećanja školarina i napuhavanja kvota za preddiplomce. Namjera Uprave pritom ostaje jedna – žele zaraditi na studentima.

Prošlogodišnju peticiju za dva dodatna roka u 7 mjesecu potpisali su brojni studenti starog, preddiplomskog sustava i diplomskog studija. Ukoliko ne diplomiraju do 2011. godine, studenti starog sustava prelaze na bolonjski sustav u kojem će morati polagati još nedefinirane razlike u ispitima. Odbijena dekanata obrazložena je statutarne nemogućnostima. Zanimljivo je da statutarne nemogućnosti nisu prepreka jedino kad je novac u pitanju. Tako dodatna 4 roka u ljetnoj školi nisu bila protustatutarna. Isti rokovi naplaćivali su se 2000 kuna po kolegiju.

Nadalje, prema istom statutu razmak između dva ispitna termina u jednom roku mora biti najmanje 15 dana, a studenti odslušani kolegij mogu polagati u izvanrednim ispitnim rokovima. Nijednu od spomenutih odredbi Ekonomski fakultet ne poštuje.

Ekonomija je jedini fakultet na kojem nije predviđena apsolvantska godina za studente diplomskog studija. U jednoj akademskoj godini uz brojne ispite, seminarske radove i diplomski rad te njegovu obranu, studenti imaju probleme s pronalaskom mentora. Profesori zbog preopterećenosti često odbijaju tu funkciju, čime za studente počinje nerealna utrka s vremenom. Prema riječima vršiteljice dužnosti dekana, ukoliko ne izvrše sve obveze do kraja rujna, gube studentska prava.

Najveći problem studenata četvrte godine su upisne kvote. Trenutno je na četvrtoj godini 2141 student, a mjesta na diplomskom studiju ima samo za njih 1800. Najveći problemi se javljaju na smjerovima Financije i Računovodstvo, gdje broj trenutno upisanih studenata daleko premašuje očekivani broj upisnih mjesta na sljedećoj studijskoj razini. Zbog toga će više stotina studenata Ekonomije biti prisiljeno prekinuti školovanje i tražiti posao s diplomom prvostupnika koja nije prepoznata kao visoka stručna sprema.

Oni studenti četvrte godine koji u rujnu ne uspiju upisati diplomski studij padaju na takozvanu ‘novu bolonju’ Ekonomskog fakulteta te će vjerojatno morati polagati razliku od 6 ispita. Na tribini o problemu kvota bilo je optužbi od strane Uprave da su studenti sami krivi za ovu situaciju. Takva izjava predstavlja vrhunac licemjerja. Studenti sigurno nisu krivi za napumpavanje kvota s ciljem da se što više zaradi na školarinama. Zar su studenti potrošili četiri godine života da bi na kraju dobili titulu bakalara s kojom ne mogu apsolutno ništa?

Pravi kaos tek slijedi kad oko 2000 studenata treće godine i 400-tinjak studenata današnje četvrte godine dođe na red za upis diplomskog studija. Naime, kvote za upis bruća višestruko su veće nego što to prostorni uvjeti i broj nastavnika dopuštaju, sve zbog ubiranja novca od školarina. Svi upisani studenti ne mogu pohađati nastavu jer to jednostavno ne dopuštaju zakoni fizike – svi ne mogu ni ući u predavaonicu, a kamoli sjesti. U takvom sustavu student predstavlja tek broj i stavku na kontu prihod. Odgovornost je, dakle, na pohlepnoj upravi!

Školarine su prošle akademske godine dosegle cijenu od 6500 kuna. *Pet posto* studenata, odnosno, samo njih 100, upisano je uz potporu Ministarstva! No ubiranje naknada ne staje na školarinama – na Ekonomskom fakultetu studenti masno plaćaju sve – od molbe, do podizanja dokumenata. Ne bi bilo čudno da nam ubrzo pokušaju naplatiti i potrošenu struju na studomatu!

Svu tragediju stanja na Ekonomiji najbolje ocrtava činjenica da je nekoć ugledni fakultet danas tema crne kronike, a do jučer čelni ljudi umjesto po akademskim postignućima postaju poznati po raznim aferama. Posebno je simptomatična činjenica da bivša uprava nije smatrala svojom moralnom odgovornošću podnijeti ostavku zbog činjenice da fakultetom šecu policija i USKOK. Ekonomija je najeklatantniji primjer kako komercijalizacija javnog fakulteta dovodi do efekta potpuno suprotnog od proklamiranog.

Jedina alternativa sadašnjem očajnom stanju ostaje organizirana studentska borba!

GOVOR STUDENATA PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKOG FAKULTETA Ponovo se okupljamo kako bismo izrazili neslaganje s odlukama koje nam se nameću. Odluka o besplatnom upisu bruća podrazumijeva prenamjenu subvencija predviđenih za diplomatske studije, čime se uvodi naplaćivanje istih u sljedećoj akademskoj godini.

Teško je ozbiljno shvatiti izjave ministra, kad se, kao i modeli naplaćivanja, smjenjuju iz mjeseca u mjesec bez dublje argumentacije. Pritom se trend smanjivanja participacija za obrazovanje iz državnog proračuna nastavlja, čime se narušava rad samih fakulteta i primorava javne obrazovne ustanove na pronalaženje alternativnih izvora financiranja, kao što je naplaćivanje školarina od studenata samih. Više smo puta od Uprave primili isto objašnjenje – prihodi od Ministarstva toliko su oskudni da čak i studentske participacije pokrivaju tek režije. Ovo posljednje podrazumijeva minimalno ulaganje u nastavnu opremu, čime je izvođenje kvalitetne nastave onemogućeno.

Do ove je akademske godine na Biološkom odsjeku PMF-a školarine plaćalo 20% studenata preddiplomskih studija, dok će od ove godine svi plaćati školarine, uključujući studente diplomskih studija. Odluka o besplatnom upisivanju bruća znači isključivo i samo besplatan upis, nakon kojeg slijedi još jedan od nedefiniranih modela naplaćivanja. Uvodi se i naplaćivanje ponovnog upisa kolegija prema ECTS bodovima. Nastavi li se opisan odnos Ministarstva prema Sveučilištu i narednih godina, buduću studentu i njihovi roditelji teško će pratiti porast troškova studiranja. Ovo znači da će tek manjina ostvariti pristup visokoškolskom obrazovanju u zemlji koja Ustavom jamči jednako pravo svakog građanina na odgoj i obrazovanje.

Dodatni problem na našem fakultetu odnosi se na nemogućnost stručnog zapošljavanja prvostupnika. Bude li upis diplomskog studija za dio studenata doveden u pitanje, njihovo studiranje postaje nepotpuno i uzaludno. Nikome od nas pri upisu nije rečeno da za dio studenata neće biti mjesta na diplomskom studiju.

Okupljamo se nakon dvije godine iz istog razloga, jer se naš problem sve to vrijeme potiskuje. Niti su nam pruženi prihvatljivi uvjeti studiranja niti se studiranju možemo posvetiti. Ishitrene odluke Ministarstva ništa ne jamče trajno. Svake godine iznova nas dovode u neizvjesno stanje u kojem smo prisiljeni izvršiti pritisak. I dalje ustrajemo u svom zahtjevu, a to je donošenje zakona kojim se ukida naplaćivanje visokoškolskog obrazovanja! **✚**

JUTARNJI PONOVRNO NAPADA

IZ POPRATNOG MATERIJALA IZLOŽBE ISTOG NAZIVA KOJA JE, OD UTORKA 13. TRAVNJA, POSTAVLJENA U PROSTORU KLUBA SC

Najkasnije s bankrotom investicijske banke Lehman Brothers u jesen 2008. godine svjetska je javnost suočena s lekcijom o strukturnoj fragilnosti ekonomskog poretka u kojem živimo. Kolaps velikih investicijskih banaka Wall Streeta, još jučer neupitnih “gospodara svemira”, po mnogim komentatorima najavljuje kraj jedne epohe. Dvadesetak godina nakon pada Berlinskog zida, sjena Velike depresije ponovno se nadvija nad životima milijardi ljudi. Alan Greenspan rezignirano konstatira da će se stari ideološki ratovi dvadesetog stoljeća sada morati iznova voditi. Kapitalizam će biti prisiljen proći još jedan povijesni ciklus osporavanja. Njegovi apologeti iznova će nas morati uvjeriti da unatoč spekulativnoj iracionalnosti i novom produbljivanju socijalno destruktivnih učinaka i dalje predstavlja najpoželjniji tip društvenog uređenja.

zadanosti: nešto što nema smisla kritički promisliti, jer je ionako kauzalno locirano izvan mogućnosti ljudskog zahvata. Svim predviđanjima o novoj legitimacijskoj krizi kapitalizma usprkos, Greenspanova se dijagnoza na tranzicijskoj periferiji zasad odbija ostvariti. Ako je vjerovati političarima i medijima u Hrvatskoj, kriza nije nešto što bi trebalo dovesti u pitanje hrvatski put u kapitalizam, nego nas još dublje obvezuje na fatalističko odustajanje od propitivanja samoga procesa. Poput same krize, i uspostavljanje cijene za njezine posljedice širokim slojevima narodnih klasa/masa prikazuje se kao neizbježnost na nivou prirodne nepogode. Drugih opcija osim pokornog pristanka navodno nema.

Nasuprot tom konsenzusu na vrhu društva, pred ljeto 2009. u Hrvatskoj se ipak počinje govoriti o predstojećoj jeseni socijalnih nemira. Uvođenje “kriznog poreza” i najavljena rezanja u javnoj potrošnji predstavljaju

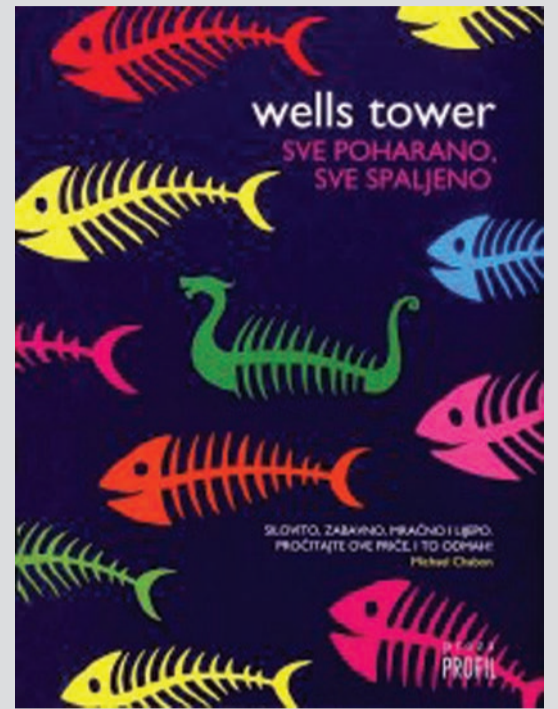
“fleksibilniji” zakon o radu, uništenju brodogradilišta, odnosu javnog prostora i privatnih investicijskih inicijativi ili komercijalizaciji visokog obrazovanja. Pritom jedva da postoji sredstvo koje bi bilo previše nisko da se ne bi stavilo u službu zagovora nastavka neoliberalne “tranzicijske modernizacije”. Poticanje samoprezira provincijske periferije metoda je jednako standardna kao i kalkularne manipulacije upitnim “statističkim” podacima. Rasistički mitovi o lije-nome Balkanu postaju dobrodošlo oružje protiv svih koji nisu spremni odustati od obrane stečenih socijalnih prava narodnih klasa/masa, a tabloidna dijagnostika društvenih patologija u svakome otporu pro-tržišnim reformama nepogrešivo prepoznaje i prokazuje simptom bolesti “socijalističkog mentaliteta”. Slučaj ‘Primorac’ pokazuje da se i ministri po potrebi osobno ukazuju u redakcijama da bi spriječili devijacije od zadane linije dosluha s interesima vladajućih.

Odluka o organizaciji ove izložbe samo je manjim dijelom motivirana moralnim revoltom. Puno važnijim nam se čini pokušaj da doprinesemo razumijevanju društvenih procesa kojima smo svi zahvaćeni. Nužan aspekt takvog nastojanja je i problematizacija uloge medija u formiranju i deformiranju javnog mijenja.

Kada progovaraju o vlastitoj ulozi u društvu, mediji se u pravilu ne libe retorički posezati za visokim normativnim standardima. Ova izložba zamišljena je kao empirijski eksperiment: na primjeru jednoga od najvećih medija u državi pokušava ilustrirati što dobivamo kada normativne proglase o medijima kao korektivnu vlasti u službi javnog interesa suočimo s konkretnom novinskom praksom u doba restauracije kapitalizma i neoliberalnih reformi. Na jednoj razini, riječ je o doprinosu ideološkoj forenzici tranzicije. Na drugoj, ova izložba treba funkcionirati kao neposredniji apel na javno problematiziranje demokratski potencijalno katastrofalnih tendencija novinske prakse u Hrvatskoj.

Diskrepancija između nominalnog normativnog ideala i realnosti ne bi trebala alarmirati samo nadležne strukovne udruge. Ako prihvatimo da su mediji u službi javnosti jedan od uvjeta minimalne šanse za demokraciju vrijednu svoga imena, sama demokracija nužno postaje ugroženim ulogom u slučajevima kada mediji na eklatantan način prestaju to biti. Pitanje o širim društvenim procesima koji pogoduju ovoj vrsti malformacije, kao i što bi se trebalo učiniti da ih se kontrolira i promijeni, nadilazi ograničene programske okvire ove izložbe. Naš fokus i objekt interesa su konkretniji. Nadamo se ipak da će – ovakva kakva jest – poslužiti kao poticaj za buduće, šire postavljene rasprave. **Z**

KAPETAN KOMA PREPORUČUJE

Wells Tower

Možete lako zamisliti da vas u zbirci priča naslovljenoj *Sve poharano, sve spaljeno* (Profil, 2010) neće dočekati romantična komedija za poticanje industrije pozitivnog mišljenja, rada, potrošnje i zaljublivanja. No nije tu sve poharano i spaljeno nekim očitim vanjskim zlom, primjerice ratom – sve je spaljeno ponajprije unutra, a poharano rafalima svakodnevnog života, bombom obiteljskih odnosa, običnom radijacijom ljudske psihologije. Nije potrebno puno da sve propadne – dovoljno je biti živ, micati se, odrastati, ženiti se, razvoditi i stariti, boriti se za svakodnevni opstanak. U samim ljudima nema puno toga iz čega se može napraviti nešto privlačno, a povrh svega, cijelo vrijeme iz gotovo svega u okolišu isijavaju prijetnja, strava i okrutnost.

Premda su sve priče u Towerovoj zbirci dobre, naslovna priča ipak enormno odskače. To je jednostavno jedna od najboljih priča ikad napisanih, u rangu takvih kao što je “Teško je naći dobrog čovjeka” Flannery O’Connor. I jedina je u zbirci čija se radnja ne događa u suvremenosti, nego u doba Vikinga. Priča o proizvoljnoj, gotovo adolescentsko-sportskoj eskurziji skupine Vikinga na otok koji su već bili poharali prije nekoliko godina, ali na kojem se uvijek može naći još malo “materijala” za klanje, silovanje i spaljivanje, figurira kao svojevrsni ekstrakt svih drugih priča: svi su Amerikanci zapravo Vikinzi, nasumično nasilni, grubi i opasni, spremni osvojiti neku malu zemlju bez ikakva razloga – a ako nema vanjskog objekta žudnje za haranjem, naći će ga u intimnijem okružju. No nakon sveg nasilja i haranja pokaže se da to i nije ono “najgore”:

“Nakon puta [na spomenuti otok koji su poharali] stvari su se promijenile. Izgledalo mi je da svi našpuštamo lagodno i lakomisleno razdoblje života i ulazimo u dublje vode... čak se i susret uz vrč piva pretvorio u veliku stvar koju treba planirati dva tjedna unaprijed... budući da smo Pila i ja dobili svoje blizance i tako postali prava obitelj, shvatio sam kako strašna ljubav može biti. Čovjek poželi mrziti te ljude – svoju ženu i djecu. Zato što znaš što će im svijet učiniti, jer si i sam počinio neke od tih stvari. Izluduje te to, a ipak ih se držiš najčvršće što možeš i zatvaraš oči pred svime ostalim. A ipak se budiš usred noći i ležiš osluškujući; bojiš se da ćeš čuti škripanje drva, pljuskanje vesala, zveket oružja – zvukove ljudi koji veslaju prema tvom domu”.

Točno to: ono što lako možeš učiniti drugima nije ono što bi želio da oni učine tebi.

— Zoran Roško

Mogućnost ponovnog otvaranja ovih ideoloških fronti zemlje poput Hrvatske stavila bi u posebno dvosmislen položaj. Riječ *tranzicija* označava proces u kojemu su sve dileme ove vrste unaprijed bile isključene. Restauracija kapitalizma u javnosti je dominantno predstavljena kao dugo iščekivani povratak u povijesnu normalnost nakon polustoljetne devijacije mračnog socijalističkog eksperimenta. Na kraju puta, s druge strane duge, navodno čeka životni standard zapadne države blagostanja. U tako postavljenom kontekstu sve kritike negativnih socijalnih učinaka strukturnih reformi bilo je moguće otkloniti objašnjenjem da se radi o nužnim međukoracima ograničenog trajanja. Prije dospjeća u raj uređenog, bogatog i racionalnog zapadnog kapitalizma, nužno je proći kroz limb tranzicije. Mogućnost nenadane duboke krize središnjih zemalja takvih pripovijesti nije bila predviđena.

Međutim, istoga trenutka kada se pojavila na horizontu, riječ *kriza* u medijima i govorima političara počela je funkcionirati poput meteorološke

otvorene udare na životni standard većine. Procjena političke vlasti i različitih “stručnih komentatora” u tom trenutku je da će nekakav odgovor odozdo neminovno uslijediti: sindikati najavljuju velike štrajkove, a netom okončana studentska blokada zadobiva značaj prvog predskazanja predstojećih sukoba.

U nastojanjima da se domet nemira ograniči i mase pacificiraju, jedan se medij agresivno profilira kao preventivno oružje protiv svih koji bi mogli dignuti glas protiv produbljivanja napada na socijalni standard većine. Taj je medij *Jutarnji list*. Spektar primijenjenih strategija seže od *ad hominem* denuncijacija sindikalnih vođa i eksponiranih aktivista, do metodološki upitnih “socioloških istraživanja” i hagiografija poduzetnika-vizionara. Niz bi se dao i nastaviti. Neovisno o varijacijama u žanru poučak ostaje nepokolebljivo isti: prema *Jutarnjem listu* potreba za novim valom neoliberalnih reformi neupitna je! Bilo da je riječ o kampanjama koje trebaju pripremiti teren za privatizaciju državnih tvrtki, lobiranju za

TIRANIJA PRIVATNOSTI

IZ SVIH MEDIJA VREBAJU TUDE PRIVATNOSTI KOJE SE NUDE NE ZBOG SVOJE VAŽNOSTI I REFERENTNOSTI, NEGO ZATO ŠTO SE MORA SVUGDJE ZAVIRITI I ZATO ŠTO JE RITAM PORNOGRAFIJE ZAVLADAO JAVNOM SCENOM

KATARINA LUKETIĆ

Prošla je godina bila godina rekordnog broja razvoda, piše jedan domaći dnevni list, nabrajajući tko se sve od tzv. poznatih razveo, zbog čega, koliko je tko novca u bračnoj transakciji priskrbio ili izgubio, i kako Ona – jer to se pitanje postavlja isključivo o ženama – izgleda nakon razvoda: jadno ili trijumfalno? Dan-dva ranije iste su se novine opširno, i u tekstu i u prigodnoj kolumni žene nogometarke raspisale o preljubima jednog sportaša, a još koji dan ranije na dvije stranice o holivudskim razvodima, sve ukrašeno slikama parova i s naglaskom na “sirote” glumice kojima ni ljepota i bogatstvo ne pomažu, jer muževi im bježe običnim curama ili striptizetama. Poklopilo se da su tih dana iste novine obilježavale svoj jubilarni broj koji su napucali uglednim gostima urednicima i dužim tekstovima što fingiraju analitičnost. Dio tekstova vodećih urednika bio je autoreferencijalan, bavio se kritikom spektakularizacije medija i potrebom za “vrhunskim, starinskim profesionalizmom”. Dakle, bavio se kritikom onih tema koje iste te novine u svoje nejubilarne dane zdušno promoviraju, poput preljuba, razvoda & postbračnog *liftinga* među “poznatima”.

— KAD SE S MEDIJA PREBACIŠ NA KNJIŽEVNOST, KAD HRVATSKOG NOVINARA ZAMIJENIŠ HRVATSKIM PISCEM, SVE ČEŠĆE NAILAZIŠ NA TIPU KOJI SE JEDNAKO ISPOVIJEDA I PONOVO KAO NAJPOGODNIJI ISKAZ ODABIRE NEBRUŠENO RAZOTKRIVANJE PRIVATNOGA —

ISPOVIJEDAM SE, MEDIJU SVE-MOGUĆEM... Jasno, pri tome ove novine nisu usamljene: konkurentski dnevni list – kad smo na bračnom terenu – slijedio ih je u stopu objavljujući tekst pod sloganom *I ove godine – svaki tjedan razvod jedan*. U epicentru bračnih potresa po x-ti put našao se jedan gradonačelnik i njegova tv ispovijed o prevari, o čemu su ti mediji pisali više negoli o njegovom upravljanju gradom. Isti tjedan popularni ženski magazin na naslovnici objavljuje ispovijed pjevačice *Moj život nakon razvoda*, dok se nekoliko brojeva ranije u istoj medijskoj ispovijedaonici otvorio i novopečeni glumačko-muzičarski par. (Ipak, za svoj jubilej taj tjednik barem ne drži tirade o profesionalizmu i javnom interesu, nego

raspali neku ekskluzivu iz istog žanra, i nema mazanja očiju.)

I tako, od novine do novine, od portala do portala slično mentalno okruženje: tiraniziranje privatnošću, perpetuiranje ispovjednoga diskursa i tretiranje banalnosti poput društvenih fenomena.

I opet nisu ni ovi iz epehaovsko-styrijskih prerija u tome usamljeni, jer i na televiziji traje neprekidan *trenutak istine*: razotkrivanje, razgoličavanje, skandaliziranje, svojevrsno ispovjedno natjecanje – tko jače, tko dublje, tko duže, tko luđe... Sve za urednički i pretpostavljeni gledateljski voajerski odušak. Tako npr. neka cura govori o estetskoj operaciji povećanja grudi na koju se odlučila prije nego je odletjela u Španjolsku provesti vikend s nekim našim nogometašem, koji je pak nju vidio na fotografiji pa ju je pozvao na zabavu. Cura pristaje za TV snimati svoje pred- i post- stanje pa i samu operaciju. U istoj emisiji slijedi još prostitucije kamuflirane u tzv. hrvatski glamour – lik koji se voli predstavljati kao Vrag aludira kako svoju curu, plejbojevu zečicu, prodaje za novac.

Ali, opet, nije ni ovaj polusvijet u iznošenje i unovčenju svoje intime usamljen i neće samo medijski *trash* biti otvoren svima koji se žele javno ispovijedati. Tako je npr. i urednica navodno ugledne kulturne emisije na državnoj televiziji u intervjuu objavljenom ovih dana u navodno uglednom političkom tjedniku razvezala, pogadajte!, ne o kulturi, nego o samoj sebi: svojim zaradama, svome ljubavniku, svojoj biografiji i svojoj (lažiranoj) borbi za slobodu informiranja. Novinarska pitanja bila su skrojena tako da podilaze egu dotične urednice, stavljajući u središte njezinu privatnost (s kim je spavala, tko joj je najbolja prijateljica, s kim

igra tenis, što misli o nekom piscu, gdje je odrasla...), a ne urednički koncept, razumijevanje kulture ili uopće neku društveno relevantnu temu. Urednica uživa u javnom razotkrivanju, dala je objaviti i fotke iz svoga kućnog albuma. I ona misli da je njezin život toliko silno važan da se može rastegnuti preko nekoliko novinskih stranica, kao što i urednici tih novina misle da je čitateljska glad za tuđom intimom toliko neutaživa da može proći i stereotipna priča prosječne kulturtregerice.

TERAPIJSKA KNJIŽEVNOST To-liku bulumentu s njezinim privatnim životima: brakovima, razvodima, preljubima, seksualnim sklonostima, kućnim snimkama, tajnim prijateljstvima,

NESTABILNI BRAKovi

Trend među zvijezdama: I ove godine – svaki tjedan razvod jedan

Poražavajući lanjski trend rastava razmahao se punom snagom te se nastavlja i u 2010. godini. Od početka siječnja gotovo deset poznatih parova podnijelo je papire za razvod braka.

Indra Vlastić i Narcis Mujković Foto: Pixsel

Simplex - Jednostavno
da jednostavnije ne može. Budite chef u vlastitoj kuhinji!
www.gorenje.com

Opremite dnevni boravak
Niske cijene svaki dan u Emmezeti! Odaberite namještaj po izboru.
www.emmezeta.hr

Vjenčanje nadomak Zagreba
Prekrasan prostor, vrhunska usluga i smještaj po vrlo niskim cijenama
www.motel-marina.com

Hoteli Lavra
odaberite jedan od hotela iz naše ponude i rezervirajte online sada!
www.liburnia.hr

ETARGET reklama
Kako osvojiti novac online?

NAJIMPRESIVNIJA IZLOŽBA NA SVIJETU. NAPOKON U ZAGREBU!

Jutarnji LIST

Vijesti | Komentar | Sport | J2 | Kultura | Spektakli | Fotogalerije

2009. se rastao rekordan broj poznatih Hrvata

Autor: Tina Premec, Ana Lučić Objavljeno: 30.03.2010

Daleko najskuplji razvod bio je onaj Slavice i Bernije Ecclestonea

Šuta kronika
Showbiz
Traž/pisat

Online imenik Jutarnjeg lista najpotpunije žute stranice

HKTDC Total Sourcing Solution

svakodnevicama i sl., nije lako izbjeći. Jer, iz svih medija vrebaju tuđe privatnosti koje se nude ne zbog svoje važnosti i referentnosti, nego zato što se mora svugdje zaviriti i zato što je ritam pornografije zavladao javnom scenom. U teoriji je sve to već opisano: davno je Foucault utvrdio da će naše stoljeće biti stoljeće ispovijedanja vlastite intime, normiranja govora o privatnosti i seksualnosti te isključive brige o sebi.

No, ni mediji u tome nisu usamljeni: ispovjedni ton natapa sva diskurzivna polja. Kad se s medija prebaciš na književnost, kad hrvatskog novinara zamijeniš hrvatskim piscem, sve češće nailaziš na tipa koji se jednako ispovijeda i ponovno kao najpogodniji iskaz odabire nebrušeno razotkrivanje privatnoga. Pri tome u drugi plan stavlja ono kako će svoj život ispričati i strukturirati, nadajući se da je sam sadržaj dovoljan. Rezultat je unificirana književnost, prekrcana osobnim pričama ispričivanim bez invencije i smisla, bez odnosa i kreacije, čini se najviše u terapeutske svrhe. Gotovo da bi se mogli izraditi standardni likovi naše suvremene pripovjedne drame, jedan od najčešćih: muškarac u 30-ima ili ranim 40-ima, u egzistencijalnoj krizi, pred rastavom, voajerski zagledan u mlade žene...

Naravno, vlastiti život može biti okidač za književnu fikciju i svako djelo ima neki autobiografski pečat, a dobra književnost uvijek oblikuje svijet privatnoga, individualnoga i otklona od konvencija. No, nedostatak imaginacije, oblikovanja svijeta odvojenoga od vlastitog života, svijeta subverzivnoga spram stvarnosti, ili pak nedostatak parodijskog/kritičkog

odnosa prema prostituiranju intime u javnoj sferi, e toga u našem književničkom ispovijedanju uglavnom nema. Sve gola ispovijed do ispovijedi, proširena novinska vijest iz rubrike spektakli kojoj samo nedostaju “poznati” – jer pisci ipak nisu u toj kategoriji – pa da doista pobrkauš u kojoj se fikciji nalaziš: onoj medijskoj ili onoj književnoj.

SVIJET MEDIJA I SVIJET KNJIŽEVNOSTI Joyce je, pišu autori knjige *Nos za novosti, Kratke vijesti Jamesa Joycea*, bio lud za novinama, čitao je sve što mu je došlo pod ruku, i trivijalne i kratkotrajne tekstove, kakvi su ovi o razvodima i preljubima iz našeg vremena. Taj svijet novinske banalnosti nadahnua ga je za genijalno pisanje o lutanju junaka u suvremenoj svakodnevicu. Zanimalo ga je iz kakvog se materijala može graditi književnost, i doista je pokazao da se jezikom može iz trivijalnih fragmenata, iz *običnosti* stvoriti remek-djelo. Taj jezik, ono *kako*, mnogi su današnji pisci zaboravili, ostajući negdje između novinske banalnosti, opsesije ispovijedima i želje da se romansira vlastiti život.

Ima nešto porazno slično u medijskom tretiranju nečije intime i jednom tipu diskursa u suvremenoj hrvatskoj književnosti (a i šire, ali tema je to za neki drugi put) u kojemu se banalno ispovijeda nečija privatnost. Zato mi listajući novine, gledajući televizijska razotkrivanja ili neki *reality-show* i čitajući hrvatsku književnost postaje suviše tijesno: dva svijeta počinju sličiti jedan na drugi. Medijska spektakularizacija privatnosti sve se češće prelijeva u književnost. **E**

kulturna politika

**DUG PUT
DECENTRALIZACIJE
KULTURE**

**AFIRMACIJA KULTURNIH
POLITIKA U FRANCUSKOJ
I EUROPI OSAMDESETIH
GODINA PROŠLOG
STOLJEĆA I NOVI
PRISTUPI PROBLEMATICI
DECENTRALIZACIJE U
VELIKOJ MJERI ZASLUGA
SU RENÉA RIZZARDOA**

BISERKA CVJETIČANIN

U srijedu 7. travnja 2010. ugasio se život Renéa Rizzardo (Varces, 1942.-2010.), jednog od najvećih francuskih i svjetskih stručnjaka za kulturnu politiku. Brojni francuski mediji prenijeli su vijest o njegovoj smrti, odajući počast "uzornom utopistu", "neumornom borcu za kulturu", njegovom "angažmanu u službi zahtjevne misli". René Rizzardo posvetio se tijekom cijelog radnog vijeka pitanjima decentralizacije kulture i izgradnji kulturne politike koja promiče principe demokracije. Bio je jedan od prvih mislilaca kulturne decentralizacije. Za njega je decentralizacija bila glavni razvojni izazov. Šezdesetih godina prošlog stoljeća, kada je Francuska još predstavljala pojam centralizirane kulturne politike i elitne kulture, Rizzardo je počeo zastupati "utopističke ideje" o decentraliziranoj Francuskoj i narodnoj, "popularnoj" kulturi i obrazovanju.

**AMBICIOZNA KULturna POLI-
TIKA** Osamdesetih godina osnovao je, zajedno s još jednim uglednim stručnjakom za kulturni razvoj i kulturne politike, Augustinom Girardom, Opservatorij kuturnih politika u Grenobleu i postao njegov prvi ravnatelj. Na tom položaju zastupao je ideju ambiciozne kulturne politike, "otvorene prema budućnosti koju je moguće graditi

**— RENÉ RIZZARDO
POSVETIO SE TIJEKOM
CIJELOG RADNOG
VIJEKA PITANJIMA
DECENTRALIZACIJE
KULTURE I IZGRADNJI
KULturne POLITIKE
KOJA PROMIČE PRINCIPLE
DEMOKRACIJE —**

jedino u stalnom dijalogu između države, regija, teritorijalnih zajednica i kulturnih aktera u svojoj raznolikosti". Rizzardo je decentralizaciju definirao kao umnožavanje mjesta odlučivanja, rastapanje velikih principa i kriterija na kojima su kulturne politike dotad funkcionirale. To ne znači, inzistirao je Rizzardo, da se na lokalnoj razini ti kriteriji odbacuju, već se traže načini njihove prilagodbe vlastitim uvjetima. Decentralizaciju obilježava približavanje javne kulturne službe korisnicima, ali ta se služba našla u novoj situaciji, između tradicije, ugovornih i pravnih propisa i odgovornosti profesionalaca, o čemu je Rizzardo raspravljao u jednom od ranih brojeva časopisa *Observatoire (Le service public de la culture entre tradition, règles contractuelles et juridiques, et responsabilités des professionnels, 1999.)*.

Rizzardo se zalagao za evaluaciju regionalnih kulturnih politika (izrada preciznih ciljeva i osnivanje mreže za evaluaciju), ali je istodobno relativizirao evaluaciju jer se za njom posegne samo u vrijeme krize, nedostatka javne rasprave ili izrade kulturne strategije na terenu, što joj oduzima

transparentnost: "Neophodna je transparentnost, odnosno dati evaluaciji sposobnost preobrazbe".

**UMREŽAVANJE KAO IZAZOV ZA
EUROPU REGIJA** Kao savjetnik pri Vijeću Europe otvorio je temu kulturne decentralizacije na europskoj razini. U osamdesetim i devedesetim godinama Vijeće Europe uspostavilo je niz programa koji su se odnosili na mjesto kulture u politici gradova i regija. Rizzardo je bio autor završnog izvještaja projekta *Kultura i regije (Culture et régions)* u 1991. godini, u kojem je naglasio tri osnovna kulturna izazova za Europu regija: kulturne mreže i kulturnu razmjenu, dijalog između regionalnog i europskog identiteta te kulturu kao element regionalnog razvoja i suradnje. Unatoč svim promjenama, u nekim segmentima i vrlo brzo, koje su se zbile u Europi pa i u poimanju decentralizacije i njezinoj dinamici, ove tri teme očuvale su važnost. Mjesto kulture u politikama i strategijama gradova i regija ostalo je aktualno i danas, o čemu svjedoči i krajem veljače 2010. održan europski skup lokalnih uprava u Barceloni. Kao što je naglašeno u povodu tog skupa ("Novi profil lokalnih politika") u prošlom broju *Zareza*, transformacija lokalnih institucija u cilju transparentnijeg, demokratskog upravljanja

izražava se i kroz praksu "gradova i regija koje uče", a upravo je Rizzardo inzistirao na učenju, obrazovanju, sposobnosti na lokalnoj razini da se otvore nove razvojne perspektive.

Agenda 21 za kulturu u koju su utkane Rizzardove misli, ističe da lokalne uprave i gradovi imaju "prioritetnu ulogu kao elementi demokratizacije i efikasnosti". Agenda 21 se zalaže za uspostavljanje višeslojnog lokalnog upravljanja, razvojnu suradnju i umrežavanje na europskoj razini. Stoga je važno naglasiti europsku dimenziju Rizzardova rada te njegov pogled na fundamentalnu ulogu mreža u kulturnom razvoju i međunarodnoj komunikaciji. Umrežavanje stručnjaka, umjetnika, uvijek je bila jedna od glavnih tema u njegovim razmišljanjima o kulturnoj politici.

Rizzarda su zanimala pitanja pozicije umjetnika u okviru kulturnih politika: sustav priznavanja umjetnika od strane države, odnosno umjetnička politika, te od strane teritorijalnih zajednica koje se moraju snažnije angažirati. O modalitetima potpore umjetnicima raspravljao je u nizu članaka, na primjer, *Umjetnici i kulturne politike, nekoliko pitanja (Artistes et politiques culturelles, quelques questions, 2000.)*.

**PARTNERSTVO NA LOKALNOJ
RAZINI** Krajem prošle godine izašlo je obimno djelo koje je Rizzardo uredio zajedno s Philippeom Poirrierom o kulturnoj decentralizaciji: *Obostrana ambicija? 50 godina kulturne decentralizacije (Une ambition partagée? 50 ans de décentralisation*

culturelle, 2009.). Knjiga obuhvaća suradnju francuskog Ministarstva kulture i teritorijalnih zajednica u razdoblju 1959.-2009. i analizira doista "dug put decentralizacije kulture i kulturnih politika", da se poslužim citatom Jean-Pierrea Saeza, Rizzardovog suradnika i prijatelja, sadašnjeg ravnatelja Opservatorija kulturnih politika. Dug put partnerstva između države i teritorijalnih zajednica ukazuje na uspon kulturnih pitanja i shvaćanja razvojne uloge kulture. Knjiga izražava Rizzardovu upornost, toleranciju, otvorenost, sposobnost dijaloga, viziju novog, što ostaje kao inspiracija svima nama zaokupljenima kulturnom politikom.

Afirmacija kulturnih politika u Francuskoj i Europi osamdesetih godina prošlog stoljeća i novi pristupi problematici decentralizacije u velikoj mjeri zasluga su Renéa Rizzardo. Simbolički, za mjesec dana otvara se u Metz-u novi Centar Pompidou, za koji se smatra da će biti jedan od najljepših muzeja svijeta. U njega su preseljene brojne umjetnine iz pariškog Centra Pompidou. Muzej je projekt francuske vlade, novi pothvat decentralizacije i privlačenja publike izvan pariške prijestolnice. A može ga se shvatiti i kao istinski *hommage* Renéu Rizzardou. ■

S Miloradom Đokovićem, doktorom političkih znanosti, novinarom i publicistom, razgovaramo o njegovim knjigama ANARHIZAM: OD BAKUNJINOVE IDEJE DO PADA SOVJETSKE DRŽAVE i RUSKI ANARHIZAM: IDEAL KOJI IZMIČE, koje je predstavio na šestom Anarhističkom sajmu knjiga u Zagrebu, gdje je, među ostalim, istaknuo da su anarhističke snage inicijatori Oktobarske revolucije te da je boljševička država prve logore otvorila upravo za anarhiste

MIHORAD ĐOKOVIĆ

ANARHIZAM IZ SFERE UTOPIJE PREMJEŠTITI U ZBILJU

SUZANA MARJANIĆ

Na nedavno održanom Anarhističkom sajmu knjiga u Zagrebu predstavili ste dvije svoje knjige – *Anarhizam: od Bakunjinove ideje do pada sovjetske države* (Beograd, Utopija, 2007.) i *Ruski anarhizam: ideal koji izmiče* (Beograd, Dosije, 2007.). Recite, kako je započeo vaš interes za anarhizam i koliko vas anarhističke smjernice, osim u teoriji, zanimaju i u praksi?

– Moje interesovanje za fenomen anarhizma vezano je za rane studentske dane, 1971. godine kada sam upisao žurnalistiku na FPN u Beogradu. Imao sam 18 godina i bio sam impresioniran studentskim gibanjima u Beogradu 1968. godine u kojima su učestvovali i poznati filozofi, sociolozi, glumci. Bila je to pobuna protiv socijalnog raslojavanja i „crvene buržoazije“, komunističke oligarhije, koja se polako otuđivala od naroda. Tih je godina bila veoma razvijena kritička svest o socijalističkom društvu, a gosti na fakultetu su bili ugledni levičari, Herbert Markuze (Herbert Marcuse), Ernest Bloh (Ernest Bloch), Kolakowski (Leszek Kołakowski)... U Beogradu su u Studentskom kulturnom centru i Domu omladine bile redovne tribine na kojima su učestvovali brojni mislioci kritičkog duha iz čitave Jugoslavije. Svakako da je i Korčulanska letnja škola imala svoj uticaj na moje intelektualno sazrevanje, kao i studentska glasila *Vidici* i *Student*, gde sam objavljivao svoje prve tekstove. Anarhizam me interesovao i zbog toga što se o njemu kao ideji veoma površno učilo na fakultetu... Najveće iznenađenje za mene je predstavljao i moj prvi boravak u SSSR-u, gde sam video veliki jaz između ogromnog ekonomskog i vojnog razvoja ove zemlje i skromnog standarda stanovništva, koje je farmerke i žvakaće gume doživljavalo kao pravo bogatstvo... Susreće sa drugim studentima iz čitavog sveta na letovanju na Jadranu doživljavao sam kao svojevremeno ostvarenje solidarnih komununa. Tih godina sam prvi put čuo i za kibuce, male solidarne zajednice u Izraelu, koje ove godine navršavaju stolec od svog postojanja... Kasnije sam na FPN-u i postdiplomskim usavršavanjem u Rusiji i Ukrajini otkrio zatvorena vrata anarhističkih ideja, sve do doktorske disertacije, koja je bila kruna višegodišnjega izučavanja anarhizma.

NOVI ZNANSTVENI INTERES

Knjiga *Ruski anarhizam: ideal koji izmiče* pritom je objavljena na spomenutom sajmu kao knjiga koja otkriva povijest i djelovanje anarhističkoga pokreta prije i nakon Oktobarske revolucije, a predstavlja i prvo takvo izdanje u regiji. Zbog čega se na ovim prostorima o ruskom anarhizmu nije i ranije sustavno pisalo?

– U odnosu na druge zemlje soc-realizma koje su bile članice Varšavskog ugovora, u Jugoslaviji se, ipak, sedamdesetih godina počeo temeljnije proučavati anarhizam, ali uglavnom u kontekstu njegovog odnosa prema marksizmu i kritici sovjetskog modela socijalizma. Počeli su prvi prevodi dela Bakunjin, Kropotkina, u saradnji srpskih i hrvatskih izdavača. Veoma je interesantna bila biografija o Bakunjinu, autorice

Natalije Pirumove, čiji je izdavač bio Otokar Keršovani iz Rijeke. Postalo je moderno da se u naučnim časopisima Beograda i Zagreba piše o anarhizmu, a održano je i nekoliko savetovanja. Ali o anarhizmu se uglavnom pisalo kritizerski i negativno, kao o utopijskoj ideji koja nije imala svoje uporište među širim slojevima radništva i inteligencije, što zapravo nije bilo tačno. Najpoznatiji naučnik koji je ozbiljnije proučavao anarhizam bio je Laslo Sekelj. Na vaše pitanje zašto se na ovim prostorima nije ranije ozbiljnije pisalo o anarhizmu, mislim da je ta tendencija i dalje nastavljena... Našim autorima nisu bili dostupni primarni izvori o anarhizmu, već se uglavnom pisalo iz „treće ruke“, s obzirom da je pristup arhivi i dokumentima o Oktobarskoj revoluciji bio zvanično zabranjen, a za ovu temu naučnici, obuzeti raspadom Jugoslavije i pitanjima tranzicije, nisu imali vremena ni interesa. Ali, sudeći po ovom, šestom Anarhističkom sajmu knjiga i sjajnom izdavaču Zoranu Senti, sigurno je da

– Sudeći po šestom Anarhističkom sajmu knjiga i sjajnom izdavaču Zoranu Senti, sigurno je da anarhizam kao ideja i pokret ponovo dobija svoje značajno mesto u istoriji političkih teorija –

anarhizam kao ideja i pokret ponovo dobija svoje značajno mesto u istoriji političkih teorija. Sa krizom autentične levice, socijalizma i neoliberalnog koncepta razvoja društva, anarhistička teorija se polako rehabilituje i traga za svojim izvorima, o čemu govore i naučni radovi koji su poslednjih godina objavljeni u Srbiji i Hrvatskoj, kao i veliko interesovanje mlade generacije za ovom idejom.

FASCINACIJA KROPOTKINOM

Dok ste držali izlaganje o tim dvjema knjigama, u Zelenoj akciji na spomenutom sajmu, pored sebe ste ovjesili plakat s Kropotkinom. Zbog čega fascinacija Kropotkinom, kojega je, moram spomenuti, cijenio i mladi Krleža, kad je bio vođen anarhističkom opcijom.

– Moja fascinacija Kropotkinovom anarhističkom ličnošću u svakom pogledu je opravdana jer je on u sebi sjedinio značajnu teorijsku misao, ali i svojim praktičnim delanjem je pokazao da je čovek koji je nadvisio svet u kome je živio. Mnogi mladi ljudi i naučnici i ne slute o kakvoj se kolosalnoj ličnosti visokih moralnih vrednosti radi. U odnosu na druge anarhističke mislioce, Petar Aleksandrovič Kropotkin (1842.-1921.) je prvi ruski anarhista koji je pokušao naučno da opravda ideju anarhizma i da je iz sfere utopije premesti u zbilju. Kropotkin se rodio i odrastao u staroj plemićkoj porodici Smoljenske kneževine. Detinjstvo je proveo u Moskvi na ogromnom imanju

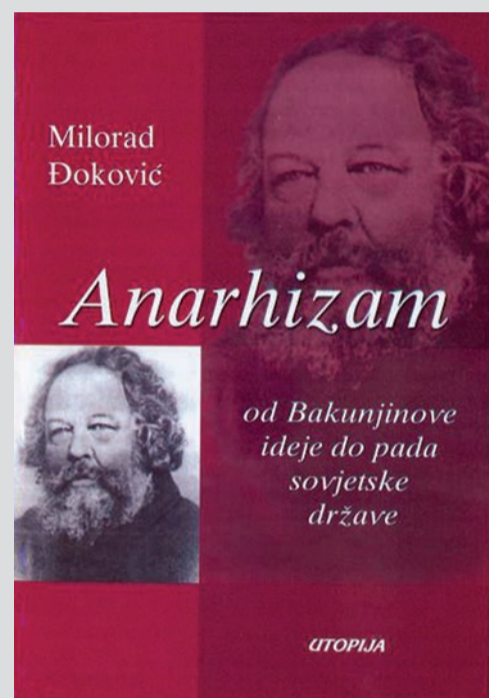
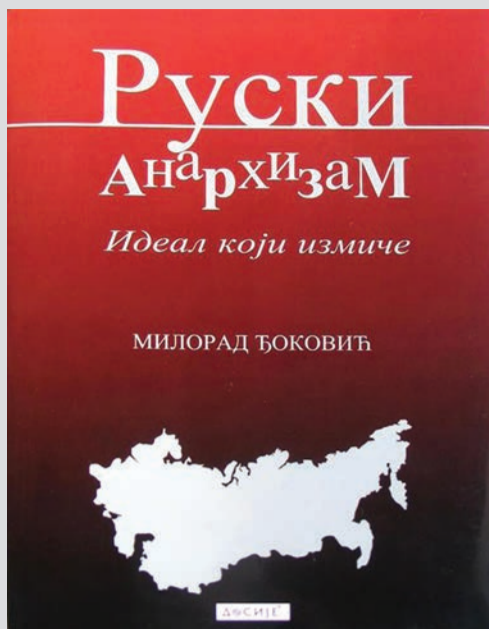
svoga oca koje je imalo crkvu, naselje, 1200 kmetova, u tri gubernije, ne računajući žene. Po završetku elitne vojne akademije, mogao je ostati na carskom dvoru, ali on to odbija i po sopstvenoj želji odlazi u Sibir, kao oficir Amurske kozacke vojske, gde ostaje pet godina. Boravak i život u Sibiru imao je presudan uticaj na njegovo anarhističko shvatanje društva, zajednice i čoveka. Upoznao se sa divljinom i prirodnim lepotama slabo naseljenog Sibira, u kome je spoznao kako ljudi u teškim životnim uslovima, bez ikakvih institucija vlasti, grade harmonično i solidarno društvo. Učeci od prirode i ljudi Sibira Kropotkin 1902. godine objavljuje delo *Uzajamna pomoć u životinjskom i ljudskom svetu* u kome izlaže tezu da ljudi uspešno, bez države, razvijaju uzajamnu pomoć i solidarnost. Zbog svoga revolucionarnog delovanja bio je hapšen i zatočen u Petropavlovskoj tvrđavi, odakle beži posle dve godine tamnovanja. Svoje anarhističke ideje širio je u Engleskoj,

Švajcarskoj, Francuskoj, SAD-u. Početkom juna 1917. godine Kropotkin odlazi u Rusiju, gde sa anarhistima aktivno učestvuje u izvođenju Oktobarske revolucije, dajući podršku Lenjinu, sve dok sa njim nije došao u sukob. Kropotkin sasvim opravdano govori da je nemoguće precizno utvrditi buduće anarhističko društvo i da će proći mnogo vremena pre nego što ono bude i ostvareno. Kropotkin je izuzetna ličnost jer je njegova teorija bila u saglasju sa njegovim praktičnim ponašanjem. Takođe je smatrao da sopstvenu volju ljudima ne treba nametati po svaku cenu, silom, već razumevanjem ljudskih potreba.

U izlaganju ste spomenuli da u pismu upućenom Lenjinu 4. ožujka 1920. godine, nezadovoljan razvojem socijalizma nakon Velikoga oktobra, Kropotkin upozorava: “Ako se, međutim, sadašnja situacija nastavi, i sama riječ socijalizam će postati kletva”. Molim vas, navedite kratko, kakav je bio stav bivše jugoslavenske federacije prema anarhističkim verzijama budućnosti?

– Jugoslovenski koncept samoupravnog socijalizma, koji je u svojoj suštini imao duboko humanistički karakter, ako se izuzme monopol jedne partije, svoju je inspiraciju imao u anarhističkoj ideji samoupravljanja, o čemu je veoma iscrpno pisao francuski teoretičar anarhizma Danijel Gerin (*Daniel Guérin*). Bivša jugoslovenska federacija, u kojoj je vodeću ulogu imao Savez komunista Jugoslavije, kao avangarda radničke klase, imala je negativan odnos prema anarhističkim idejama, tako da se gotovo u svim partijskim dokumentima pominju “anarhistički elementi” kao segment antisocijalističkih snaga. U Srbiji je sedamdesetih godina prošlog veka, posle mas-pokreta u Hrvatskoj, kompletno srpsko rukovodstvo smenjeno zbog “anarholiberalizma”. Zanimljivo je reći da na prostorima eks-Jugoslavije u vremenu tranzicije, mladi ljudi, anarhisti Hrvatske, Srbije,

Bosne i Hercegovine, Slovenije, nalaze zajedničke interese da saraduju na idejama bratstva i solidarnosti.

BAJUNETE U ZEMLJI!

Posebno mjesto u knjizi *Ruski anarhizam: ideal koji izmiće* pridajete analizi anarhističkoga pokreta u Ruskoj Federaciji nakon raspada SSSR-a. Molim vas, za čitatelje/ice *Zareza*, ukratko navedite kakvo je stanje anarhizma danas u toj zemlji, s naglaskom na Kongres anarhokomunističkih grupa, koji je održan 2004. godine u Rostovu, kao i na Konfederaciji revolucionarnih anarhosindikalista Rusije?

– Anarhističke ideje koje su bile odavno zamrle u Rusiji, anatemisane od sovjetske vlasti, paralelno sa raspadom SSSR-a ponovo su, kao reke ponornice, izašle na videlo, ali u specifičnim društvenim uslovima. U mnogim gradovima Rusije osnovane su mesne organizacije anarhista i revolucionarnih anarhosindikalista. Njihova je aktivnost uglavnom zasnovana na izdavanju časopisa, proučavanju anarhističke literature i konkretnim propagandnim akcijama na ulicama velikih gradova. Konfederacija ruskih anarhosindikalista (KRAS) već godinama organizuje brojne akcije ne štedeći ni Putina ni oligarhe; njihov je glavni cilj da se ne ratuje na prostorima bivšeg SSSR-a, deleći propagandne letke sa porukom “Bajonete u zemlju”. Ruski anarhisti su protiv liberalno-kapitalističke vlasti u Rusiji. Postoje razne anarhističke grupe koje izdaju saopštenja o mnogim važnim događajima, prateći aktivnost vlasti i borbu radnika za svoja prava. Ponovo se oživljavaju ideje Bakunjinova i Kropotkina, osnivaju se časopisi *Crna zvezda*, *Samoupravljaj*, *Direktna akcija*... Teško je predvideti kakva će biti budućnost anarhističkog pokreta u Ruskoj Federaciji.

Na temelju kojih ste osnovnih izvora utvrdili da je jedan od najvećih događaja 20. stoljeća, Oktobarska socijalistička revolucija, nastao u ambijentu anarhističkih uvjeta, odnosno da su anarhističke snage inicijatori Oktobarske revolucije te zbog čega je ta istina cinički zatajena u školskim udžbenicima i na koji je način negirana?

– Za razliku od sovjetske teorije koja je višedecenijskim prećutkivanjem i retkim tekstovima negirala i potcjenjivala

— Za budućnost ljudskog društva i kreiranje poželjnog društvenog uređenja posebno je inspirativna ruska anarhistička struja univerzalizma koja zagovara kosmopolitsku i humanističku viziju čovečanstva —

značaj ruskog anarhizma u izvođenju Oktobarske revolucije, svestranim proučavanjem autentičnih ruskih izvora u Sankt Peterburgu, Moskvi i Odesi došao sam do ubedljivih dokaza koji daju drugačiju sliku o ruskom anarhizmu. Ruski anarhisti su bili u pravu kada su tvrdili da će do revolucije doći u ekonomski zaostaloj Rusiji, u anarhističkom revolucionarnom ambijentu, spontanom delovanjem revolucionarnih masa. Lenjin, s obzirom da je iza sebe imao čvrsto organizovanu partiju i Crvenu armiju, zapravo je izvršio klasičan boljševički puč u carskoj Rusiji, koji je proglašen Velikom oktobarskom revolucijom, minimalizirajući ulogu anarhista kojih se bojao.

Posle osvajanja vlasti boljševici su teorijski i praktično likvidirali anarhistički pokret u Rusiji i on se više nikada nije mogao oporaviti. I Staljin je teorijski osporavao značaj anarhizma, veličajući socijalističku državu, kao demijurg promena, tako da je razumljivo što je u udžbenicima istina o anarhizmu prećutana. Anarhizam je kao ideja i teorija a priori odbacivana, kako od marksističke teorije, tako i od pozitivističke nauke, tako da ova misao, negacija države i vlasti nije bila dobrodošla u univerzitetskim delima.

BOLJŠEVIČKI LOGORI ZA ANARHISTE

Molim vas, ukratko navedite svoja zapažanja o Kronštatskoj pobuni, kojoj u svojoj knjizi o ruskom anarhizmu posvećujete jedno poglavlje kao velikoj anarhističkoj pobuni ugušenoj u krvi.

– Boljševici su vojnom intervencijom 18. marta 1921. godine, pre 89 godina, posle 17 dana ogorčenih borbi okončali pobunu mornara u Kronštatu, glavnoj luci ruske Baltičke flote. Boljševici su 1917. godine imali najveće pristalice upravo kod mornara baltičke flote. Sovjetski režim nije uspevao da reši osnovno pitanje mornara i njihovih porodica: nije bilo namirnica, ogreva, veze sa drugim gradovima su prekinute... Porodice baltičkih mornara su gladovale, a sovjetska vlast, umesto da pregovara, odlučila je da primeni silu. Boljševici su bili u opasnosti da ih potopi ona ista plima anarhizma koja ih je dovela na vlast. Kronštatski ustanak je bio posledica nepoštovanja mnogih socijalnih obećanja koje su zagovarali boljševici pre Oktobarske revolucije. Na dva mitinga održana u Kronštatu zahtevano je ukidanje političkih komesara i Crvenoarmejaca koji su bili po fabrikama. Mornari su zahtevali slobodu delovanja za anarhističke grupe i pravo seljacima da koriste zemlju kako oni žele. Pedeset hiljada ustanika u Kronštatu, među kojima je bilo 16 000 mornara, suprotstavilo se elitnim jedinicama Crvene armije koja je imala gubitke od nekoliko desetina hiljada vojnika. Boljševička država je organizovala prve logore za anarhiste, prema kojima su primenjene stravične represalije.

Na predavanju ste istaknuli kako su u doba prve ruske revolucije, dakle, 1905. godine, anarhističke grupe postojale u devedeset ruskih gradova i nisu bile slabije, što neke danas začuđuje, od boljševičke partije koja je iste godine imala samo oko 8 400 članova. U kojim je ruskim gradovima anarhistička opcija danas najjača i kako komentirate nedavni čečenski odgovor ženama-samoubojicama u moskovskoj podzemnoj željeznici na Putinovu željeznu sverusku politiku?

– Ruski anarhizam danas je najjači u sledećim gradovima: Moskva, Rostov, Krasnodor, Jersoslav.

Što se tiče akcija čečenskih terorista, kao i odgovora ruske države, protiv obe ove opcije su ruski anarhisti koji smatraju da se svi sporovi mogu rešiti samo mirnim putem, bez stradanja građana. U Ruskoj Federaciji deo političkog establišmenta smatra da treba jačati represivni državni aparat protiv terorista, a drugi da treba poboljšati socijalne uslove života stanovništva, kao preventivne mere u sprečavanju preduslova za nastanak terorizma.

Koliko ste pomogli ASI-ju (Anarho-sindikalistička inicijativa) u trenutku kada je hrabra šestorka “ležala” u zatvoru?

– Više grupa i pojedini intelektualci su se javno oglasili tražeći oslobađanje anarhista iz zatvora, smatrajući

da je optužba za međunarodni terorizam neosnovana. U jednom sam tekstu u dnevnim novinama objasnio suštinu anarhističkih ideja, smatrajući da je njihova optužba preudicirana. Bilo je i predloga da na sudu branim grupu anarhista, obrazlažući njihovo teorijsko učenje koje zapravo ne poziva na terorizam i ekstremno nasilje. Pod pritiskom javnosti izmenjena je optužnica protiv srpskih anarhista.

ANARHIZAM KAO HUMANIZAM

Kako biste npr. procijenili Stirnerovu ulogu danas? Naime, pored njegova crteža u svojoj ste knjizi o ruskom anarhizmu pridodali i rečenicu iz njegove knjige *Jedini i njegovo vlasništvo*: “Objavljujem rat na život i smrt svakoj državi.” Je li to zapravo jedina realna opcija anarhizma odvratnom neoliberalnom kapitalizmu?

– Svaki teoretičar misli i deluje u specifičnim uslovima koji se odnose na duh jednog vremena. U tom kontekstu treba posmatrati i učenje Maksa Štirnera (Max Stirner). Lično, kao teoretičar anarhizma, smatram da u današnjim uslovima anarhizam treba da zagovara pravedniju preraspodelu društvenog dohotka u korist siromašnih i zakonsku obavezu multinacionalnih kompanija da brinu o najugroženijim slojevima stanovništva. Ne podržavam tezu da je u 21. veku anarhizam sinonim za nasilje i terorizam, bliža mi je Tolstojeva škola nenasilnog anarhizma koja je slična humanizmu i renesansi ljudskog roda. Jer, anarhizam je, kao što reče Rasel (Bertrand Russell), konačan ideal kojem svako društvo treba težiti, ali bez nasilja i krvi, ako je to moguće. Što ne znači da ne treba permanentno primenjivati različite vrste otpora i građanske neposlušnosti. Velike socijalne revolucije i dalje nisu izgubile smisao, posebno u uslovima kada se svet deli na gospodare i podanike, a države diktiraju svoje viđenje demokratije u kojoj je izgubljena sloboda pojedinca, koja ima samosvest o sebi i svetu u kome živi.

Tijekom predavanja na Anarhističkom sajmu knjiga, u trenutku kada ste shvatili da ne radi projektor za kompjutor u Zelenoj akciji je da vam propada pripremljena PP prezentacija, rekli ste kako vaše predavanje pomalo poprira anarhičan koncept. Međutim, nije li to upravo ona negativna, svakodneвно-razgovorna odrednica anarhizma koju i teoretičari anarhizma moraju negirati?

– Pre svega, mislio sam na anarhiju u njenom pežorativnom značenju, a ne na anarhizam, dobrovoljno uređenu zajednicu koja ima svoju organizacionu i interesnu logiku, ali bez upliva vlasti i države, kao nametnutih sila. Za budućnost ljudskog društva i kreiranje poželjnog društvenog uređenja posebno je inspirativna ruska anarhistička struja univerzalizma koja zagovara kosmopolitsku i humanističku viziju čovečanstva.

ISKRE REVOLUCIONARNOSTI I DONKIHOTSKI ZANOS

– I na kraju, kako ste se osjećali među vrlo mladim anarhistima sa svojom kravatom i lijepim odijelom? Osim toga, čini mi se da smo upravo vi, Zoran Senta, Romano Krauth i ja bili najstariji, s tim da ja ipak nisam anarhistica, ni teorijskoga ni praktičnoga usmjerenja, već samo, što bi se reklo, simpatizerka. Ne govori li to da je anarhistička opcija ipak najjača među mladom populacijom te da kad većina tih “mladaca” odraste, uglavnom zaborave svoje tzv. anarhističke korijene?

– Bilo mi je prijatno družiti se sa mladim anarhistima u Zagrebu i čuti njihove zanimljive i kreativne rasprave. Niste primetili, da se našalim, da je pored mojih srednjovečnih prijatelja u prvom redu sedio profesor dr. sc. Branko Despot sa Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji se, koliko znam, bavio fenomenom slobode. Moj izgled je odraz konformiste koji je kao teoretičar verovatno upao u močvaru civilizacijskog sivila. S druge strane, kada govorite gostima, morate se pristojno odenuti.

U kontekst vašeg zapažanja, gotovo je pravilo da mnogi mladi intelektualci posle revolucionarnog odrastanja postaju apologete vladajućih režima, zaboravljajući svoje ideale i utopije. Pogledajte brojne studentske lidere iz 1968. godine pa ćete videti da su oni korumpirani sjajem lagodnog života postali savetnici i čuvari svojih vlada. Moji prijatelji znaju da sam sačuvali iskre revolucionarnosti i donkihotskog zanosa, verujući da je moguće izgraditi bolji svet nego što je ovaj.

Pozdravljajući čitaoce *Zareza*, ovaj razgovor bih završio rečima Mihaila Bakunjinova: “Tražiti svoju sreću u tuđoj sreći, svoje dostojanstvo u dostojanstvu onih sa kojima živimo, biti slobodan u slobodi drugih, to je moja vera”. **E**

SVETO NASILJE

U MNOGIM RELIGIJAMA RITUALE DEFINIRA KRVOLOČNA DIMENZIJA; ČAK I KADA SE NJEGUJE U VIDU METAFORIČKOG PROLIJEVANJA SPASITELJEVE KRVI, U TEMELJU JE VJEROVANJE DA PROLIJEVANJE KRVI DONOSI DOBROBIT ZAJEDNICI

MIRANDA LEVANAT-PERIČIĆ

Izraelci vojnici na ulazu u hebronsku džamiju (al-Haram al-Ibrahimi) gdje se čuvaju grobovi patrijarha

U nizu djela koja su posljednjih godina posvećena žalosno aktualnoj temi religijskog nasilja, izdvojila bih nekoliko radova. Nezaobilazna je komparativna povijest religijskog nasilja u kršćanstvu, judaizmu i islamu Michaela Jordana (*U ime božje. Nasilje i razaranje u svjetskim religijama*, Naklada Ljevak, 2008.). Gotovo udžbenički neophodna je knjiga talijanskog sociologa religije Enza Pacea koji na egzemplarnim prostorima Ruande, Jeruzalema, Balkana i Šri Lanke istražuje kako moderne politike identiteta koriste religijsku retoriku i “rad na sjećanju” vodeći protagoniste u dramatsko uprizorenje ritualne okrutnosti (*Zašto religije ulaze u rat?*, Golden marketing - Tehnička knjiga, 2009.). Zatim, intrigantna je Žižekova konstrukcija “božanskog nasilja” koje nije ni etičko ni religijsko jer ne predstavlja ni zločin ni žrtvovanje, a ne razlikuje se od revolucionarnog terora u kojemu je također dopušteno ubiti, a da se ne počini zločin (*O nasilju*, Naklada Ljevak, 2008.). Konačno, produhovljeno i prožeto dubokim humanizmom djelo Amartye Kumar Sena uglavnom je zaokupljeno konstrukcijom identiteta i kobnim posljedicama koje inzistiranje na jednostrukim, vjerski utemeljenim izborima ima, osobito u postkolonijalnim indijskim okolnostima (*Identitet i nasilje. Iluzija sudbine*, Masmedia, 2007.).

TRI VELIKA MONOTEIZMA I NASILJE U svojoj su zajedničkoj povijesti judaizam, kršćanstvo i islam razvili krajnje ratoboran stav u obrani vlastite vizije monoteizma. James Aho (*Religious Mythology and the Art of War*, 1981.) smatra da su korijeni povezanosti agresivnosti i monoteizma u prirodi muškog transcendentnoga Boga koji ne stvara materijalni svijet postupnom tvorbom, već pomoću zapovijedi, nakon čega se udaljuje od onoga što je proizveo. Kada je ljudskom rodu već pri stvaranju kazao “prah si i u prah ćeš se vratiti”, njegov stvoritelj odredio mu je smrt, kvarenje i propadanje.

Iako su sve tri religije u počecima bile izložene progonima, stasavši osvećivale su se mjerama koje su daleko nadmašivale muke njihovih začetnika, primjećuje Michael Jordan. Početne su pozicije bile ipak različite – judaizam nikad nije bio misionarska religija, nasilje je koncentrirao na područje “obećane zemlje” oko Sirio-Palentine; kršćanstvo je započelo kao protudržavna religija što je njezin utemeljitelj jasno dao do znanja izjavljujući da njegovo kraljevstvo nije od ovoga svijeta. Nasuprot tome, islam je započeo svoj put težeći za državom i materijalnom vlasti pa je otpočetak širenje muslimanske države i promicanje islamske vjere tražilo spoj religije i politike.

Poput Jordana, i Enzo Pace prijelomni trenutak u povijesti islamskog nasilja vidi u prvoj godini hidžre, 622. godine, kada je Muhamed – prešavši iz Meke u Medinu – morao organizirati oružanu obranu od Mekanaca. Sve do bijega proživljavao je mistično religijsko iskustvo ispunjeno

– JAMES AHO SMATRA DA SU KORIJENI POVEZANOSTI AGRESIVNOSTI I MONOTEIZMA U PRIRODI MUŠKOG TRANSCENDENTNOGA BOGA KOJI NE STVARA MATERIJALNI SVIJET POSTUPNOM TVORBOM, VEĆ POMOĆU ZAPOVIJEDI, NAKON ČEGA SE UDALJUJE OD ONOGA ŠTO JE PROIZVEO –

propovijedanjem, ekstazama i objavama, no tada je ratnu taktiku trebalo uklopiti u vjersku doktrinu. To je rezultiralo time da u *Kur'anu* postoje najmanje dva ograničenja glede ratnih pitanja – primjerice, obaveza da se zastane usred nasilne akcije ako neprijatelj pokaže znakove pokajanja. Jordan također uočava stanovitu kuransku toleranciju u “uputama za džihad” – “Ne ubijaj starce, žene i djecu, ne oštećuju datulje i ne sijeci ovce. Ne kolji ovce, krave ili deve osim da pribaviš hranu. Ne ometaj svete ljude koji žive u samostanima, nego ih ostavi u osami”. Ta su pravila znatno tolerantnija od onih koja je u prošlim stoljećima Mojsije nametao izraelitskim snagama, a koja su se uglavnom svodila na zapovijed da se ubije sve što se kreće. Neusporedivo su brutalne Mojsijeve riječi kojima savjetuje Jošui što da napravi Amalećanima: “Pobij muškarce i žene, djecu i dojenčad, goveda i ovce, deve i magarice” (1 Sam 15, 2-4); ili kad zbog kratkotrajne afere s idolatrijom levitskoj braći naređuje kako da ubiju 3 000 bližnjih Hebreja, “pa neka ubije tko svoga brata, tko svoga prijatelja, tko svoga susjeda” (Izl 32, 27). U poglavlju *Sveti rat protiv Midjanaca*, Mojsijeva je uloga zastrašujuća – on se, naime, užasno razgnjevio na zapovjednike vojske što su nakon pokolja na životu ostavili sve “ženskinje” i rekao im – “Stoga svu mušku djecu pobijete. A ubijte i svaku ženu što je poznala muškarca. A sve mlade djevojke koje nisu poznale muškarca ostavite na životu za se” (Br 31, 17-18).

O gnjevnom Bogu starozavjetnih tekstova vjerojatno se dosta toga već izreklo i napisalo. No, relativna je novost zanimljivo mišljenje Petera Sloterdijka da je cijela povijest zapadne civilizacije zapravo povijest srdžbe (*Srdžba i vrijeme*, Antibarbarus, 2007.). Temeljni tekst zapadne civilizacije, *Ilijada*, počinje srdžbom i ona postaje općim mjestom junačke epike koja slavi podvige junaka koji su bitni za cijeli kolektiv. Ariostov je Orlando bijesan, a Tassov Rinaldo također srdit. Ono što junaka čini silnim i bogolikim njegova je srdžba. Tu srdžbu, koja je u grčkim tekstovima mogla slobodno proključati, u *Starom zavjetu* preuzeo je na sebe gnjevni Bog, smatra Sloterdijk. Sve se njegove intervencije događaju u modusu ljutnje pa on zapošljava ratove, epidemije i prirodne katastrofe. Kada se sveti gnjev svede na zemaljske okvire, nastaje povijest s “revolucionarnim” vrhuncem.

KAKO SE GNJEVNI BOG “DOGODIO” ISLAMU? Suprotstavljajući se karakterizaciji o navodnoj ratobornosti islama, Amartya Sen upozorava na pogubnost

Huntingtonove teze o “sukobu civilizacija”. Ne postoji ništa poput islamske civilizacije koja bi bila suprotstavljena zapadnoj, no postoji bogata povijest netolerantne Europe i tolerantnog Istoka. Saladin je, primjerice, u 12. stoljeću na svom egipatskom kraljevskom dvoru ponudio počasno mjesto židovskom filozofu Maimonidesu koji je pobjegao iz netolerantne Europe, a kada je krajem 16. stoljeća Giordano Bruno spaljen na lomači, veliki mogulski car Akbar, koji se rodio i umro kao musliman, u Agri je dovršavao zakon o pravima manjina, uključujući i vjersku slobodu za sve.

Svijetli povijesni primjeri, međutim, ne mijenjaju činjenicu da se u današnje vrijeme buntovni arapski aktivist više nadahnjuje čistoćom vjere, nego bogatom arapskom poviješću. Problem Enzo Pace vidi upravo u tom modernom i dekontekstualiziranom islamu u kojemu je sve moguće, jer ne postoji autoritet sposoban sustavu vjerovanja postaviti simboličku granicu. Svatko se može proglasiti tumačem ovlaštenim da iz svetih tekstova izvlači motivacije koje će se držati legitimnima, bilo za samoubilačko mučeništvo ili za najvjerskija nasilja nad nedužnim žrtvama, poput komandanja dijelova tijela žrtava u Alžiru. Ne bi li bilo groteskno onima koji su spremni zaklati i raskomadati žrtve, jer vjeruju da se raskomadano tijelo ne može pojaviti cjelovito pred licem Alahovim, citirati kuranski tekst “...ne oštećuj datulje i ne sijeci ovce”? No, ako je uistinu besmisleno islamskim fundamentalistima citirati *Kur'an*, onda je u pravu Slavoj Žižek kada ih naziva “terorističkim pseudo-fundamentalistima” o čijem pomanjkanju istinskih uvjerenja svjedoči upravo strastvenost rulje. “Koliko li samo mora biti krhka vjera muslimana ako je mogu ugroziti glupe karikature u niskotiražnim danskim novinama”, pita se Žižek.

SVETO HEBRONSKO ZRCALO Trostruka svetost izraelsko-palentine zemlje na kojoj se preklapaju islamski, židovski i kršćanski sveti simboli, umjesto trostruke zaštite Boga donijela je utrostručenu mjeru nasilja. Hebron je jedan od četiriju svetih židovskih gradova, središte biblijske Judeje i Davidova prijestolnica u kojemu se nalazi i Abrahamov grob. Za muslimane je Abraham, tj. Ibrahim, također uzoran lik. Na mjestu gdje je pokopan izgradili su džamiju koju danas dijele sa Židovima. Upravo je hebronski hram gdje su prema tradiciji sačuvani grobovi patrijarha, koje štiju sljedbenici svih triju religija, u veljači 1994. uočili Purima postao poprištem krvoprolića. Tada je, naime, Baruch Goldstein odlučio pobiti muslimane okupljene u dijelu hebronskog hrama jer je navodno čuo kako Arapi u molitvi

Rembrandt: Abraham žrtvuje Izaka

— KADA JE KRAJEM 16. STOLJEĆA GIORDANO BRUNO SPALJEN NA LOMAČI, VELIKI MOGULSKI CAR AKBAR, KOJI SE RODIO I UMRO KAO MUSLIMAN, U AGRI JE DOVRŠAVAO ZAKON O PRAVIMA MANJINA, UKLJUČUJUĆI I VJERSKU SLOBODU ZA SVE —

uzvikuju “smrt Židovima”. Nakon što je ušao u hram i ubio tridesetoricu, na istom mjestu ubili su ga preživjeli muslimani. To prolijevanje židovske i muslimanske krvi u ime Božje na mjestu koje i jedni i drugi smatraju svetim, može se “shvatiti” jedino u bezumlju vjerske mržnje.

Zanimljivo je što Enzo Pace religijsku dimenziju sukoba Izraelaca i Palestinaca ne smatra dijelom nekog vječnog rata. Prekretnicu koja je ekonomsko-politički sukob pretvorila u religijski on vidi u Šestodnevnom ratu iz 1967. i jačanju ortodoksnog židovskog socioreligijskog pokreta koji 1974. stvara Guš Emunim (“Vjernički blok”), da bi se 10 godina nakon toga osnovala i prva jezgra Hamasa. Te se dvije organizacije, smatra Pace, zrcale jedna u drugoj. Hamasov je cilj uništiti Izrael i utemeljiti državu na kuranskom zakonu, a Guš Emunimov ujedinjenje cijelog Erec Izraela koje legitimnost nalazi u *Tori*. Ta su dva pokreta jasan primjer odnosa religije i ratne logike, smatra Pace, jer religija “može priskrbiti potporu koja nekome omogućuje prelazak preko praga (*limesa*) što mržnju prema neprijatelju razdvaja od konkretnog djelovanja, to jest njegova ubojstva”. Liminalnost karakterizira svaki ritualni čin koji se očituje u obliku drame i Pace ga vidi podjednako i u terorističkom činu Barucha Goldsteina i u atentatu što ga je na Jicaka Rabina 1995. poduzeo mladi ortodokсни Židov Jigal Amir zato što je Rabin sporazumom s Arafatom ustupio svetu zemlju što ju je Bog obećao narodu. Ono što mi definiramo kao teroristički čin, među skupinom koja dijeli vjerske “dužnosti” doživljava se kao sveta žrtva. Grob Barucha Goldsteina danas je mjesto hodočašća militantnih Židova, a pred zatvorom Jigala Amira na njegov rodendan svake se godine okuplja mnoštvo pjevajući mu i slaveći ga kao živog mučenika.

MUČENICI I MUČITELJI VJERE Durkheimova definicija prema kojoj je mučeništvo oblik altruističkog samoubojstva, zahtijevala bi nadopunu kada su u pitanju samoubilački napadi islamskih radikala. Naime, i u islamu lik mučenika predstavlja sintezu domoljuba, sveca i ratnika, no islam je više od drugih religija opsjednut

martirijom, a “altruističko samoubojstvo” uspješnim se smatra samo ako sa sobom odnese veliki broj slučajno odabranih žrtava. Između samospaljivanja budističkog redovnika u Tibetu i samoubilačke akcije kojom se diže u zrak autobus pun civila, velika je razlika.

Michael Jordan smatra da se agresivno ponašanje prema širem svijetu u islamu razvijalo usporedo s unutarnjim razdorima, što je ostalo aktualno do danas. Samo 50 godina nakon Muhamedove smrti islamsko društvo rascijepilo se na šijite i sunite uz bratoubilački rat, tako da je utemeljiteljski mit o povratku na savršeni islamski svijet čista utopija. Unutarnji irački sukobi, kao i rat Iraka i Irana, obilježeni su sunitsko-šijitskim antagonizmima. Međutim, kada je u pitanju lik mučenika samoubojice, dvije terorističke organizacije, Hezbolah i Hamas, nastupaju unisono. Iako je Hezbolah osnovan u Libanonu nakon Jomkipurskog rata 1975., uglavnom na šijitskoj matrici, a Hamas u Palestini 1987., od pretežito sunitskih Palestinaca, u interpretaciji uloge mučenika svi se nadahnjuju klasičnim likom šahida, vjerskih mučenika koji sebe žrtvuju za sveti ideal. Novi islamski mučenici prolaze kroz istu utvrđenu proceduru kakvu su njegovali i iranski *basidže*, slijepo poslušni Homeiniju i islamskoj revoluciji i nadahnuti Huseinom, šijitskom ikonom mučenika. Dakle, nakon odluke i priprema, mučenik noć provodi u molitvi, a dan uoči atentata obavezno je snimanje oporuke na video vrpce koja se nakon akcije objavljuje široj javnosti. Pace upozorava na silno veliku udaljenost između likova šahida i novih Alahovih mučenika koji promoviraju ovu novu ritualnost jer pozivajući se na *Kur'an* zanemaruju da tamo borac za vjeru nigdje nije definiran kao samoubojica koji za sobom u smrt odvodi i nenaoružane civile.

KATOLIČKA POLITIKA IDENTITETA I RAT U RUANDI Stanovništvo Ruande dijeli se na tri skupine: hutuska većina (89%), tutsijska manjina (10%), i mala pigmejska

skupina lovaca i sakupljača Tva. Prije katoličkih i protestantskih kolonizatora svi su vjerovali u jednoga boga, Imanu. Zajednički mit o porijeklu pripovijeda o prvoj dinastiji koja je “stigla s neba”, kojoj se suprotstavljaju oni koji su “potekli sa zemlje”. Ta binarna simbolička shema povezala se s društvenom stratifikacijom koja je podijelila ruandsko društvo na uzgajivače stoke (Tutsije) koji pripadaju višem rangu i hvale se naslovom onih koji su stigli s neba, i na ratare (Hutue) koji su nižega ranga i poistovjećuju se s onima koji su potekli sa zemlje.

Raspad tradicionalnog društva počinje kolonizacijom. Budući da su prije toga svi govorili istim jezikom, dijelili istoga boga, kralja i zemlju, Pace smatra da je rascjep između Tutsija i Hutua bio isključivo ekonomske i društvene, a ne etničke prirode. S Nijemcima koji stižu između 1896. i 1897. dolaze i prvi katolički misionari, red Družbe bijelih otaca koji su u plan religijske asimilacije uključili najprije Hutue, smatrajući da su svedeni na položaj robova. Vladajuću manjinu Tutsija, Bijeli su oci isprva predstavljali kao vrlo inteligentne, ali nepouzdanu ljude, uspoređujući ih u duhu tradicionalnog kršćanskog imaginarija sa Židovima. Tijekom Prvog svjetskog rata umjesto Nijemaca dolaze Belgijanci. Njihov politički plan da Tutsije pretvore u vladajuću klasu koja bi postala odana kolonijalnoj upravi vodi zaokretu u odnosu na njemački kolonijalni model. Kao potpora belgijskom planu razvija se nova katolička politika identiteta koja se od Hutua okrenula Tutsijima njegujući njihov osjećaj superiornosti. Katolička politika identiteta u sintezi s Gobineauovom pseudoznanstvenom teorijom o rasnoj hijerarhiji rezultira mitom o hamitskom podrijetlu naroda Tutsi i tvrdnjama da između Hutua i Tutsija postoji “prirodna razlika”. Uvjerjenje da su Tutsiji superiorni zato što nisu “pravi crnci”, nadograđuje se na tradicionalnu ruandsku stratifikaciju, ali s katastrofalnim posljedicama, redefinirajući postojeće društvene razlike kao etničke i rasne. Mit je profunkcionirao pa su naposljetku i sami Tutsiji povjerovali da su superiorniji zbog različitog rasnog porijekla. Vidi se to po naslovu posljednjeg tutsijskog kralja koji se bio nazvao “bjelačkim kraljem”.

Zahvaljujući kolonijalizmu i katoličanstvu, naposljetku se Tutsijima i Hutuima u um urezala ideja da društvene i ekonomske razlike među njima nisu toliko plod nepravedne podjele resursa i moći, nego da prije održavaju *prirodnu razliku* koja prvima daje pravo da se ponose superiornošću nad drugima. Dijalektika rob-gospodar na taj se način etnicizirala. Usprkos tome što su i Hutui i Tutsiji većinom katolici, Enzo Pace ruandski sukob vidi kao vjerski rat jer je religija ponudila motivaciju, ona je bila “sloj premazan preko socioekonomskih razlika i asimetričnosti političke moći” koji je poput laka zapalio ono što je dugo tinjalo. “Religija je, dakle, zacijelo ušla u rat zato što je u prvom redu za Tutsije (“hamitski narod”) gradila utemeljiteljski mit o identitetu, a nakon toga i egaliterijanski mit, stavljajući ga na raspolaganje Hutuima.”

MACHO BUDIZAM NA OTOKU DHARME Utjecaj kolonijalizma Pace smatra presudnim i u sinhaleškom slučaju eskaliranja nasilja. Šri Lanka je, tvrdi on, postala “otokom dharme” tek nakon kolonijalizma koji je izmijenio tradicionalne odnose između sinhaleške budističke većine i tamilske hinduističke manjine pa je svega osam godina nakon stjecanja neovisnosti 1948. došlo do građanskog rata. Tamilska borba, u početku artikulirana kao zahtjev za većom političkom autonomijom, od 1958. prerasta u zahtjev za odcjepljenjem. Za to vrijeme novi budistički redovnici koji između 1950. i 1970. otkrivaju budizam kao korijen kolektivnog identiteta sve više inzistiraju na identitetu vjerskih i jezičnih razlika. Tu reformiranu vjeru što je propovijedaju vojnici dharme, zagovarajući istodobno etiku rada i otvoreni sukob s tamilskim pobunjenicima, Pace naziva “protestantskim budizmom”. Radeći na izgradnji kolektivnog sjećanja, oni njeguju religijsku naraciju o mitskom jedinstvu otoka koji je relikvija sam po sebi jer ga je posjetio sam Buddha, što tamilski zahtjev za odcjepljenjem pretvara u svetogrđan zahtjev za komadanjem “svetog otoka” dharme. Takav budizam potpirivanja sukoba posve je suprotan slici miroljubive vjere koju o budizmu njeguje zapadni imaginarij. To je budizam “muškarčina”, tvrdi Pace. Kršćanska i muslimanska manjina na otoku također je postala žrtvom sinhaleško-budističke politike identiteta što ju je primjenjivalo dominantno političko i religijsko vodstvo. Mauri, tj. muslimani sinhaleškoga porijekla (ima oko 7,5 %), od fleksibilnosti prelaze na krutost pa nekad neutralni, sada također “rade na sjećanju”, rekonstruirajući povijest od 8. stoljeća, na pola puta između stvarnosti i mita. Međutim, Pace smatra da je upravo sinhaleška budistička većina stigmatizirala muslimansku zajednicu, “pretvarajući je u strani element dominantne kulture i time prisilila da u svom sjećanju potraži razlikovne crte koje su obilježile njezin identitet”. Najmanja religijska zajednica na otoku koja broji 900 000 katolika također je uvučena u građanski rat, podijeljena između onih koji imaju osjećaj pripadnosti sinhaleškoj kulturi i onih koji pripadaju tamilskoj etničkoj skupini.

FAŠIZAM BROJA 34 Svijest o identitetu može biti izvor ponosa i snage, ali kako osjećaj pripadnosti jednoj skupini donosi i percepciju udaljenosti od druge, svijest o uključivanju u skupinu istodobno može vrlo odlučno isključiti druge. Amartya Sen upozorava na to da zamisao jednostruke veze nije dobra jer svatko od nas pripada mnogim skupinama. No, čak i ako izbjegavamo govoriti o “islamskoj civilizaciji” ili “Zapadu” vodeći računa o mnogostrukostima u ostvarivanju identiteta, hoćemo li tako izbjeći činjenici da se pripadnici islamske vjere sami projiciraju u svjetski scenarij panislamske kolektivističke identifikacije, ili da je, konačno, teza o “sukobu civilizacija” izvorni proizvod arogantnog “Zapada”? Bez obzira na krasnu ideju mnogostrukih veza u ostvarivanju identiteta Amartye Sena, u stvarnosti je težište uvijek na određenom izboru koji postaje temeljem solidarnosti neke skupine. Ljubitelji čokolade i daltonisti nisu međusobno vezani jakom sviješću o identitetu, međutim, nikad se ne zna kad bi klasifikacija koju je teško intelektualno opravdati mogla postati važnom. Nedavno je korpulentnija glazbenica na otvorenju jednog zagrebačkog butika protestirala protiv “fašizma broja 34 i 36”. Teško je zamisliti da bi taj eksplicitno artikuliran iskaz solidarnosti žena s većim konfekcijskim brojevima, mogao razviti neki nasilni scenarij. No, da bi pripadnost ljudskoj rasi postala (i ostala) temeljem solidarnosti, trebat će međutim pričekati invaziju izvanzemaljaca. U međuvremenu uistinu se možemo nadati jedino teroru stvaranja novih razlika, tamo gdje ih nije bilo, ili obnavljanju i potenciranje starih. U ime Božje, razumije se. **E**

SUBVERSIVE FESTIVAL
SOCIJALIZAM
SUBVERSIVE FILM FESTIVAL
SUBVERSIVE FESTIVAL
1. - 25. 05. 2010. Zagreb
SOCIJALIZAM
SUBVERSIVE FILM FESTIVAL
SOCIJALIZAM
SUBVERSIVE FILM FESTIVAL
SOCIJALIZAM
SUBVERSIVE FESTIVAL
1. - 25. 05. 2010. Zagreb
SUBVERSIVE FILM FESTIVAL
SOCIJALIZAM
SUBVERSIVE FILM FESTIVAL
SOCIJALIZAM
SUBVERSIVE FILM FESTIVAL

čudna šuma ISKOPINE

**UNEKOLIKO NAIVNI
VREMEMPLOVSKI ZAPISI
IZ 49. STOLJEĆA KAD
JE ČOVJEČANSTVO,
PO DANAŠNJIM,
MANJKAVIM KRITERIJIMA,
EVOLUIRALO U BRATSTVO
I SESTRINSTVO
STANOVNIKA
NEKOVRSNOG
KOMUNISTIČKOG RAJA
NOVOG ZLATNOG DOBA.
DOBA JE MOGLA POSTATI
ZLATNO, ALI SU LJUDI
OSTALI LJUDI**

NENAD PERKOVIĆ

TUNEL Jednom, za mnogo i mnogo generacija, kad se Kraljevstva opet budu rasprostirala onime što ostane pod ovim lijepim podnebljima, stanovnici će se naivno pitati nad ruševinama:

– A kave su im ovo široke ravne staze bile, čemu to?

– Tuda su u limenim kutijama jurili kao sumanuti od naseobine do naseobine u kojima su se međusobno nervozno muhlijali, – reći će netko upućeniji, možda arheolog.

– Nije li to bilo opasno?

– O da, ginuli su kao muhe.

– Pa zašto to?

– Pa očito su bili, hm, glupi.

– A zašto su bušili planine? To je nevjerovatno težak posao.

– Pa, bušili su brda da ne moraju ići okolo.

– Znači, osim što su bili glupi, bili su i ljudi?

– Ludi?

– Zašto bi netko htio ići kroz brdo koje najprije mora godinama mukotrpno bušiti umjesto da ide okolo, osim ako nije kompletni ludak?

– Žurilo im se!

– Kuda? U smrt?

– Nikad nećemo razumjeti što se zaista događalo u glavama primitivaca.

– Ipak, razvili su zavidnu graditeljsku tehnologiju.

– Tako je bilo u svim robovlasničkim društvima.

– Pa zar nisu oni živjeli u demokraciji?

– Da, to je ono kad je svatko svakome tiranin, otac sinu, muž ženi, susjed susjedu, brat sestri, pa da se ne bi pobili međusobno izaberu privremenog tiranina koji će ih sve zajedno tiranizirati umjesto da se sami bakću...

– Ah, znači glupi, ljudi i povrh toga lijeni! Nikakvo čudo da nisu opstali.

– C-c-c...

– Tsk tsk tsk...

Svi vrte glavama i uzdišu apstraktno-suosjećajno, kako se suosjećaju s nestalim drevnim civilizacijama.

VENERA LURDSKA – Pogledaj koliko su figurica žene u dugoj odjeći sa

sklopljenim rukama i krunom na glavi pro-našli! – reći će školsko dijete u obilasku arheološkog muzeja.

– To je Venera Lurdska, – objasniti će kustos stručno: – dokaz da su živjeli u matrijarhatu. Obožavali su boginju i dobar dio zapadnog svijeta je premrežen malim žrtvenicima s njezinim likom. Muškarce su, pak, prezirali i ubijali. Gotovo jednak broj likova smaknutih najokrutnijim raspinjačima na križ pronađen je na jednakom području kao i Venera Lurdska.

– Ali kako možemo biti sigurni da to dokazuje matrijarhat? – pitat će skeptični student.

– Ostali nalazi to potkrjepljuju. – kustos će se slagoditno osmjehnuti, patronizirajući, – Čini se kako su žene uglavnom lagodno živjele provodeći vrijeme kod kuće i obavljajući jednostavnije poslove. Držale su uglavnom ključne pozicije u školskim sustavima kako bi odgajale i indoktrinirale nove generacije potomstva. Potlačeni muškarci tjerani su u rat, u rudnike, pomorstvo, crpljenje nafte i u druga rizična zanimanja i poslove. Također su iskorištavani za gradnju i upravljanje velikim sustavima. Žene su gospodarile i trošile višak vrijednosti prepuštajući se lagodnostima i dekadenciji. Muškarci su ginuli u iscrpljujućim ratovima, a bili su i najzastupljenija populacija u zatvorima i logorima.

– Kako je na kraju došlo do emancipacije muškaraca?

– Teza nije do kraja potkrijepljena, ali izgleda da su negdje na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće stvar spasili homoseksualci i njihov pokret. Uljuljkane u sigurnost dominirajućeg položaja žene su im prepustile, kasnije se uspostavilo, ključnu industriju. Preuzevši monopol nad modnom industrijom, homoseksualci su iskoristili jedinu slabu točku ženskih gospodara, njihovu neograničenu taštinu na izgled. Nije prošlo ni nekoliko desetljeća, uspjeli su izgladnjati žensku vladajuću populaciju do ruba smrti i iscrpiti ih materijalno. Anoreksija, bulimija, i neobična bolest poznata kao potrošačka groznica dokinule su vladavinu žena. Homoseksualci su oslobodili svoju braću heteroseksualce tisućljetnog ropstva.

VELIKO DRVO – Profesore, jesu li imali razvijen misaoni život?

– Bilo je to doba mračno od mračnijeg. Živjelo se, nama danas nezamislivo, u stanju potpunog pomračenja uma. – započeo je profesor neprikriveno dramaturgizirajući. Kad su se oči studenata raširile u žednom iščekivanju, objasnio je:

– Pismo je izumrlo, komunicirali su jedino pomoću elektronskih naprava.

– Nakon emancipacije muškaraca, i nakon što je očito opala učestalost pojave Venera Lurdske, jesu li prešli na neko muško božanstvo, kao reakciju? – pitala je štreberica kao unaprijed nabiflano pitanje koje je stari profesor jedva dočekao.

– Neobično, ali čini se da nisu. Po svojoj prilici su zapali u neku vrst animalizma. Koliko možemo znati, obožavali su kokoši i krave i gradili im prostrane nastambe. Paradoksalno, u nastambama su ih ubijali, vjerojatno da bi ih jeli, ali moguće i kao oblik masovnog žrtvovanja. Nisu bili vegetarijanci, to je pouzdano. Raširilo se i neobično vjerovanje, vidljivo iz pronađenih slikarija, da se čovjek nekom čudnom silom transformirao iz životinja, pa čak i mikroorganizama. Prisutan je i neki oblik šamanizma jer su često crtali Veliko Drvo s kojeg kao plodovi vise postojeće i izumrle biljne i životinjske vrste, no čovjek je uvijek negdje pri vrhu krošnje. U pravilu se drvo uvijek prikazuje bez korijena. Sudeći po drugim nalazima, bili su opsjednuti vidljivim, manifestnim, površinskim, nikad ih nije zanimalo što je iza, ispod površine, što je nevidljivo. Otud i nedostatak korijena kod religijskog prikaza drveta.

– Znači, unatoč praznovjerju, barem su sadili drveće posvuda! – razveselio se student.

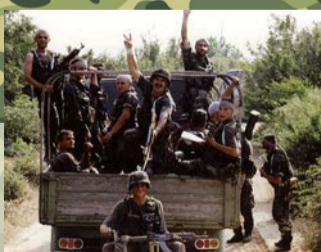
– Hmmm, bojim se da datiranja potvrđuju da su baš u to vrijeme posjekli sve kišne šume amazonskog sliva i područje pretvorili u preriju...

– Očito bi im bilo bolje da su razvili psihijatriju, – komentirala je hrabrija učenica, no stari profesor nije ništa rekao. ■

fakebook

Search Veterans

Facebook — registriraj se i ti!

View Photos of Zenga

Send Zenga a Message

Poke Zenga

Facebook Member since:

July 1997

Zenga

What's on your mind? **Braniteljska prava.**

Basic Information

Sex: Male
 Birthday: ----
 Hometown: ----
 Political Views: Oportunist
 Religious Views: ----

Groups

Member of: Ratni veterani

Invite New Veterans

Facebook. Sign Up. It's free and anyone can join!

AVANTURA SUVREMENOG DIZAJNA

HRVATSKI STUDENTI DIZAJNA NA BEOGRADSKOJ KONFERENCIJI KOJA JE OKUPILA VODEĆE TEORETIČARE I PRAKTIČARE STRUKE U SVIJETU I REGIJI

BOJAN KRIŠTOFIĆ

Uz međunarodnu konferenciju *Dizajner: autor ili univerzalni vojnik*, i prateću izložbu Milтона Glasera *Crtanje je mišljenje*, održanima od 11. do 12. ožujka, odnosno od 10. ožujka do 10. travnja u Beogradu

Pohod zagrebačkih studenata i apsolutna grafickog dizajna (te nekih mladih profesionalaca) u Beograd na strukovnu konferenciju *Dizajner: autor ili univerzalni vojnik*, bio je označen, odmah na početku, malom ironijom sudbine. Većini nas to je bio prvi posjet glavnom gradu bivše države, stoga nije ni čudo kako smo, pri dozlaboga sporom gmizanju vlaka kaotičnim urbanim pejzažom Novog Beograda, fascinirano zurili kroz male prozore vagona u prizor koji se pružao pred nama.

Nepregledni blokovi golemih sivih i smeđih nebodera, prozora malih poput rupica u pčelinjem saću, i otvoreni prostori nagršeni loše asfaltiranim cestama i drvenim potleušicama, uz čestu pojavu grotesknih, posve originalno neukusnih trgovačkih centara, davali su sliku urbanog predjela projektiranog i izgrađenog, činilo se, bez ikakvog udjela zdravog razuma i osjećaja za prostorno planiranje – kako se kaže – po mjeri čovjeka. Dakako, slična se mjesta mogu pronaći i u pojedinim naseljima Novog Zagreba, no u usporedbi s Beogradom, sve je to nekako minijaturno i lakše probavljivo. Premda takav građevinski kaos nema nikakve veze s kultiviranim avenijama, trgovima i tvrđavama staroga grada, gdje se održavala konferencija na koju smo se zaputiti, ipak mi se učinilo komičnim kako smo, da bismo došli do prostora u kojem ćemo slušati neke od najvećih suvremenih teoretičara i praktičara grafickog dizajna, prvo morali upoznati prostor koji simbolizira sve ono što industrijski i grafički dizajn, arhitektura i srodna područja ne bi trebali biti. Naravno, sve sumnje u potencijal Beograda bile su raspršene kad su nas na glavnom kolodvoru dočekali srpski studenti dizajna i odveli do naših hostela, a nakon što smo pojeli i probavili prvi ručak u starinskom restoranu Upitnik u samom centru grada, neposredno blizu Knez Mihajlove, već smo potpuno zaboravili na apokaliptično iskustvo ulaska u grad, a samo koji sat kasnije spremno smo se prepustili intelektualnim i inim užicima grada i konferencije.

RASPRAVA RENOMIRANIH AUTORA Neposredan povod održavanju konferencije *Dizajner: autor ili univerzalni vojnik* dala je izvorna manifestacija, izložba slavnog američkog dizajnera i umjetnika Milтона Glasera *Crtanje je mišljenje* (*Drawing Is Thinking*), u organizaciji

redakcije Kvarta, časopisa za dizajn, arhitekturu i umjetnost, Fakulteta za medije i komunikacije te nevladinih udruga Mikser i Blokovi, uz suradnju i sponzorstvo mnogih drugih poduzeća i organizacija, od ERSTE banke i ambasade SAD-a, do Kulturnog centra Beograd i Robne kuće Beograd, gdje su se izložba i konferencija održavale. Organizatori oba događaja bili su Mirko Ilić, Borut Vild, Mia David, Maja Lalić, Isidora Nikolić i Mina Padežanin. Konferencija je zamišljena kao niz predavanja i rasprava renomiranih autora, praktičara i teoretičara dizajna iz Srbije i regije te Sjedinjenih Američkih Država o ulozi dizajnera u suvremenom društvu, socijalnoj i političkoj odgovornosti pojedinaca i strukovnih udruženja, pitanjima etike, edukacije, angažiranosti; ali i o zahtjevima koje ekonomski i društveni okvir liberalnog kapitalizma postavlja dizajnerima, o njihovoj sposobnosti da se nose s izazovima rješavanja utilitarnih problema s jedne strane, i mogućnosti razvijanja vlastite autorske vizije s druge. U konačnici, cilj predavanja bio je barem pokušati odgovoriti na pitanje može li (i treba li) dizajner u postojećem kontekstu djelovati odgovorno, vodeći se temeljnim principima svoje osobne etike, i može li stvoriti i iskoristiti priliku da kroz svoje specifične sposobnosti i kvalifikacije ostvari doista inovativan korak ne samo u smislu napretka vizualne komunikacije, nego i u sferi intelektualnog promišljanja vlastite struke; drugim riječima – treba li dizajner biti, kako kažu organizatori, “univerzalni vojnik” prevladavajućih ekonomskih, političkih i socijalnih doktrina, i na koji bi se način trebao boriti za ili protiv njih. No, centralnu misao ove konferencije možda najbolje izražava citat iz knjige Victora Papaneka *Dizajn za stvarni svijet*, istaknut na ulazu u Robnu kuću Beograd: “Postoje zanimanja koja su štetnija od industrijskog dizajna, ali ih nema puno. I verovatno je samo jedno zanimanje nepotrebnije: dizajn u sferi oglašavanja, koji nagovara ljude da kupuju stvari koje im ne trebaju, novcem koji nemaju, kako bi time impresionirali druge ljudi koji za to uopšte ne mare”. Priča je, dakle, jasna – naglasak je na preispitivanju struke, preispitivanju svoje uloge i svoga rada, svoje pozicije, u potrazi za

MILTON GLASER
DRAWING IS THINKING
DEPARTMENT STORE OF BELGRADE
KNEZ MIHAILOVA 5, BELGRADE
CRTANJE JE MIŠLJENJE
ROBNA KUĆA BEOGRAD
KNEZ MIHAILOVA 5, BEOGRAD
10. 3. 2010 - 10. 4. 2010.

alternativnim mogućnostima razvoja vizualnih komunikacija, izvan i iznad razine njihove samorazumljive, masovne uporabe.

ETIČKI, SOCIOLOŠKI I EKONOMSKI ASPEKTI

Promisljivi o netom izrečenom, postavljaju se dva pitanja – je li konferencija uspjela ispuniti ovako ambiciozno zamišljen program; i zašto je baš izložba Milтона Glasera predstavljala poticaj da se o grafičkom dizajnu raspravlja na ovako širokom nivou, s tolikim naglaskom na etičkim, sociološkim i ekonomskim aspektima bivanja dizajnerom? Djelomičan odgovor na drugo pitanje predstavljao je dokumentarni film o Glaseru, *To Inform and Delight*, redateljice Wendy Keys, prikazan u sklopu konferencije. U tom filmu, kao i u svojim knjigama *Art Is Work* i *Drawing Is Thinking*, te brojnim predavanjima (među kojima je najpoznatiji mitski govor *Ten Things I've Learned*, održan 2001. na AIGA konferenciji u Londonu), Glaser izlaže svoju filozofiju umjetnosti, dizajna i života uopće, govoreći o najrazličitijim temama izrazito ležerno, lucidno i artikulirano te na gledatelja ostavlja dojam briljantnog i duhovitog mislioca koji verbalnim elementima komunikacije vlada podjednako suvereno kao i vizualnim. Uostalom, Glaserova definicija dizajna ne samo da vrlo rječito sumira njegovo mišljenje o dizajnu i umjetnosti, već i jasno ističe njegovu čvrstu intelektualnu poziciju. Ona glasi: “dizajnirati znači komunicirati svim sredstvima koje možete kontrolirati i kojima možete vladati”. Prema Glaseru, mogućnosti i ograničenja dizajna određuje primarno pojedinac i njegov osobni stav – njegova volja, želja i intelektualni kapacitet da na originalan način, odgovarajućim sredstvom komunikacije, riješi neki problem, kakva god bila njegova priroda. Prateći kroz film i izložbu razvoj Glaserove bogate karijere, postaje jasno kako je on razvio izrazito osoban pristup rješavanju tipičnih problema i zadataka s kojima se dizajner susreće, a kako sam ne pravi razliku između dizajna i umjetnosti (nazivajući ih jednostavno radom – lošim, dobrim ili odličnim), njegova najbolja djela predstavljaju, pored izvrsnih dizajnerskih rješenja, i jasne točke u evoluciji originalnog načina mišljenja. Znameniti logotip *I Love New York* (koji je doživio tisuće varijacija diljem svijeta), zatim epohalni Dylanov plakat (čiji je stil obilježio kontra-kulturne pokrete šezdesetih, označio proboj psihodelične umjetnosti i postao jedan od temelja post-modernog izraza u dizajnu), rad na

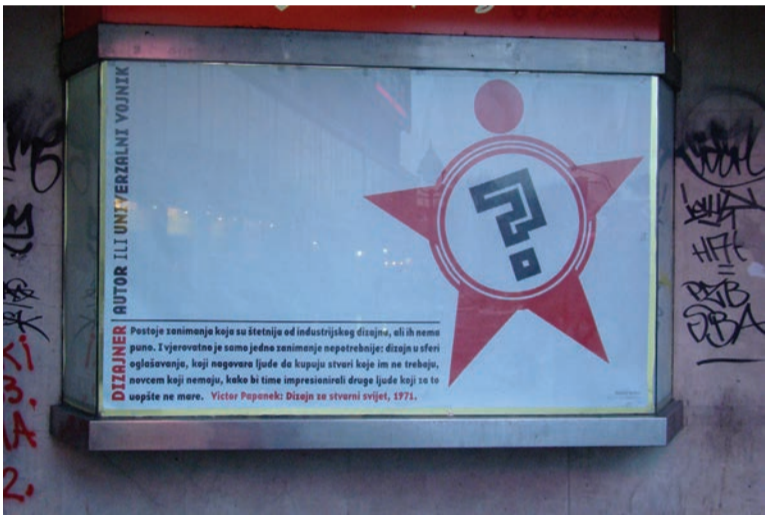
publikaciji *The Push Pin Graphic* (svojevrsnom “newsletteru” Glaserovog izvornog studija *Push Pin Studios*) i časopisu *New York*, brojne naslovnice knjiga, ilustracije, rješenja omota glazbenih ploča (ponajviše starijih blues i rock glazbenika poput Johna

**— DIZAJNIRATI ZNAČI
KOMUNICIRATI SVIM SREDSTVIMA
KOJE MOŽETE KONTROLIRATI I
KOJIMA MOŽETE VLADATI —**

— TREBA LI DIZAJNER BITI, KAKO KAŽU ORGANIZATORI, “UNIVERZALNI VOJNIK” PREVLADAVAJUĆIH EKONOMSKIH, POLITIČKIH I SOCIJALNIH DOKTRINA, I NA KOJI BI SE NAČIN TREBAO BORITI ZA ILI PROTIV NJIH? —

Lee Hookera) – sva su ta djela postala opća mjesta povijesti grafičkog dizajna druge polovice 20. stoljeća. Ukratko, djelovanje Milтона Glasera organizatorima je ukazalo da je pozitivan odgovor na njihova pitanja svakako moguć, i njegov primjer mladim generacijama predstavlja najbolju inspiraciju u hvatanju ukoštac s izazovima koje im postavlja današnje doba. Tako su Glaserov lik i djelo, izvrsno prikazani u filmu, bili sjajan poticaj daljnjem tijeku konferencije.

NEPRIKLADAN PROSTOR Nažalost, isto se ne bi moglo reći za samu izložbu. Prostor Robne kuće Beograd, prilično hladan i sumoran (k tome bez adekvatnog grijanja, na što se većina posjetitelja tijekom cjelodnevnih predavanja često žalila), nije se pokazao prikladnim za održavanje izložbe autora takvog renomea. Svrha izložbe bila je predstavljanje radova iz njegove već spomenute posljednje knjige, u kojoj poredak ilustracija slijedi promišljeni asocijativni niz uvjetovan kako prikazanim motivima, tako i kompozicijskim i harmonijskim zakonitostima jednog ili više crteža. Na izložbi su, pak, radovi bili reproducirani digitalnim tiskom osrednje kvalitete, postavljeni na definitivno preniske panoje i nagurani u gustu i teško prohodnu mrežu koja nije omogućavala opušteno promatranje svakog pojedinog rada. Veliki problem predstavljala je i potpuno promašena rasvjeta – niska i treperava svjetla koja su svako ozbiljnije promatranje izložbe na trenutke učinila potpuno nemogućim. Uza sve to, u prostoru kojim su se posjetitelji trebali održavati su i cjelodnevna predavanja te su zbog mnogobrojnih stolica, ali i velikog broja zainteresiranih studenata, profesionalaca i namjernika, naguravanje i zbrka postali neizbježni. Tu i tamo desilo se da uslijed tog meteža pokoji rad otpadne s panoa, ali su ga vrijedni volonteri i smjerni posjetitelji uglavnom odmah vratili na njegovo mjesto. No, na izložbi se moglo i prolizati knjigu po kojoj je realizirana, kao i druge Glaserove publikacije pa se taj dio manifestacije ipak pokazao donekle edukativnim. Na temelju viđenog dalo se ponešto zaključiti pa je tako i površniji promatrač mogao uvidjeti kako je Glaserov utjecaj golem i u Hrvatskoj te da pojava generacije grafičkih dizajnera i umjetnika stasale 60-ih godina oko Studentskog centra u Zagrebu (Bučan, Arsovski itd.) ne bi bila moguća (takva kakva je

bila) bez ključnih Glaserovih poticaja. Još se jednom potvrdila stara teza kako smo u doba bivše države češće išli ukorak s vrlim novim svijetom nego što to činimo danas, i moglo bi se reći da su korišteni post-modernog dizajna paralelno nicali u New Yorku i Zagrebu, s možda tek nekoliko godina zakašnjenja. Meni kao ljubitelju stripa i crtanog filma bilo je zgodno povući još neke paralele – na primjer, očitu vezu vizualnog izraza Zlatka Boureka iz faze njegovog najpoznatijeg crtanog filma *Mačka* iz 1971. godine i ilustracija koje je Glaser radio u to doba. Nadalje, bilo je nemoguće ne primijetiti duhovnu i stilsku srodnost između Glasera i jednog od najvećih umjetnika u povijesti stripa, Jeana Girauda alias Moebiusa, koja je do te mjere prisutna da se, osim u radovima, očituje i u razmišljanjima i tekstovima dvojice autora (naglasak na intuitivnim elementima stvaranja, oslobođanju podsvijesti, upijanju utjecaja iz svih razdoblja umjetnosti i kulture). Glaserovo stvaranje ukazuje na nužnu potrebu sinteze dizajna s drugim područjima kreativnog i refleksivnog mišljenja, koju nikad nije naodmet iznova istaknuti. Vrlo otvoren prema svemu što se događa oko njega, Glaser je zahvaljujući živosti svoga duha tijekom karijere uspio dosljedno razvijati jedinstven izraz, koji sve što radi čini prepoznatljivim. I unatoč ozbiljnim manama izložbe, snagu prikazanih radova svejedno nije bilo moguće ignorirati.

INTELEKTUALNI TRENING Pored filma i izložbe, glavni dio programa bila su i predavanja. Doista velik broj predavača donekle je obeshrabrio nas posjetitelje, i opravdano smo se pitali hoćemo li uza sav taj intelektualni trening smoći snage da osim duhovnih upijemo i neke malo prizemnije kvalitete Beograda. Ipak, strahu nije bilo mjesta. Premda ni uz najbolju volju ni-

smo uspjeli popratiti sva predavanja, nakon svega što smo odslušali učinilo nam se da smo uspjeli probatrati žito od kukolja, ili je naprosto većina predavanja bila zanimljiva, inspirativna i informativna. Među gostima i predavačima su bili: Steven Heller, Daniel Young, Mirko Ilić, Nadežda Milenković, Dejan Kršić, Dragan Mileusić i Željko Serdarević, Bojan Hadžihalilović, Jovan Čekić, Slavimir Stojanović, Isidora Nikolić, Žana Poliakov, Andrej Dolinka, Aleksandar Mačašev, Maja M. Marinković, Slaviša Savić, Vladimir Radišić i Ajna Zatrić. Svakako najslavniji pojedinac iz spomenute svite je Steven Heller, najpoznatiji svjetski teoretičar dizajna, bivši dugogodišnji art direktor *New York Timesa*, predavač i kreator studentskih programa na Fakultetu vizualnih umjetnosti u New Yorku, urednik brojnih online dizajn časopisa (među kojima je i *Design Observer*), pisac brojnih knjiga, dobitnik AIGA nagrade za životno djelo, i tako dalje. Heller se publici predstavio s dva predavanja. U prvom predavanju je analizirao marketinške kampanje i promidžbene materijale kandidata s posljednjih američkih predsjedničkih izbora te je pokušao na temelju vizualnog identiteta demokratske i republikanske opcije izvesti i zaključke o ideološkoj pozadini i političkoj spremi dvojice kandidata, Baracka Obame i Johna McCaina. Premda svakako uzbudljivo i zabavno (Heller je izvrstan govornik i rođeni showman, koji s lakoćom osvaja simpatije publike i govori pristupačnim jezikom, bez imalo pretencioznosti i praznog hoda), manje strpljivim slušateljima predavanje je moglo zavučati kao jeftina propaganda u Obaminu korist, budući da liku i djelu trenutnog američkog predsjednika Heller nije uputio niti jednu pa ni najmanju zamjerku. Ako prvo predavanje i nije posve ispunilo očekivanja publike, Heller je popravio dojam drugim predavanjem, u kojem je predstavio svoje studentske programe i radove njihovih polaznika. Njegov koncept rješavanja problema usmjeren je na dizajn u smislu kreacije proizvoda, od prvih ideja i skica do plasiranja dizajna na tržište, njegove kontrole i distribucije. Na njegove diplomatske programe nemaju pristup samo studenti dizajna, već kreativci iz raznih područja, i ta otvorenost drugim strukama rezultirala je nekim doista sjajnim i originalnim rješenjima, koja su studenti realizirali uz maksimalnu Hellerovu podršku i kreativno vođenje. Istaknut ću neobičan projekt kreiranja

maksimalno interaktivne akcijske figurice-igračke (u stilu Action Mana), anatomske potpuno razrađene, koju korisnik sam sastavlja po uzoru na makete brodova i aviona. Najzanimljivije je da čak i takva, pomalo bizarna ideja, zahvaljujući kvalitetnom vizualnom identitetu proizvoda i elaboriranoj prezentaciji, uspijeva pronaći svoju tržišnu nišu pa makar u krugovima strastvenih kolekcionara i hobista. Zahvaljujući anatomske korektnosti i interaktivnom karakteru (slogan proizvoda je “build a character”), igračka može imati i edukativnu ulogu u antropološkom obrazovanju djece i mladih tinejdžera.

POST SCRIPTUM Najburnijim su pljeskom, činilo se, ispraćeni Dragan Mileusić i Željko Serdarević, dizajnerski dvojac koji zajednički djeluje od 2003. (premda je Serdarević na sceni prisutan još od kasnih osamdesetih, prvo u sklopu kolaborativnog projekta Studio imitacija života, a kasnije kao samostalan autor) na području grafičkog dizajna, videa i scenske produkcije te nezavisnog izdavaštva. Projekti koje su predstavili, od dizajna scenskih video efekata za predstave slovenskog redatelja Tomaža Pandura (izvođene u nacionalnim kazalištima većih europskih gradova, poput Bonna i Madrida), video projekcija za koncerte malo poznatih ukrajinskih glazbenih grupa pa do upečatljivih i funkcionalnih dizajna knjiga – filmskih publikacija i raznorodnih monografija (među kojima je i *Leksikon Yu mitologije*), rječito govore o ljudima koji su se uspjeli izboriti za visok udio autorske slobode u svojem radu, uglavnom zahvaljujući dugogodišnjoj plodnoj suradnji s nekoliko poticajnih klijenata, ali i vlastitoj, nepresušnoj inicijativi u provođenju projekata nevezanih za specifične naručitelje. Njihova mala izdavačka kuća Postscriptum predstavlja idealan spoj vizualne osviještenosti, agilnog poduzetništva i suptilnog društvenog angažmana.

Dejan Kršić, najpoznatiji kao grafički te kasnije glavni i odgovorni urednik *Arkzina*, dizajner brojnih knjiga, kustos i publicist, predstavio se izlaganjem koje je značilo produžetak njegove programske izložbe održane prošle godine u prostoru Hrvatskog dizajnerskog društva u Zagrebu te je publiku kronološkim putem proveo kroz povijest hrvatskog dizajna i primijenjene ilustracije, otkrivajući i neke opskurnije i manje poznate činjenice, poput posvećenog rada Waltera Neugebauera na brojnim publikacijama namijenjenima ustaškoj mladeži u NDH. Iz kasnijih desetljeća našlo se i nekoliko primjera radova iz ranije faze Serdarevićevog stvaralaštva, koji meni osobno do sada nisu bili poznati.

Bojan Hadžihalilović, jedan od osnivača najveće bosanske marketinške agencije Fabrika-Sarajevo, održao je emotivno predavanje o svom radu u ratom zahvaćenom Sarajevu, prikazujući niz antiratnih razglednica kreiranih tijekom opsade, koje su imale zadatak svjetsku javnost upozoriti na strahote genocida i razaranja. Premda u grafičkom pogledu često nisu pretjerano atraktivne, humana poruka tih razglednica zasjenjuje njihove vizualne manjkavosti te taj projekt postaje autentično svjedočanstvo teških povijesnih okolnosti i bolan dokument svoga vremena, ali i vrlo čist i izravan primjer dizajna angažiranog u obrani ljudskih života. Hadžihalilovićeva bivša studentica, a danas suradnica, Ajna Zatrić na njegovu se priču nadovezala promocijom svoga rada *Urban Calendar for the City of Sarajevo*, nagrađenog glavnom nagradom na prošlogodišnjem Magdalena festivalu, čime je izlaganje o dizajnu u ugroženom Sarajevu dosljedno zaokruženo.

Nemoguće je ovdje predstaviti sve predavače i njihov lik i djelo, no treba reći kako su unatoč njihovom trudu i doista poticajnim temama žučnije rasprave po predavanjima izostale. Razlog tomu mogla je biti vrlo zgusnuta satnica, unatoč kojoj su predavanja svejedno kasnila, a svako popodne održavale su se i radionice za studente. Takav pristup organizaciji doveo je do omanjeg kolapsa zadnjeg dana, kašnjenja svih programa i brzoplete promocije rezultata studentskih radionica. Ipak, unatoč svim propustima, konferencija je ostvarila neke bitne ciljeve – međunarodni autoriteti u grafičkom dizajnu po prvi put su posjetili regiju i razmijenili svoja iskustva s ovdašnjim profesionalcima i studentima, sijući sjeme buduće suradnje. Hrvatski i srpski studenti povezali su se i upoznali kako na predavanjima i radionicama, tako i u divljim noćnim pohodima gradom. Održana je manifestacija koja bi mogla postati periodično događanje, svaki put orijentirana na druge teme, postajući, ako bude sreće, jedan od stupova daljnjeg razvoja dizajna na Balkanu. A da ne spominjemo kako bismo se svi rado vratili u Beograd i promatrali s monumentalnog Kalemegdana onaj nepregledni, spektakularni apokaliptični pejzaž s početka teksta. **E**

ILUMINIRAJ ME NJEŽNO

UZ BROJNA DOSTIGNUĆA U RAZVOJU SUVREMENE SVJETLOTEHNIKE, PITANJE ILUMINACIJSKE ARTIKULACIJE, KARAKTERISTIKA I POTENCIJALA RAZLOG JE VIŠE DA SE PROBLEMATICI JAVNE RASVJETE I UOPĆE SVJETLA U JAVNOM PROSTORU, PRISTUPA STRUČNIJE I ODGOVORNIJE KAKO BI I NOĆNA ATMOSFERA OSVIJETLJENOGA GRADA BILA ZADOVOLJAVAJUĆA

SAŠA ŠIMPRAGA

“Tu jednostavnost je malo tko uspio razumjeti... naizgled banalnu, a strašnu kompliciranost vezanu uz svjetlo. Jer svjetlo je neuhvatljivo, to je posao za vječnost.”

— Aleksandar Srnec, 2010.

Prva svečana rasvjeta Zagreba dogodila se 1895. godine povodom posjeta cara Franje Josipa koji je u gradu boravio kako bi otvorio novu zgradu tadašnjeg Hrvatskog zemaljskog kazališta, tj. sadašnjega HNK, i obližnji novi gimnazijski kompleks.

Za tu prigodu gradonačelnik Adolf Mošinsky angažira stručnjaka o čemu tadašnje novine pišu: “Najveće iznenađenje je pobudila sjajna rasvjeta Zagreba, koju je izveo poduzetnik Zentiloumo iz Venecije. Najljepše rasvijetljen je Jelačićev trg, zatim gradska vječnica i staro kazalište na Markovom trgu. Tu je bilo 14 000 raznobojnih svjetiljaka. Novo kazalište na Sveučilišnom trgu bilo je rasvijetljeno električnim svjetlom...”.

No, ulazak noćnoga svjetla na zagrebačke ulice dogodio se puno prije te svečane večeri i puno kasnije nego u mnogim europskim gradovima. Prvu javnu rasvjetu Zagreb, tada grad od svega nekoliko desetaka tisuća stanovnika, dobiva 1864. godine. Bile su to plinske laterne koje svake večeri pale gradski nažigači, praksa koja se u najstarijim dijelovima grada očuvala do danas. Javnu električnu rasvjetu Zagreb je dobio tek 1907. godine, a početkom 21. stoljeća svjetlo kao konstruktivni element grada još uvijek nije u dovoljnoj mjeri kvalitetnije definiralo neke gradske noćne vedute osim one univerzalne, nasumične i najdojmljivije, a koja se pruža pogledom na grad s Medvednice.

ZAGREBAČKI SPOMENIK SVJETLU U tom filmskom pogledu na panoramu noćnog Zagreba lako je uočiti jednu njegovu svjetlosnu osobitost, a radi se o tornju Tvornice električnih žarulja (TEŽ) na Sigečici.

Projektant Lavoslav Horvat izveo je krajem četrdesetih godina dvadesetoga stoljeća objekt koji ispitnu stanicu za testiranje žarulja, umjesto horizontalno kako je uobičajeno, smješta u vertikalni svjetleći toranj koji će umjetnik Zlatko Kopljar, tematizirajući ga u jednom od svojih radova, nazvati “zagrebačkim spomenikom svjetlu”. Iako se u slučaju TEŽ-a ne radi o dekorativnoj rasvjeti niti je TEŽ jedini zagrebački neboder koji noću svijetli, arhitektova zamisao je nedvojbeno na tragu snažne misli o svjetlu kao dominantnom elementu noćne arhitekture grada i prepoznatljivom znaku u prostoru koji k tome još jednom pokazuje da i arhitektura industrije, osim primjerice svoje protomodernističke uloge, često ima i osobitu umjetničku vrijednost.

Puno kasnije i možda ne posve slučajno s obzirom na blizinu TEŽ-a čije je svjetlo moglo poslužiti kao inspiracija, otvorena je 2009. godine nova zgrada Ustanove za hitnu medicinsku pomoć u Heinzellovoj ulici koja dominira tim dijelom Zagreba upravo noćnim isijavanjem rasvijetljene fasade. U odnosu na dva spomenuta objekta, jedna je razlika ključna, a ta je da je TEŽ izgrađen u vremenu kada svjesnost o svjetlosnom zagađenju nije postojala, za razliku od vremena kada je izgrađena zgrada Hitne koja, kao i TEŽ, emitira znatno svjetlosno zagađenje pa u tome smislu nije ni približno

prilagođena suvremenim trendovima održivog razvoja i odgovorne izgradnje.

Štoviše, zgrada Hitne na račun neekološke rasvjete ima i natprosječno visoku potrošnju električne energije, što je osobito neprimjereno i s obzirom da se radi o javno financiranoj ustanovi. Odgovornijim pristupom na zgradi je mogla biti izvedena zamišljena fasada, ali na način da ona ograničeno, diskretnije i bitno manje svjetlosno zagađuje okolni prostor. Istovremeno s posvemašnjom uočljivošću osvijetljenoga zdanja, opravdano je postaviti i pitanje semiološke prepoznatljivosti objekta koji bi upravo s obzirom na svoju funkciju i *urgentnu* ulogu trebao biti jasno označen, primjerice crvenim križem na pročelju, a to se osobito odnosi na ulaz koji nije očigledan iz daljine i nije urbanistički naglašen, a morao bi biti.

MSU KAO SHOPPING CENTAR Iste godine kada je otvorena zgrada Hitne, otvorena je i nova zgrada Muzeja suvremene umjetnosti u Novom Zagrebu u čijem se slučaju ne može govoriti ni o urbanistički ni o arhitektonski, a svakako ni o svjetlosno uspješno riješenom zadatku. Ipak, zgrada Muzeja je lokacijski postala važan impuls pripadajućega dijela grada što njezina rasvjeta kao novi svjetlosni punkt dodatno naglašava pa čak i uvjetuje. Međutim, izvedena rasvjeta ne zadovoljava ekološke standarde rasvjete u onim elementima gdje se to lako moglo ispuniti. Između ostaloga, primjerice kod lampi ispred ulaza i u parku uz muzej te krovnim terasama.

Vanjska rasvjeta same zgrade može se podijeliti u tri osnovna dijela. Prvi je u službi inicijalne ideje o lebdećoj strukturi meandra zgrade, a što se rasvjetom može mnogo uspješnije naglasiti. Umjesto toga, rasvjeta stavlja naglasak na prizemlju, a ne

(i na) samom meandru kao cjelini koja bi obzirom na neuspješnost konstruktivnih rješenja, upravo u noći mogla *funkcionirati*.

Drugo je rasvjeta samih ploha fasada. Zapadna je izvedena najuspješnije, a to se odnosi na unutrašnje površine na kojima se prikazuje video sadržaj. Utoliko je meandar prisutan, iako je regulacija unutrašnjeg pristupa dijelom u koliziji s uporabnom površinom za potrebe posjetitelja

— UMJETNO SVJETLO KAO KONSTRUKTIVNI ELEMENT FIZIONOMIJE GRADA NUDI NEIZMJERNE MOGUĆNOSTI PA BAŠ KAO I MNOGE SVAKOVRSNE INTERVENCIJE U PROSTOR TRAŽI SVOJ PROMIŠLJENI IZRAZ —

Muzeja, a radi se o prostorima s kojih se (ne) pruža atraktivni pogled na raskrižje dviju tamošnjih najvećih avenija. No, najveći je problem rasvjeta južne fasade kod glavnoga ulaza koja je predviđena za svjetlosne intervencije i koja je provedena primjerenije nekom trgovačkom centru, a ne ustanovi koja u svom fundusu ima neke od fantastičnih svjetlosnih radova istaknutih hrvatskih likovnih umjetnika koji su/bi čak mogli sudjelovati u ukupnoj vanjskoj iluminaciji zgrade. Tome potencijalu svakako pogoduje i tehnologija rasvjete koja danas omogućuje vrlo jednostavno izvedive promjene u scenariju svjetla.

Treći je problem rasvjete pete fasade, tj. krovnih terasa čija svjetla, uperena prema gore, predstavljaju znatnu smetnju posjetiteljima koji se noću zateknu na njoj. To je moguće dijelom ispraviti bitnim smanjenjem jačine isijavanja. Ostaje nejasno i zašto na objektu, osim na stupovljem zaklonjenome displeju iznad ulaza, ne postoji jasan i dizajnerski prepoznatljiv, noću osvijetljeni natpis s imenom ustanove. A taj je problem nužno vezan uz nepostojanje odgovarajućega vizualnog identiteta MSU-a.

U prvom stalnom postavu Muzeja nalaze se i svjetlosne instalacije inženjera Vladimira Bonačića koji je u prošlom stoljeću u javne prostore Zagreba iskoračio sa sjajnim privremenim svjetlosnim radovima na zgradama Name u Ilici i na Kvaternikovom trgu. Tih nekoliko Bonačićevih instalacija ostvarenih na fasadama do danas ostaju izuzetni primjeri iluminacije grada i praksa na kojoj bi trebalo graditi. U svojoj ukupnosti aktualna dekorativna rasvjeta MSU-a prelazi granicu kiča, što je svakako još jedna propuštena prilika, budući da je rasvjeta mogla puno uspješnije sofisticirati zgradu pa i kao konceptualni iskorak upravo svjetlom identitetski definirati njezin prostor, odnosno po kvaliteti iluminacije stvoriti bitno prepoznatljivije mjesto u noćnoj slici Zagreba.

REDEFINIRANJE PRISTUPA RASVJETI U slučaju TEŽ-a riječ je o rasvjeti koja je sastavni dio prirode života zgrade, kod Hitne radi se o elementu strukture, a kod MSU-a o kombinaciji tih elemenata. Međutim, najveći broj iluminiranih objekata u gradu su zgrade koje se osvijetljavaju iz vanjskoga izvora s isključivim ciljem doprinosa noćnoj atmosferi grada. Tu razlikujemo partikularna zdanja, najčešće, ali ne isključivo, samostojeće objekte te smisljeno osvijetljene cjeline, odnosno nizove zgrada. Primjer takvoga niza su gornjogradske fasade okrenute Strossmayerovom šetalištu i Donjem gradu, i zidine uza Zakmardijeve stubbe koje su osvijetljene nedovoljno, ali uglavnom zadovoljavajuće.

Baš kao i rasvjeta Strossmayerovoga šetališta, i vanjska rasvjeta HNK jednaka je već desetljećima, tj. otkad je zgrada po prvi puta na taj način iluminirana, no radi se o lošem pristupu rasvjeti. Bez posebnih naglasaka, fasada

je osvijetljena izdaleka jakim reflektorima. Pritom jarki izvori svjetla postavljeni na stupovima oko kazališta ometaju doživljaj i narušavaju atmosferu trga te agresivno zaslijepljuju promatrača čim se pogled odmakne od same zgrade. Naglasak je tako (neuspješno) stavljen isključivo na zgradu, a ne i na ambijent trga u kojem bi s ciljem podizanja kvalitete prostora uspješnije mogli sudjelovati i drugi okolni iluminirani objekti. Stoga je te reflektore nužno ukloniti i postojeću iluminaciju zamijeniti primjerenijom projektiranom rasvjetom prilagodnom fasadi pojedinoga objekta, a svjetlosno je moguće istaknuti i određene elemente javnoga prostora trga, poput spomenika pa i cvjetnjaka. Ujedno je kod pristupa osvijetljavanju Trga maršala Tita potrebno voditi računa o njegovoj cjelini na način da npr. Muzej za umjetnost i obrt bude osvijetljen decentnije od HNK kako bi se ostvarili uravnoteženi prostorni odnosi, odnosno onakvi kakvi definiraju trg danju.

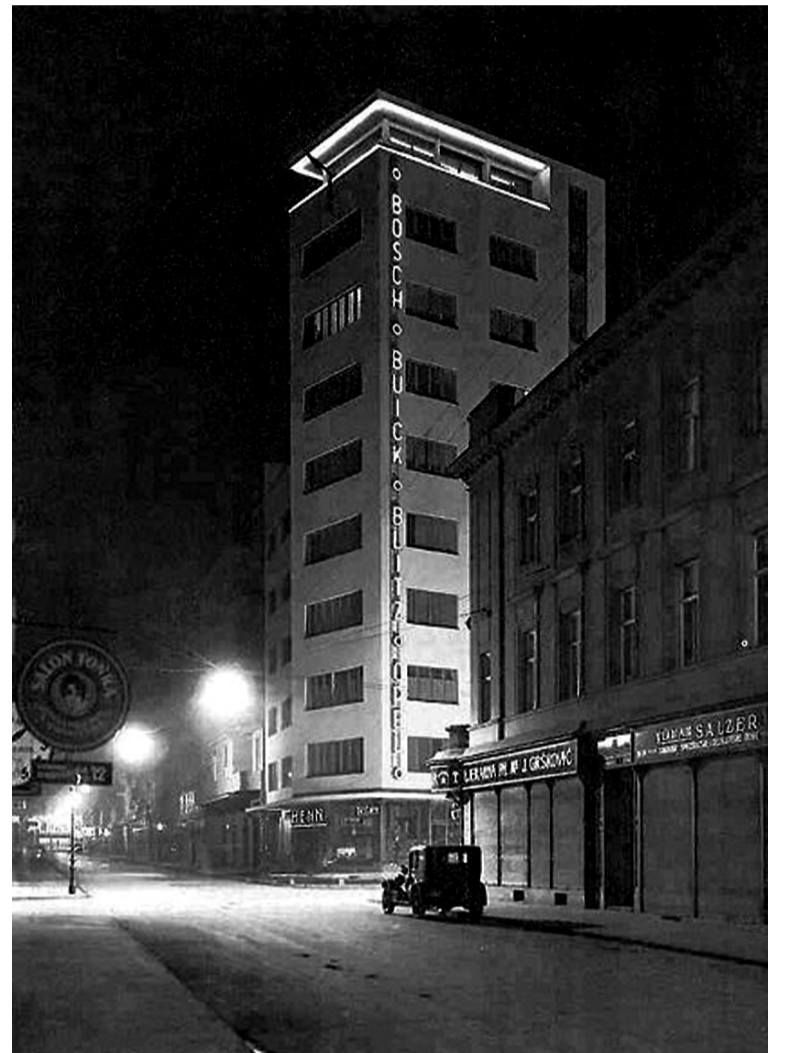
Na trgu se projektirano iluminirati još mogu i fasada Rektorata, središnja zgrada Pravnoga fakulteta s istočne strane trga, portal Školskoga muzeja i uglovnica između Trga maršala Tita i Rooseveltovoga trga. Obližnje zgrade Hrvatske gospodarske komore i Novinarskoga doma već su osvijetljene uglavnom uspješno, dok je Muzej Mimara iluminacijski također "reflektiran" umjesto projektiran.

BOOGIE WOOGIE Na Gornjem gradu prvi objekti koje bi se trebali iluminirati su crkve sv. Marka i sv. Katarine te Palača Vojković-Oršić-Rauch u Matoševoj ulici. Primjerenom rasvjetom naglasiti bi se mogla i ukupna vrijednost Jezuitskoga trga, jednom kad prestane biti parkiralište. Mjesta intervenciji ima i kod rasvjete povijesnoga kaptolskoga zida vidljivog u Tkalčićevoj ulici, Nadbiskupskoj palači ili zidinama prema Ribnjaku. Iako je za neke od navedenih objekata pa i čitave ulice (Kaptol) već od strane gradske uprave izrađena i projektna dokumentacija rasvjete, ona do danas nije provedena.

Dobar primjer kvalitetne dekorativne rasvjete kakva bi se mogla primijeniti na predložene objekte je portal zagrebačke katedrale. Iluminacija portala poklon je Zagrebu Jurija Agabekova, porijeklom Zagrepčanina, čija se inozemna tvrtka bavi iluminacijom, a koji je izradio i idejni projekt rasvjete cjelokupne katedrale koja bi sa završetkom obnove trebala postati kvalitetno osvijetljena.

Noćna rasvjeta Doma HDLU na Trgu žrtava fašizma rijetka je postojeća umjetnička i uspješna intervencija svjetlom. Instalaciju Zagreb Boogie Woogie postavio je povodom obnove paviljona kosovski umjetnik s njujorškom adresom Sisley Xhafa 2003. godine. Nešto recentnija je i uspješna iluminacija zgrade Zagrebačkoga plesnog centra čija vanjska rasvjeta mijenja boje te je diskretno i jednostavno obojila pripadajuće iličko dvorište. A od kada je uglavnom uspješno osvijetljen, i Medvedgrad je noću vidljiv iz raznih dijelova grada.

Na popis javnih objekata koje se treba dekorativno osvijetliti svakako ulaze i gradski mostovi, primarno na potezu od Mosta

— U ZAGREBU JE NAGLAŠEN PROBLEM PRIGODNE, BLAGDANSKE JAVNE RASVJETE KOJOJ SE PRISTUPA ISKLJUČIVO UTILITARNO, ALI NE I PROMIŠLJENO PA I UMJETNIČKI —

mladosti do Jadranskoga mosta čija bi rasvjeta onda mogla sudjelovati i u doživljaju zagrebačkih obala Save. Način na koji je osvijetljen prvi i jedini iluminirani gradski most – Domovinski most, nije odgovarajuća, a uz taj slučaj veže se i uobičajena bandičevska afera oko izbora pobjednika javnog natječaja. Nadalje, uza spomenute objekte na Trgu maršala Tita, listi za projektirano osvijetljenje valja pribrojiti i niz zdanja na Zelenoj potkovi, prioritarno HAZU, Umjetnički paviljon čija rasvjeta dijelom već uspješno funkcionira kroz stakleni krov, Glavni kolodvor i Arhiv. Obzirom na svoju lokaciju u središtu pješačke zone, jedan od najvažnijih objekata za projektiranu rasvjetu je Pravoslavna crkva na Cvjetnom trgu.

SVJETLOSNI NAGLASCI Taj trg uopće potrebuje posvemašnju intervenciju u javnu rasvjetu, nakon što je zadnja provedena devedesetih godina s agresivom na javni prostor trga tijekom preuređenja koje je označilo stvarni i simbolički početak takve višedesetljetne prakse tranzicijskih gradskih uprava, a koja bi po svemu sudeći upravo na tome mjestu mogla konačno i završiti. U prvome redu potrebno je ukloniti masivne mramorne rasvjetne stupove i rasvjetna tijela postavljena po većini zgrada na trgu. Nova slika trga trebala bi biti osvijetljenija nego danas, a svjetlosni naglasak trga trebala bi biti južna fasada crkve s pripadajućim vrtom.

U slučaju bivšega Trga burze, svjetlosni fokus trebala bi biti bivša zgrada burze čija rasvjeta može vratiti naglasak na zdanje koji je poremetilo besmisleno umetanje dviju jednakih fontana od kojih će ona pred burzom u budućnosti sasvim sigurno biti uklonjena kako bi na njezino mjesto bio vraćen zeleni otok i eventualno primjerice neka ležeća skulptura (možda ženski akt Koste Angelija Radovanija, kako je svojevremeno predlagao Radovan Ivančević, ili neki suvremeniji umjetnički sadržaj prilagođen odnosima trga i vizuri zgrade).

Osim zgrada, osvijetliti se može i javna plastika. Relativno uspješno je osvijetljen Manduševac, a izvrsno spomenik Miroslavu Krležu kod Dubravkinog puta kao jedan od uopće rijetkih uspješnih spomenika u javnom prostoru zadnjih godina i uz koji je naknadno postavljen soliterni stup s rasvjetom koja obasjava samo spomenik. Nedavno je postavljena i rasvjeta spomenika NOB-u na Strossmayerovom trgu koja u svojoj biti dobro funkcionira. Na sličan način moguće je osvijetliti čitav niz javnih skulptura, primjerice kralja Tomislava na istoimenome trgu, *Njegovateljicu ruža* na Trgu Petra Krešimira IV. ili Bakićev spomenik na ulazu u najveći zagrebački park Dotrščinu.

Primjer uspješne rasvjete je i sunčani sat u Tkalčićevoj ulici.

U budućnosti će jedan od važnijih objekata za rasvjetu biti i Paromlin čiji dimnjak može poslužiti kao gradski vidikovac, a ta je ideja razvijena ove godine. *Projekt marginal* predlaže da se neposredno uz dimnjak postavi transparentni lift, a na vrhu dimnjaka smjesti "kristalna" kabina u obliku oblaka ili dima koja bi noću svijetlila i kao takva bila osebujan i prepoznatljivi zagrebački motiv s kojega bi se pružao pogled na grad. Takav svjetlosni moment bio bi vjerojatno bitno uspješniji od u gradski prostor uvedenoga prvog svjetlećeg obeliska postavljenog s namjerom da postane prostorni orijentir na Kvaternikovom trgu. Međutim, osim činjenice da je taj svjetlosni stup radio svega nekoliko mjeseci od kad je trg otvoren i da godinama više ne radi nego radi, riječ je o posve promašenoj intervenciji i investiciji. Uz to, taj obelisk ni svojim umetanjem u prostor, a s obzirom na ukupni dizajn trga, nije uopće dominantan. U slučaju Kvaternikova trga vertikalni su naglasak bitno bolje mogli preuzeti primjereno osvijetljeni, nažalost posječeni i nanovo zasadeni jablanovi, ali sad tek kad narastu.

BOJA GRADSKIH ULICA Za razliku od navedenih pojedinačnih objekata, pitanje iluminacije grada zapravo je najočitiije na primjeru javne rasvjete gradskih ulica koje je na području Zagreba problematično na nekoliko osnova. Ona ekološka se postepeno ispravlja usvojenom gradskom politikom da sva nova rasvjeta bude u skladu s načelima zaštite od svjetlosnoga zagađenja. Za pretpostaviti je da će svaka buduća zamjena postojećih neprikladnih rasvjetnih tijela slijediti taj model. Primjerice, u slučaju nove rasvjete Avenije Dubrovnik je u odnosu na ranije stanje uštedeno pedeset posto električne energije, a istovremeno postignuta otprilike za toliko bolja rasvjeta. Kako treba izgledati cestovna rasvjeta bez suvišnog svjetlosnog onečišćenja pokazuje i prošle godine provedena nova rasvjeta Alagovićeve ulice na Šalati. U slučaju ekorasvjete Gornjega grada to znači jednostavno zatamnjivanje gornjih stakala na povijesnim lampama. Uopće, kod ulične rasvjete jedno je pitanje same rasvjete, a drugo rasvjetnih tijela kao dijela urbanoga imobilijara.

Donjogradska pješačka zona ima uglavnom dvostruku rasvjetu pa osim svjetla koje se emitira iznad samih ulica, postoje i samostojeće ulične lampe. Sve donjogradske ulične lampe nisu usklađene s načelima zaštite od svjetlosnoga zagađenja te su dizajnirane kao pseudohistoricističko-mramorna kombinacija, a vrlo problematičan je i sam njihov raspored (Olga Maruševski govorila je o "redovima marširajućih lampi").

S nekim budućim preuređenjem donjogradske pješačke zone sve će sasvim sigurno biti uklonjene, tj. zamijenjene nekim posve drugačijim pristupom javnoj rasvjeti. Uz to pitanje očvrsla (hardware), važno je i pitanje softwarea, tj. intenziteta, ali i boje gradskoga svjetla. Tako svjetlotehnička mjerenja pokazuju da čitavo donjogradsko središte Zagreba treba pojačanje rasvjete i da ona sada emitira depresivnu žutu, umjesto primjerice bijele svjetlosti. Jedan od najočitiijih primjera takvoga stanja je Mesnička ulica koja je u najvećemu dijelu lišena dućana pa je moguće sagledati stanje javne rasvjete koja nije dobra, a što bi se kod te i drugih ulica moglo popraviti već izmjenom spektra.

BLAGDANSKI HOROR U Zagrebu je također osobito naglašen problem prigodne blagdanske javne rasvjete kojoj se pristupa isključivo utilitarno, a ne i promišljeno pa

i umjetnički. Blagdanski horor neukusno okićenih zagrebačkih ulica i trgova zapravo legitimira stvarno stanje odnosa prema javnom prostoru. Tako Zagreb spada u najneukusnije prigodno dekorirane gradove što je još izrazitije kad se u usporedbu s nekim drugim gradovima uključi i cijena. Komparativno slični gradovi ulažu manje novca u blagdansko dekoriranje javnih površina, a rade to s više ukusa, koncepta i strategije. Najbliži primjer Zagrebu mogla bi biti Ljubljana u kojoj blagdanska rasvjeta svakako nadograđuje ukupni dojam grada, za što su zaslužni likovni umjetnici kojima gradska uprava to omogućuje. U rješavanju očitoga problema blagdanske rasvjete nužna je strategija koja bi kao prvo odredila koje ulice i trgove kititi, a ne prakticirati dosadašnje puko multipliciranje jednake rasvjete na sve više i više ulica.

Dekoriranje je moguće ograničiti na nekoliko ciljanih ulica i trgova u gradskom središtu, ponajviše u pješačkim zonama i drugim mikrocentrima pojedinih dijelova grada s ciljem postizanja ugodaja koji postaje prostorni *dogadaj* i kao takav oplemenjuje grad.

Nadalje, grad bi mogao godišnje raspisivati javni natječaj za prigodno likovno dekoriranje najvažnijih javnih prostora, primjerice glavnoga trga. Na taj bi se način u okviru ponudenoga proračuna sasvim sigurno došlo do bitno zadovoljavajućih rješenja. Valja istaknuti da je grad i do sada honorirao pojedince za dekoriranje primjerice glavne pozornice na trgu, koja u pravilu izgleda tragično.

DIŠEŠ? Javni prostor obogaćuju i neonske reklame koje također mogu postati prepoznatljivi noćni motivi i doprinos likovnosti gradova. Primjerice uspješno riješene reklame koje su nekad stajale na prvom zagrebačkom neboderu koji je ujedno bio i vjerojatno prva projektirana i izuzetno uspješno vanjski iluminirana zgrada u gradu. Potom, s obzirom na veličinu i lokaciju sve mijene okrugloga svjetlećega znaka na mjestu današnje reklame za Plivu na Trgu bana Jelačića (isprva okrugla reklama za Bayer, potom velika crvena zvijezda pa Pliva). Na istom trgu i neizvedenim radom iz 2008. godine Kristina Leko prekriva sve reklame s nekom posve drugom porukom.

Pitanje umjetničkih intervencija svjetlom u urbanim sredinama prisutno je i kroz pojedinačne radove koji nisu (samo) marketinški uvjetovani. Na taj izazov zanimljivo je odgovarao Bonačić, a nove umjetničko-aktivističke konotacije jednom davno ugašenom svjetlećem natpisu pripisala je Sanja Iveković u radu u kojem oživljava natpis "Nada Dimić" na pročelju bivše istoimene tvornice. Potom, na

— VANJSKA RASVJETA MSU-A PROVEDENA JE PRIMJERENIJE NEKOM TRGOVAČKOM CENTRU, A NE USTANOVI KOJA U SVOM FUNDUSU IMA NEKE OD FANTASTIČNIH SVJETLOSNIH RADOVA ISTAKNUTIH HRVATSKIH LIKOVNIH UMJETNIKA KOJI SU/BI MOGLI SUDJELOVATI U ILUMINACIJI ZGRADE —

mjestu bez uočljivijih reklama Ana Elizabet predlaže bijeli neonski natpis "Dišeš?" na lokaciji bočne, prazne fasade uz tramvajsku stanicu na Savskoj cesti kod hotela Westin. Osim što bi rad ulazio u vizuru prolaznika već iz daljine, prilazeći mu iz smjera Rooseveltova trga, on danju i noću nudi sadržaj ljudima koji čekaju tramvaj s obje strane ulice.

Dok je pitanje iluminiranoga umjetničkog sadržaja u javnim prostorima i vanjskog osvjetljavanja objekata svakako dodana vrijednost u prostoru, pitanje ulične rasvjete je ujedno i nužnost koja se ionako izvodi. Uz brojna dostignuća u razvoju suvremene svjetlotehnike, pitanje iluminacijske artikulacije, karakteristika i potencijala razlog je više da se problematici javne rasvjete i uopće svjetla u javnom prostoru, pristupa stručnije i odgovornije kako bi i noćna atmosfera osvijetljenoga grada bila zadovoljavajuća. Umjetno svjetlo kao konstruktivni element fizionomije grada nudi neizmjerne mogućnosti pa baš kao i mnoge svakovrsne intervencije u prostor traži svoj promišljeni izraz. Svaka rasvjeta javnih prostora nije ambijentalno prilagođena ili umjetnički senzibilizirana, ali bi često mogla i trebala biti. **E**

Članak “Folkloristika u 21. stoljeću” plenarno je izlaganje Alana Dundesa na godišnjem skupu Američkog folklornog društva iz 2004. godine. Tim, kako ga je Regina Bendix opisala, “energičnim, zabavnim, kritičkim, kontroverznom, irelevantnim, a ipak eruditskim izlaganjem”, Dundes se obratio članovima Američkog folklornog društva nakon dvadeset godina, koliko je prošlo od njegova posljednjeg, također plenarnog izlaganja o njemačkoj fiksaciji analnim koje je izazvalo burne reakcije unutar i izvan discipline. Članak je objavljen u časopisu *Journal of American Folklore* 2005. godine, netom nakon Dundesove smrti. Kao i uvijek, i u ovom je izlaganju Dundes neumoljivo, nerijetko isključivo, ali uvijek izravno zastupao vlastito gledište i promicao folkloristiku kao teorijski utemeljenu disciplinu, ne štedeći pritom od odgovornosti ni druge, a niti sebe.

✂ ALAN DUNDES ✂

Stanje je folkloristike na početku 21. stoljeća deprimantno i zabrinjavajuće. Poslijediplomski folkloristički programi diljem svijeta ukidaju se ili reduciraju. Nekoć slavan program Sveučilišta u Kopenhagenu više ne postoji. Folklorni programi u Njemačkoj promijenili su naslov ne bi li se više fokusirali na etnologiju (Korff, 1996.). Čak i u Helsinkiju, istinskoj meki folklorističkih istraživanja, promijenilo se ime poslijediplomskog studija Sveučilišta u Helsinkiju. Sudeći prema web-stranici, “Odsjek za folklorne studije, zajedno s Odsjecima etnologije, antropologije i arheologije, pod administrativnom je upravom Humanističkog fakulteta i Instituta za kulturalna istraživanja”. Ovaj potonji naziv odviše mi slični na “kulturalne studije”, a kulturalni studiji sastoje se od proučavatelja književnosti koji bi htjeli biti kulturalni antropolozi. Ne želim ni pomisliti da su folkloristi svrstani u isti koš s takvim bezveznjacima! Ovdje u Americi situacija je još gora. Doktorski program na UCLA (Sveučilište u Kaliforniji, Los Angeles) iz folkloru i mitologije podveden je pod rubriku Svjetskih umjetnosti i kultura, a doktorat iz folkloru sveden na jednu od nekoliko opcija nekadašnjeg Odsjeka za ples. Doktorski program iz folkloru i narodnog života na Sveučilištu u Pennsylvaniji praktički je propao i neće se oporaviti bez svježe krvi novih članova. Čak i Sveučilište Indiana, taj priznati bastion i predvodnik folkloristike u SAD-u, odlučilo je folklor spojiti s etnomuzikologijom u jednu administrativnu jedinicu. Posljedica toga jest da više nigdje u SAD-u nemamo odvojen, neovisan doktorski program iz folkloru *per se*, što je po mome mišljenju žaljenja vrijedna situacija.

FOLKLOR I FOLKLORISTIKA: POKUŠAJ DEFINICIJE Neki će možda smatrati da su takve administrativne promjene tek odraz rasprave o promjeni imena što je vode oni među vama koji su izrazili nezadovoljstvo s pojmom “folklor” koji je sadržan u imenu naše discipline. Regina Bendix imala je potpuno pravo kad je lukavo primijetila da je i sama kovanica “folklor” Williama Thomsa

Donosimo prijevod ulomka članka Alana Dundesa, “Folkloristics in Twenty-First Century” prvotno objavljenoga u *Journal of American Folklore* 118(470), 2005., str. 385-408. Cjelovit prijevod bit će objavljen u *Folklorističkoj čitanci* (Institut za etnologiju i folkloristiku, AGM, Zagreb, 2010., ur. Marijana Hameršak i Suzana Marjanić). Oprema teksta redakcijska.

ALAN DUNDES (1934.-2005.), jedan je od najpoznatijih folklorista 20. stoljeća i ikona američke folkloristike. Od 1963. godine pa sve do svoje smrti oblikovao je i vodio preddiplomske i diplomske folklorističke programe te Folklorni arhiv pri Kalifornijskom sveučilištu u Berkeleyju. Objavio je desetak autorskih, dvadesetak uredničkih i suautorskih knjiga te više od 200 članaka. Kritički je izlagao i promicao mogućnosti kontekstualne (npr. *Analytic Essays in Folklore*, 1975.), strukturalističke (npr. *The Morphology of North American Indian Folktales*, 1964.) i psihoanalitičke (npr. *Bloody Mary in the Mirror*, 2002.) interpretacije folkloru, nadahnjujući generacije folklorista, amerikanista, psihoanalitičara i dr. Bavio se gotovo svim aspektima folkloristike u rasponu od teorije (*Interpreting Folklore*, 1980.) do povijesti discipline (npr. četiri sveska zbornika *Folklore*, 2005.), od bajki (npr. *The Morphology of North American Indian Folktales*, 1964.) do viceva (npr. *Cracking Jokes*, 1987), od *xeroxlore* oblika folkloru (niz knjiga u suautorstvu s Carlom R. Pagterom, 1975., 1987., 1991., 1996., 2000.) do folkloru *Biblije* (*Holy Writ as Oral Lit*, 1999.) i *Kur'ana* (*Fables of the Ancients?*, 2003.). Priredio je i niz antologijskih zbornika posvećenih specifičnoj temi, kao što su pristupi folkloru (1965.; 2005.), afroameričkom folkloru (1973.), Pepeljugi (1982.), Crvenkapici (1989.) i dr. Predmetom istraživanja (npr. antisemitski folklor, 1991.) i zaključcima (npr. fiksacije njemačke kulture na analno, 1984.) nerijetko je izazivao burne i oprečne reakcije znanstvene i šire javnosti, dok je iznimno dobro posjećeni, utjecajnim i angažiranim predavanjima širio interes za folklor i folkloristiku i preko rubova discipline i uskog kruga njezinih praktičara i teoretičara. Predano je i upućeno promicao, ali i strastveno kritizirao ishodišta, interese i prakse folkloristike kao discipline te se zalagao za teorijski osviještene i društveno angažirane interpretacije folkloru. Kako su to povodom Dundesove smrti 2005. sazele njegove kolege Stanley Brandes, John Lindow i Wolfgang Mieder: “Sve što je radio bilo je obilježeno analitičkim bogatstvom, interpretativnom originalnošću i zavidnom širinom izvora”. (Bilješku napisala Marijana Hameršak.)

bila primjer promjene imena – od latinizirane konstrukcije “narodne starine” do anglosaksonskog “folkloru” (1998:235). Međutim, mislim da je počinila nesretnu pogrešku kad je ustvrdila da je to područje na zao glas djelomice dovela i uporaba istog pojma “folklor” za predmet, ali i naziv discipline. (U engleskom jeziku riječ *folklore* može se odnositi kako na folklor, tako i na folkloristiku; op. prev.). Smatram da je to pogrešan trag, nepostojeći problem koji su savršeno dobro riješili neki folkloristi iz 19. stoljeća, među njima i Reinhold Köhler (1887), koji je razlikovao “folklor”, predmet, od “folkloristike”, proučavanja predmeta. Pojam “folkloristika” seže u najmanju ruku do 1880-ih godina. Godine 1996., Eric Montenyohl nam govori: “Naravno da je pojam folkloristike poprilično moderan u usporedbi s ‘folklorom’.

Razlika između discipline i predmeta proučavanja te pitanje pravilnog imena za svako od njih postala je 1980-ih godina predmet rasprava. Dotad je riječ *folklor* označavala i predmet i disciplinu koja ga proučava – što je također dovelo do zbrke” (1996:234, bilješka 2). Montenyohl vjerojatno misli na jednako neobaviještenu opasku Brucea Jacksona u časopisu *Journal of American Folklore* iz 1985., u kojoj se Jackson žalio na pojam folkloristike te predlaže da ga se ukine, kao da je moguće propisati uporabu jezika. Jackson citira tvrdnju Rogera Abrahamsa da sam ja u šali izmislio taj pojam. Naravno da nisam. Dana 7. prosinca 1889., američki folklorist Charles G. Leland (1834.–1903.), u obraćanju novoformljenom Madarskom folklornom društvu, spomenuo je “die Folkloristik” kao jedno od najdalekosežnijih postignuća u povijesti (Leland, 1890.–1892.). Folkloristika je, dakle, proučavanje folkloru, baš kao što je lingvistika proučavanje jezika, i tako je već više od jednog stoljeća, čak i ako uskogrudni američki folkloristi nisu svjesni te činjenice. Čitanka Jurija Sokolova *Ruski folklor*, prvi put objavljena 1938., naglašava tu razliku, a dragocjeno prvo poglavlje knjige nosi naslov “Priroda folkloru i problemi folkloristike”. Na Sokolovljevu uporabu poziva se Barbara Kirshenblatt-Gimblett u svojoj replici “Di folkloristik: dobra jidiš riječ” (“Di folkloristik: A Good Yiddish Word”), također u časopisu *Journal of American Folklore* (1985.). Napominje i da je Åke Hultkrantz, u svome važnom djelu *Opći etnološki pojmovi* (*General Ethnological Concepts*) (1960.), rabio “folkloristiku” kao sinonim za “znanost o folkloru”. Razlika između folkloru i folkloristike stoga nipošto nije nova zamisao, i ja sam je iznio, ili ponovio što sam jasnije mogao, u svome uvodniku “Što je folklor” u zborniku *Studij folkloru* (*The Study of Folklore*) (1965.). Žao mi je što ni Dan Ben-Amos ni Elliott Oring nisu ponovili tu važnu razliku između folkloru i folkloristike u svojoj izvrsnoj, nadahutoj obrani naše discipline u člancima u časopisu *Journal of American Folklore* iz 1998. godine. Ali bilo mi je drago što su Robert Georges i Michael Owen Jones svoju korisnu čitanku nazvali *Folkloristika*.

Uvod (*Folkloristics. An Introduction*) (1985.) te naglasili razliku između folklor i folkloristike već na prvoj stranici. Jan Harold Brunvand nije taj pojam uvrstio u prvo izdanje svoje klasične čitanke *Proučavanje američkog folklor (The Study of American Folklore)* koja je prvi put objavljena 1968. godine, ali do drugog izdanja (1978.) odlučio je pojam uvrstiti već na prvu stranicu knjige, a tako je ostalo i u kasnijim izdanjima (1986., 1998.), gdje se odnosio na "proučavanje folklor", no Brunvald je pojam konzistentno ostavljao u navodnicima, što upućuje na činjenicu da njime možda nije bio posve zadovoljan. Osobno sam u novijim znanstvenim radovima primijetio sve veću uporabu pojma "folkloristika" i vjerujem da to sluti na dobro.

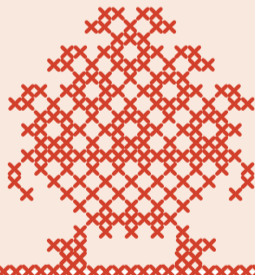
Ne predlažem da promijenimo ime Američkog folklornog društva u Američko folklorističko društvo, po uzoru na Američko lingvističko društvo. Važnije je pitanje zašto je folkloristika, akademsko proučavanje folklor, predmet koji bi trebao biti dijelom programa svakog većeg sveučilišta i koledža, u tako očitom opadanju. Još jedan tužan znak jest nesretno gašenje časopisa *Southern Folklore*, nasljednika starijeg *Southern Folklore Quarterly*. To je nekoć bila kapitalna američka folklorna publikacija i ja se još uvijek nadam da će neki poduzetni folklorist na jednom od naših mnogobrojnih velikih južnjačkih koledža ili sveučilišta oživjeti taj časopis. Mislim da postoje razlozi ovog srozavanja, ali i da dio odgovornosti leži na članovima Američkog folklornog društva (uključivo i mene). Neki od vas, predmnijevam, možda misle da sam se priklonio skandalozno negativističkom članku objavljenom u časopisu *Lingua Franca* u listopadu 1997., koji je iznio crno predviđanje da je "folklor kao autonomna disciplina na Sveučilištu u Pennsylvaniji možda osuđen na propast" (Dorfman, 1997:8). Taj članak, koji je disciplinu folkloristike proglasio umirućom, ako već ne i pokojnom, bio je tim uvredljiviji zbog svoga naslova "That's All Folks!", posuđenog iz popularne kulture, naime "Looney Tunes" i "Merrie Melodies", iz tradicije Zekoslava Mrkve. Te riječi iz usta mucavog prasca označavale su kraj crtića. (Usput, uporaba svinje koja muca, i druge uvrede osobama s govornim i drugim manama danas više ne bi bile politički korektne.) No uporaba džingla kao naslova članka praktički izjednačava polje folklor s crtanim filmom koji je završio. Koliko sam obaviješten, nijedan folklorist nije napisao prosvjedno pismo ili demanti, iako sam osobno to pokušao. Nažalost moram reći da moj odgovor, "Folkloristika je itekako živa" ("Folkloristics Redivivus"), *Lingua Franca* nije objavila, iako se može naći na internetskoj stranici toga časopisa (www.temple.edu/isllc/newfolk/dundes2.html).

U završnom odlomku mog odgovora pišem: "U trenutku američke povijesti kad se slavi multikulturalna raznolikost, prosvijetljeni sveučilišni administratori trebali bi ohrabrivati praktičare ove međunarodne discipline koja seže sve do Herdera i braće Grimm, discipline koja prednjači u prepoznavanju važnosti folklor u promicanju etničkog ponosa i pružanju dragocjenih podataka za otkrivanje emskih kognitivnih kategorija te svjetonazorskih i vrijednosnih obrazaca". *Lingua Franca* je doista objavila nekoliko kratkih prosvjednih nota, uključujući i jednu sa Sveučilišta Indiana pod naslovom "Je li folkloru odzvonilo?" ("Is Folklore Finished?"), ali potpisali su ga Liz Locke i osamdeset drugih poslijediplomaca. Ništa od osoblja sveučilišta. Nikakvo pismo od osoblja Sveučilišta Indiana i nikakva prosvjedna nota od Američkog folklornog društva. Ni zuc! Čini mi se da bi folkloristi akademskog, kao i javnog sektora trebali braniti našu disciplinu od napada. Gdje je tom prilikom bilo vodstvo Američkog folklornog društva? Odnosi li se na ovu situaciju poslova: "Šutnja je isto što i pristanak?" Je li Američko folklorno društvo mislilo, ili možda još misli, da je folklor kao disciplina mrtav? Mogao bih u zagradi dodati, pomalo i zlorado, da se *Lingua Franca*, utemeljena 1991., ugasila 2001.; tako se pokazalo da je ipak *Lingua Franca*, a ne folklor, umrla preuranjenom smrću; a mogu veselo izvijestiti i da se proučavanje folklor uspješno oduprlo crnim predviđanjima i nastavlja živjeti.

NEDOSTATAK "VELIKE TEORIJE" Prvi, i po mom mišljenju glavni razlog za smanjivanje broja folklorističkih programa na sveučilištima leži u trajnom nedostatku inovacije u onomu što bismo mogli nazvati "velikom teorijom". Po riječima *Lingua Franca*, "folklor se smatra nedovoljno teorijski utemeljenim". Elliott Oring, jedan od naših malobrojnih teoretičara folklor, jednako je jezgrovito to formulirao u

svome članku "O budućnosti američke folkloristike. Odgovor" ("On the Future of American Folklore Studies. A Response"): "Folklor je marginalan upravo zato što nema teorije ni metodologije koja bi upravljala njegovom perspektivom" (1991:80). Svaka akademska disciplina koja išta vrijedi mora imati temeljne teorijske i metodološke koncepte. Folkloristika zacijelo ima neke, ali većina njih osmišljena je u 19. ili ranom 20. stoljeću i otad ih nitko nije unapređivao ni nadopunjavao. Zanimljivo, najveći dio folklorističke teorije postulirali su folkloristi iz naslonjača ili iz knjižnice, a ne terenci. Mislim na izvod načela simpatičke magije sir Jamesa Frazera ili solarnu mitologiju Maxa Müllera. Čak i u 20. stoljeću ono malo temeljne teorije potječe od Sigmunda Freuda i Claudea Lévi-Straussa, od kojih se nijedan ne bi mogao nazvati terencem. Većina terenaca, naprotiv, bavi se lokalnim zajednicama i ne zanimaju ih uvijek teorijske implikacije ni podatci koje skupe.

Šokiralo me otkriće da je cijeli odjel za folklor i mitologiju svrstan pod Campbellovo ime. No profesionalni folkloristi rekli su vrlo malo o golemom opusu Campbelliane. Nisam obaviješten da je ijedna od njegovih knjiga ikad recenzirana u časopisu *Journal of American Folklore*. Je li i to bio slučaj "prešutnog odobravanja"?

Povijesno govoreći, korijeni discipline folkloristike leže u sakupljanju starina ili potrazi za neobičnim i čudnim. Na svojim putovanjima u folklorističke centre diljem svijeta, kao i u našoj zemlji, često nailazim na svojevrzni "lov na leptire". Folklorni artikli tretiraju se kao egzotične rijetkosti, metaforički govoreći, pa kroz njih bodu igle i izlažu ih u staklene arhivske vitrine, tako da je jedva moguće zamisliti kako je taj predmet ikad bio živ (što će reći, izvođen). Kontekst se redovito ignorira, a lokalni sakupljač cijeni samo tekst. Pošto su takvi lokalni sakupljači koji bi trebali imati nekog pojma o teoriji ili metodologiji obično neznalice, polje je prepušteno knjiškim znanstvenicima, modernim Frazerovim parnjacima. U Americi je ta ateorijska praznina još više naglašena oskudicom čak i folklorista iz naslonjača ili knjižnica. Unatoč bogatstvu knjižnica i beskrajnim mogućnostima informacijske tehnologije i njezinih nepreglednih baza podataka, američki folkloristi neprocjenjivo malo doprinose teoriji i metodologiji folklor. Gotovo sva održiva teorijska i metodološka načela koja se rabe u folkloristici došla su iz Europe. S jedne strane, pretpostavljam da i nije važno odakle dolaze dobre ideje. Folkloristika je oduvijek bila međunarodna disciplina. Stoga drage volje upotrebljavamo pojam francuskog folklorista Arnolda van Gennepa o "ritualima zrelosti", finskog folklorista Kaarle Krohna o "historijsko-geografskoj metodi" ili koncepte švedskog folklorista Carla Wilhelma von Sydowa o "aktivnom prenositelju" i "oikotipu". Ali svi su ti koncepti formulirani krajem 19. ili početkom 20. stoljeća. Gdje su nove hipoteze i teorije o folkloru?

Mogu pretpostaviti da neki od vas folklorista, osobito oni prožeti zdravom dozom domoljublja i dostojanstva, sebi govore: "Čekaj malo. Amerikanci su dali doprinos teorijskoj folkloristici. Što je s feminističkom teorijom? A izvedbena teorija? A usmeno-formulna teorija?" Da, što s tim takozvanim teorijama? Iako su Milman Parry i Albert Lord navodno razvili teoriju usmene formulnosti, John Foley pokazao je da korijeni te teorije dolaze od europskih teoretičara prije njih (1988:7-15). Situacija je slična i u slučaju kanonske zbirke engleskih i škotskih balada Francisa Childa, koja je neosporno modelirana prema kapitalnoj analizi danskih balada danskoga folklorista Svenda Grundtviga ili u slučaju prerade indeksa tipova priča finskog folklorista Anttija Aarnea iz ruke Stitha Thompsona. Američki su folkloristi, uglavnom, bili sljedbenici, a ne predvodnici. Moram priznati da i sâm spadam u tu kategoriju, jer me nadahnjivala *Morfologija bajke* (1968. [1982.]) ruskog folklorista Vladimira Proppa i psihoanalitička teorija Austrijanca Sigmunda Freuda. (...)

Prave velike teorije omogućavaju nam da shvatimo podatke koji bi inače ostali zagonetni pa i nedokučivi. Ovdje možemo primijetiti da neke od starijih velikih teorija i dalje podastiru nove uvide. Pogledajmo samo židovsko vjerovanje da se gumb nikad ne smije zašivati niti odjeća na drugi način krpati dok je na čovjeku koji je nosi. Kazivači, ako ih se pita, ne mogu rasvijetliti moguće objašnjenje koje leži u korijenu toga vjerovanja. Ali se uz pomoć Frazerova zakona o homeopatskoj magiji taj običaj lako može objasniti. Jedina prigoda u kojoj se odijelo šiva na čovjeku jest kad se mrtvo tijelo odijeva za pokop. Stoga zašivanje otpalog gumba ili krpanje poderane odjeće podrazumijeva da se čovjek koji odjeću nosi smatra mrtvim te se tako predviđa da će uskoro možda umrijeti. Nije ni čudo što se to smatra takvim tabuom.

Iz pomorskog folklor saznajemo da je nesreća zviždani na brodu. Sjećam se iz svojih dana u američkoj mornarici da me časnik kaznio zbog zviždanja. Zašto je zviždanje na brodu zabranjeno? Opet će nam pomoći velika teorija. Zviždanje, po principu "slično proizvodi slično", na temelju Frazerova zakona homeopatske magije, podsjeća na oluju. U engleskome postoji čak i pučki metaforički izraz "zviždanjem podići oluju". Iako je vjetar nužno potreban za jedrenje, odviše vjetra nije poželjno, jer bi se brod mogao prevrnuti i potonuti. Želim reći da velika teorija, jednom formulirana, stalno pruža nove uvide.

PSIHOANALITIČKA TEORIJA Kao što mnogi od vas znaju, psihoanalitičku teoriju smatram velikom teorijom, jer nam omogućava da shvatimo inače neobjašnjive folklorističke podatke. Primjerice, postoji japansko vjerovanje da "trudna žena ne smije otvarati vrata pećnice".

Kazivači kažu samo da to donosi nesreću. Ali sa spoznajama o simboličkoj ekvivalenciji pećnice i maternice (što potvrđuje i fraza iz američkog folklor da trudnica ima "buhtl u pećnici"), možemo shvatiti da je to još jedna primjena Frazerove homeopatske magije. Otvaranje vrata pećnice bilo bi zazivanje spontanog pobačaja. U ovom slučaju moramo se pozvati i na Freuda i na Frazera kako bismo do kraja objasnili ovo vjerovanje. Poenta je da većina zbirki vjerovanja, baš kao i većina zbirki folklor – bile one poslovice ili narodne priče – ne nude nikakvo objašnjenje. Evo još jedne ilustracije primjene psihoanalitičke teorije na nejasan folklori entitet.

Od srednjovjekovne Španjolske do moderne Latinske Amerike jedna od najpopularnijih španjolskih balada bila je "Delgadina". Objavljeno je više od 500 verzija ovoga *romancecorrida*. Slavni španjolski proučavatelj balada Ramón Menéndez Pidal tvrdi da se ta španjolska balada može naći "svagdje gdje se govori španjolski jezik" (Herrera-Sobek, 1986:91), i iznosi vjerovanje da je "Delgadina" bez sumnje najpoznatija romanca u Španjolskoj i Americi (106n.11). Kratki sadržaj balade: "Delgadina" govori o mladoj ženi koja se opire očevim incestuoznim nasrtajima. Zbog toga biva zaključana i ne dobiva vodu za piće, a mora jesti samo slanu hranu" (Mariscal Hay, 2002:20; Goldberg, 2000:148, Motiv T411.1: Otac seksualno žudi za kćeri. Ona odbija.). Opsežne analize ovu baladu razmatraju u svjetlu doslovnog opisa užasa koje donosi incestuozni odnos oca i kćeri te posebice apsolutne moći oca u strukturi hispanске obitelji (Herrera-Sobek, 1986.), ali do danas nitko nije ponudio

uvjerljivo objašnjenje zašto ta balada već stoljećima uživa toliku popularnost. Delgadina je najmlađa od tri kraljeve kćeri i u nekim verzijama nosi provokativnu odjeću, uključujući i "prozirnu haljinu". U mnogim verzijama balade postoji neslaganje oko pitanja tko je kriv za očeve pokušaje da Delgadinu uzme za ljubavnicu. Sestre i majka često krive samu Delgadinu. U jednom stihu Delgadina moli majku za gutljaj vode, a majka odgovara: "Odbij Delgadino, odbij kuju podla / zbog tebe sam evo sedam ljeta žena jedna". U drugoj, sefardskoj verziji (Aitken, 1928:46) majka odgovara: "Kloni me se, zvijeri židovska! Odbij, zvijeri okrutna: Zbog tebe sam sedam godina u braku nesretna". Važno je primijetiti da tu baladu redovito pjevaju žene drugim ženama (Egan, 1996.). Stoga je jasno da je to ženska pjesma (Aitken, 1928.). Kći zamišlja da otac nije sretan s majkom i da bi radije imao nju. Kako kaže Aitken u svome članku iz 1928., djevojka je ljubomorna na majku i misli: "Otac me voli više od majke i htio bi me postaviti na njezino mjesto, ponad mojih starijih sestara" (1928:48).

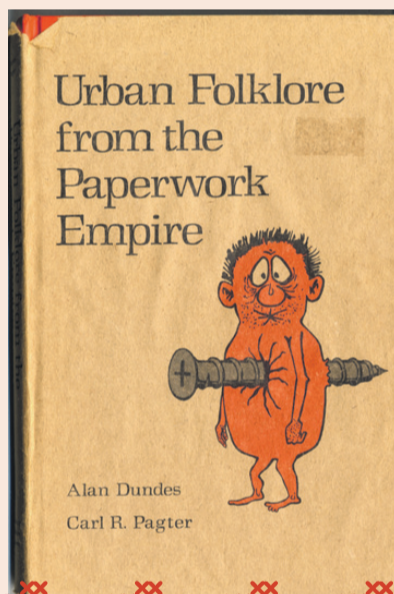
U srodnoj baladi o Silvani dogovoreno je da majka zauzme kćerino mjesto u postelji na ugovorenom susretu s ocem-kraljem (Goldberg, 2000:100, Motiv Q260.1). U ovoj verziji imamo ono što Wendy Doniger zove "podmetnutom posteljom" (2000.), a ja sam to nazvao "projekcijskom inverzijom" (Dundes, 1976., 2002.). Promatramo li ovu slavnu baladu kao prerušenu priču o Elektri, vidjet ćemo da je ona ustvari maštarija kćeri. Ona je zaljubljena u oca i želi zamijeniti majku u bračnom krevetu. Ta tabuizirana želja preko projekcije se transformira u očev pokušaj da zavede kćer. Majčina zamjena kćeri u roditeljskom krevetu savršena je inverzija tabuizirane želje. Umjesto da kći zamijeni majku, majka zamjenjuje kćer te je tako spašava od tabuiziranog incestuoznog spolnog čina. Specifična referencija na kćer koju hrane solju mora nas nužno podsjetiti na ATU 923, "Ljubav poput soli" (temelj priče o kralju Learu), koja također uključuje pokušaj oca-kralja da stupi u incestuozan odnos s kćeri. Zaplet podsjeća i na ATU 706, "Djevojka bez ruku", koji se događa u baladnoj formi (Brewster, 1972:11-12) i koji sam također interpretirao kao izvanredan slučaj projekcijske inverzije (Dundes, 1987.). Možemo spomenuti i priču o Lotovoj ženi koja biva pretvorena u sol, nakon čega kćeri zavode svog pijanog oca, što je podosta eksplicitna priča o Elektri.

Složimo li se s takvim interpretacijama ili ne, svakako je vidljivo da one ne bi bile moguće bez pozivanja na glavnu veliku teoriju, u ovom slučaju Freudovu teoriju o Edipu i moj skromni doprinos koncepciji projekcijske inverzije. Što se tiče razloga za dugogodišnju popularnost projekcije incesta između oca i kćeri u hispanskim kulturama, dobro se sjetiti da ključni zaplet katoličanstva uključuje djevicu koju je bez njezinog pristanka oplodio božanski otac, još jedna fantazija o Elektri s prizvukom projekcijske inverzije. Ukratko, "voljela bih zavesti oca, ali to je zabranjeno, dakle u projekciji moj otac zavodi mene, na majčin užas, s psihološkom prednošću jer sam ja lišena krivnje. Nisam ja kriva što me otac želi". O popularnosti ovog zapleta u katoličkim krugovima svjedoči i legenda o svetoj Dimfni. Nakon majčine smrti, njezin otac, poganski irski poveljnik po imenu Damon, neuspješno pretraži cijeli svijet u potrazi za ženom koja će zamijeniti njegovu suprugu, a na povratku kući shvati da je njegova kći Dimfna lijepa kao mati. On joj udvara, ali ona pobjegne. On je uhvati u Belgiji, ali kad se ona odbije predati, on je ubija. Činjenica da kći pogiba ili joj odsijecaju ruke kojima masturbira (u ATU 706) znak je da, ako dosljedno provedemo analizu, ona biva kažnjena zbog svoje izvorno incestuozne želje. Iстина, ovaj tip velike teorije nije naširoko prihvaćen među konvencionalnim folkloristima, ali želim reći da bez takve ili sličnih teorija folklorni tekstovi zauvijek ostaju tek prazne zbirke lišene svake konkretne sadržajne analize. Stereotip o folkloristima kao sakupljačima, opsesivnim klasifikatorima i arhivistima jača svaki put kad se objavi nova zbirka neanalizirane folklorne građe.

CAMPBELLOV MONOMIT To me dovodi do drugog glavnog razloga za opadanje folkloristike kao ugledne i časne akademske discipline. Jedan je razlog, kako sam spomenuo, nedostatak nove velike teorije, ali drugi je, po mome mišljenju, činjenica da smo mi, profesionalni folkloristi, u velikoj manjini pred amaterima koji sramote naše područje rada. U prvom tjednu lipnja 2004. bio sam

pozvan da sudjelujem na ambicioznoj konferenciji u Atlanti pod nazivom *Mitska putovanja*, osmišljenoj u čast stote obljetnice rođenja Josepha Campbella. Događaj je organizirao Institut za mitsku imaginaciju, pod pokroviteljstvom Zaklade Josepha Campbella i Jungove udruge u Atlanti, a sponzorirale su ga brojne grupe i korporacije, uključujući Borders Books and Music, *Parabola Magazine* i Krispy Kreme Foundation. Iako je održano na desetke diskusija i izlaganja na temu folklor (iako ne nužno i mita), pojavilo se jako malo profesionalnih folklorista. Među izlagačima bili su pripovjedači, umjetnici, redatelji, jungovski analitički psiholozi te vrlo malo ljudi koji su se predstavili kao folkloristi. Prije odlaska iz Atlante iz radoznalosti sam provjerio neke svoje kolege izlagače i diskutante te na svoj užas shvatio da su mnogi od njih predavači na malim koledžima i predstavljaju se kao profesori folkloristike, a očito predaju predmete koje sami nazivaju "folklorističkima".

Stereotip o folkloristima kao sakupljačima, opsesivnim klasifikatorima i arhivistima jača svaki put kad se objavi nova zbirka neanalizirane folklorne građe.

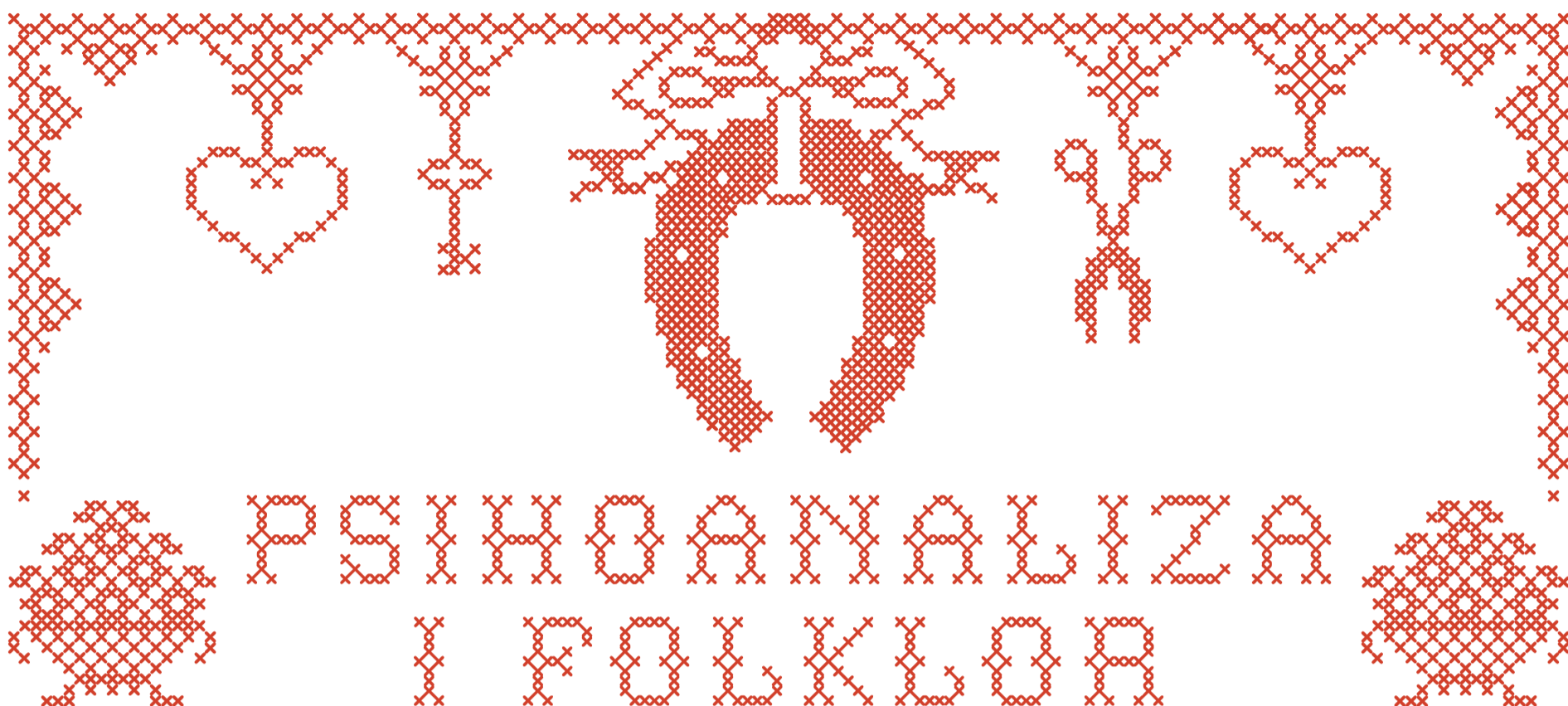
Ti kolegiji uglavnom su se bavili istraživanjem jungovskih arhetipova u književnosti, uključujući i Johna Ronalda Reuela Tolkiena, ili proučavanjem pojavnosti Campbellova kompozitnog "monomita" koji ima jako malo veze s mitom samim, a temelji se na kombinaciji predaje i bajke. Jedino će uspostavljanjem fašističke policijske države Američko folklorno društvo moći spriječiti takve "folkloriste" da poučavaju ono što sami nazivaju "folklorom". Robert Georges napisao je članak u kojemu izražava svoje gađenje nad otkrićem da mnogi pojedinci sebe jednostavno proglašavaju folkloristima bez ikakve formalne naobrazbe i obuke na tom području (1991:3-4). Možete li zamisliti da netko sebe proglasi fizičarom ili matematičarom bez da je završio studij fizike ili matematike? Georges je također razočaran time što mnogi školovani folkloristi skrivaju taj podatak i radije se svrstavaju u druge akademske discipline. Ovdje vas moram podsjetiti na jedan od najgorih zabilježenih slučajeva kad je folklorist odbio priznati svoju disciplinarnu pripadnost. Dogodilo se to 1992. godine na UCLA-u. Izgnani predsjednik Haitija, Jean-Bertrand Aristide, koji se zanima za folklor, imao je zakazano predavanje u kampusu. U to je vrijeme pročelnik Katedre za folklor i mitologiju bio Donald Cosentino. Kao što je uobičajeno u takvim prigodama, na pozornicu je izišao visoki dužnosnik da pozdravi publiku, a onda je riječ trebao predati Cosentinu. Ali netom prije početka manifestacije prorektor sveučilišta prošaptao je Cosentinu: "Pred nama je šef države. Nema šanse da vas predstavim kao pročelnika za folklor i mitologiju. Reći ću da ste s Odsjeka za anglistiku. Nemojmo se sramotiti". Cosentino je poslušao naputak i najavio Aristidea ne predstavivši se kao pročelnik Katedre za folklor i mitologiju. U vezi tog incidenta

ne smeta mi toliko sramotna prorektorova uvreda našoj disciplini, nego činjenica da se Cosentino nije usprotivio, već kukavički pokorio. Uvjeravam vas, da sam se ja našao u takovoj prigodi, ako već ne bih prorektora raspalio nasred pozornice, ponovio bih naglas ono što je prošaptao i ponosno se predstavio kao pročelnik za folklor i mitologiju. Drugim riječima, pokušao bih osramotiti prorektora, a ne da on sramoti mene i moje područje istraživanja. To je doista sramotan incident u našoj akademskoj povijesti, prvi spomenut u napadu *Lingua France* (Dorfman, 1997.).

ANATEMIZIRATI PREPRIČANE ZBIRKE Vežano uz činjenicu da nas opsjedaju populistički nefolkloristi koji se predstavljaju kao proučavatelji folklor, ako udete u bilo koju veliku komercijalnu knjižaru kao što su Barnes&Noble ili Borders i pogledate pod "folklor i mitologija", što ćete naći? Tu su neizbježne antologije grčkih mitova i rječnici mitologije koji se sastoje uglavnom od pojmova iz grčke i rimske mitologije, zbirke narodnih priča iz cijelog svijeta koje *prepričavaju* urednici – riječ "prepričati" trebala bi biti anatemizirana među profesionalnim folkloristima – uobičajeno okljaštrene i pojednostavljene za djecu, te naposljetku bar pet-šest knjiga Josepha Campbella. Sjećam se incidenta koji se dogodio prije nekoliko godina u knjižari Barnes&Noble u Berkeleyju. Iako mnogo više volim antikvarijate, tu i tamo zavirim i u komercijalnu knjižaru da vidim ima li neka nova knjiga za koju bih trebao znati. Tom prilikom nisam bio u stanju pronaći odjeljak s folklorom i mitologijom. Očito su ga premjestili, kako već knjižare često premještaju police i odjeljke. Napokon sam otišao do zaposlenika kako bi me uputio do odjeljka s folklorom i mitologijom. Obično su u takvim knjižarama odjeljci jasno označeni: religija, sociologija, samopomoć itd. U ovom slučaju oznake za folklor i mitologiju nije bilo, nego je umjesto nje samo velikim masnim slovima bilo ugravirano: "Joseph Campbell". Šokiralo me otkriće da je cijeli odjel za folklor i mitologiju svrstan pod Campbelllovo ime. Sjećam se olakšanja kad sam shvatio da se u tom dijelu barem ne može naći nijedna moja knjiga. Ovaj obeshrabrujući incident spominjem samo kako bih ukazao na činjenicu da je za mnoge proučavanje folkloru vezano isključivo za Campbella i njegova djela. No profesionalni folkloristi rekli su vrlo malo o golemom opusu Campbelliane. Nisam obaviješten da je ijedna od njegovih knjiga ikad recenzirana u časopisu *Journal of American Folklore*. Je li i to bio slučaj "prešutnog odobravanja"? Vrlo je vjerojatno da se više ljudi obavijestilo o folkloru preko Campbellovih djela i serije njegovih predavanja na javnoj nekomercijalnoj televiziji PBS-u, nego iz bilo kojeg drugog izvora. No mi folkloristi svejedno o njemu i njegovim teorijama nismo rekli mnogo.

Moja je teza jednostavno ova: kombinacija činjenice da nema nove velike teorije i neuspješnog suprotstavljanja učinkovitim naporima brojnih amatera i diletanata koji su uspješno preuzeli folklorističko polje kao svoju prćiju neizostavno je dovela do percepcije folkloristike kao slabe akademske discipline, kakvu nažalost često dijele i naši fakultetski i sveučilišni administratori. Američko folklorno društvo, od svoga osnutka, imalo je za cilj profesionalizaciju discipline folkloristike. *Journal of American Folklore* trebao bi biti primarni forum za izražavanje novih teorijskih i metodoloških postignuća, a u njemu objavljeni prikazi trebali bi kritizirati i raskrinkavati amaterske pokušaje analize folklorističkih podataka. Ne krivim prijašnje ni sadašnje urednike časopisa *Journal of American Folklore* što u tome nisu uspjeli. Oni mogu objavljivati samo one članke koje im pošalju folkloristi iz redova Američkog folklornog društva. Stoga moramo priznati vlastitu krivnju za stanje ove discipline. Isto tako, na nama je da ispunimo zavjet koji smo dali svojem voljenom području da ćemo svim zainteresiranim stranama dokazati kako je folkloristika globalna disciplina svjetskog ranga s vlastitim vrijednim teorijama i metodama, i ne smijemo tek tako prepustiti svoje polje populistima i amaterima. Sve vrvi od pseudolora, krivotvorenog folklor (engl. *fakelore*) i folklorizama pa nam prijeti opasnost da nas preplavi masa neznanstvenih antologija pseudolora, folkloru pomiješanog s kreativnim pisanjem. (...) ■

Prevela s engleskoga Maja Tančik
Lektorirao Nebojša Mudri

Jonesov članak “Psihoanaliza i folklor”, što ga je pročitao na Jubilarnom kongresu engleskoga Folklornoga društva 25. rujna 1928. god., objavljen je 1930. godine u zborniku navedenoga kongresa *Jubilee Congress of the Folklore Society: Papers and Transactions* (str. 220-237). Jonesov članak gotovo da nije imao nikakav utjecaj na razvoj engleske folkloristike, što je i razumljivo s obzirom na to što – kako je to istaknuo Alan Dundes u svome članku “Folkloristika u 21. stoljeću” – folkloristi uglavnom zaziru od psihoanalize. Jones ipak njime otvara svoju knjigu *Essays in Applied Psycho-Analysis, II: Essays in Folklore, Anthropology, and Religion* (London, 1951.).

✘ ERNEST JONES ✘

✘ zuzetno obimne i originalne priloge što ih je u posljednjih dvadeset godina psihoanaliza dala znanosti o folkloru, folkloristi gotovo da i nisu zamijetili.

Činjenica da je ovo prva prilika u kojoj im se na to izravno obraća pozornost, čini mi se, ne može sasvim opravdati tu iznimnu nezainteresiranost. Smatram da je, ustvari, riječ o još jednom izrazu predrasuda o psihologiji, koje su raširene među znanstvenicima. U hvalevrijednom pokušaju da se izdignu iz subjektivnog predznanstvenog razdoblja, oni su sasvim prirodno naginjali k poistovjećivanju objektivnosti s proučavanjem vanjskog svijeta te k izjednačavanju razmišljanja o umu sa subjektivnošću. Taj se pristup pokazao krajnje uspješnim kod proučavanja fizikalnih pojava koje nisu pod utjecajem umnih procesa, a njegovi nedostaci razmjerno neznatnima te ih se tek sada počelo zamjećivati. Ipak, navedeni pristup u tolikoj mjeri ograničava proučavanje pojava koje su proizvod umnih procesa da ih svodi tek na preliminarne skice. To je razvidno pogledamo li folklornu građu: običaji, vjerovanja ili narodne pjesme – sve su to proizvodi dinamičnih umnih procesa, odgovor pučke duše na vanjske ili unutarnje potrebe, izraz raznih žudnji, strahova, averzija ili želja. Ova tvrdnja nije tek otrcana fraza samo zato jer su folkloristi pri objašnjavanju takve vrste građe sami nužno stvarali vlastitu psihološku teoriju ili su neku općeprihvaćenu teoriju uzimali zdravo za gotovo. Na primjer, kod objašnjenja nekih običaja folkloristi navode da oni nastaju zbog želje za više hrane ili boljim usjevom, opravdano pretpostavljajući da su takve želje općeljudske te ih nemaju potrebu dalje istraživati jer je to, rekli bi, zadatak psihologa ili fiziologa. Ipak, takav pristup nosi mnoge zamke jer je suvremena psihologija nedvosmisleno pokazala da je ljudski um daleko složeniji uređaj nego što se obično pretpostavlja te da brojni poticaji koji se na površini čine jednostavnima pod povećalom istraživanja otkrivaju mnogo složenije ustrojstvo. (...)

Donosimo prijevod ulomka članka Ernesta Jonesa, “Psycho-Analysis and Folklore”, prema izdanju *The Study of Folklore* (ur. Alan Dundes), London: Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1965., str. 88-102. Članak je prvotno objavljen 1930. godine u zborniku *Jubilee Congress of the Folklore Society: Papers and Transactions* (str. 220-237).

Cjelovit prijevod bit će objavljen u *Folklorističkoj čitanci* (Institut za etnologiju i folkloristiku, AGM, Zagreb, 2010., ur. Marijana Hameršak i Suzana Marjanić).

Oprema teksta redakcijska.

ERNEST JONES (1879.–1958.), neurolog i psihoanalitičar. Kao prvi psihoanalitičar s engleskoga govornoga područja i kao predsjednik Britanskoga psihoanalitičkoga društva, što ga je osnovao 1919. godine, a ujedno i predsjednik Međunarodnoga psihoanalitičkoga udruženja (1920.-1924., 1932.-1949.), Jones je imao nemjerljiv utjecaj u utemeljenju organizacija, institucija i publikacija vezanih uz psihoanalizu u zemljama engleskog govornog područja. Pored navedenoga, Jones je bio i službeni biograf Sigmunda Freuda (*The Life and Work of Sigmund Freud*, 1953.-1957.). Zbirka njegovih članaka *Papers on Psycho-Analysis* (1912.) prvi je sveobuhvatan prilog psihoanalitičkoj teoriji i praksi koja je objavljena na engleskom jeziku (ponovljena i dopunjena izdanja 1918., 1923., 1938., 1948.). Godine 1920. u suradnji s izdavačkom kućom Hogarth Press pokrenuo je *International Psychoanalytical Press*, i pritom osnovao *International Journal of Psycho-Analysis*, čiji je bio i urednik od 1920. do 1939. godine. Kao i neki drugi Freudovi sljedbenici (npr. Géza Róheim, Otto Rank, Karl Abraham), i Jones je primijenio psihoanalitičku teoriju na proučavanje folklor. Prije suvremenih spoznaja o stanju paralize u snovima, Jones je pisao o toj temi iz psihoanalitičke pozicije. Pritom je proučavao i narodna vjerovanja, što je rezultiralo knjigom *On the Nightmare* (1931.). Vlastite članke o primijenjenoj psihoanalizi sabrao je u knjizi *Essays in Applied Psychoanalysis* (1923.). Poznat je i po psihoanalitičkoj interpretaciji *Hamleta* (*Oedipus and Hamlet*, 1949.).

(Bilješku napisala Suzana Marjanić.)

KORIŠTENJE ISTE ŠIBICE KAKO BI SE UPALILE TRI CIGARETE ZNAČI SMRT TREĆEG PUŠAČA

Na samome početku možemo spomenuti jednu stvar. Kao što dobro znate, među folkloristima već dugo vladaju prijepori o definiciji njihova područja istraživanja; a navedeno je pitanje izuzetno dobro sazeo gospodin Arthur Robinson Wright, naš posljednji predsjednik, u svom oproštajnom govoru. Rasprava se vrtjela oko toga treba li folklor ograničiti na proučavanje prežitaka iz prošlosti, tj. pojava koje su u nestanku zbog same svoje naravi, ili u folklor valja uvrstiti novonastale oblike koji sadrže iste značajke kao i poznati prežici. Gospodin Wright citirao je sljedeće odlomke iz ranijih predsjedničkih obraćanja: “Ipak se folklor, koji jest to što jest, a to je prežitek tradicijskih ideja

i praksi među ljudima čiji su glavni članovi nadvladali civilizacijske stupnjeve koje su te zamisli i prakse jednom odražavale, nikako ne može razvijati” (Gomme, 1893:6); “Jedna od prednosti naše sveobuhvatne znanosti jest da na njezinu građu ne utječu nikakvi nepredviđeni elementi. Riječ je o znanosti prežitaka, a ne otkrića” (Clodd, 1895:75) pa zatim nastavlja energično braniti upravo suprotno stajalište. “Staro drvo narodne misli i prakse živi ne samo u *preživjelim* granama, na kojima su usahle grančice kao i svježi pupoljci, nego i u novim snažnim izdancima koji izlaze iz staroga debela” (Wright, 1927:24). Psihoanalitičari bi zasigurno podržali ovaj sveobuhvatni pogled što ga odlučno brani gospodin Wright, pogled koji naglašava dinamične i spontane aspekte proizvoda koji su preživjeli i koji ih smatra nastojanjem nesvjesnoga da bude izraženo. Oni bi naglasili ne samo da su nagoni koji proizvode takve rezultate stalan dio čovjeka i da su i danas jednako aktivni kao i ranije, nego i da su razlike između novih i starih proizvoda zapravo samo površinske, a ne bitne. Gospodin Wright za primjer uzima vjerovanje iz doba prošlog rata prema ko-

jem korištenje iste šibice kako bi se upalile tri cigarete znači smrt trećeg pušača. U ovom vjerovanju folkloristi odmah zamjećuju važnu ulogu smrti koja dolazi nakon trećeg čina ili procesa, npr. nakon trećeg udara kapi itd. Psihoanalitičari bi išli i korak dalje pa bi povezali oblik ovog vjerovanja s nekim nesvjesnim zamislama o broju tri te bi u praksi pokazali da upravo takve nesvjesne zamisli djeluju kod bilo koje osobe koja je pod izrazitim utjecajem praznovjerja o cigaretama. Na taj bi način psihoanaliza uspostavila vezu između starih i novih proizvoda, što bi poslužilo kao potkrjepa njihovom obuhvaćanju u okviru istog područja znanstvenog istraživanja. Pogledajmo još jedan primjer koji će rasvijetliti vezu između psihoanalitičkih i folklorističkih podataka. U istraživanju antropoloških

Nekoliko dana kasnije, uzasnulo se vidjevi kako kanalima curi tek tanašni mlazić vode, iako su zapornice bile pravilno podignute. Lokalni feudalni velmoža, saznao je, koristio se glavnim ustavom da ono malo vode preusmjeri do svoga polja pa malim ratarima poput njega nije ostalo ništa. Biješan, odjurio je do rizi- nog polja i počeo vući uvis svaku pojedinu mladicu riže ne bi li im pomogao da se probiju iz zemlje. Kući je došao slomljen od umora. No jadne biljke jednostavno počese venuti. Ratar se tako razbjesnio da je dobio napadaš pa su ga morali svezati. Njegovi suseljami upuviše se s njime pozatome iscjelitelju La Ma-tenju: je li ovaj čovjek lud ili je u pravu, upitali su; što da se napravi s njime ili za njega? Majstor La, koji je baš kušao čaj u društvu Majstora Fu Wena, zamisljeno je kimnuo glavom: “Osnovna mu je ideja ispravna – događajima treba upravljati, a većinu ljudi moguće je obrazovati. Bol u usima sigurno može nečemu naučiti

vanjem. Ipak, riža nije rasla dovoljno brzo za njegov ukus. posteno izvukao usi i uspio nadoknaditi izgubljeno vrijeme obilnim navodnja- mu je zaigrani sin te inače sušne godine zaboravio otvoriti ustave. Dečku je riža jedne godine nije dobila dovoljno vode i nije uopće narasla! Saznao je da kao na ubrzanju snimci. Zamislite onda kako li je bio nestrpljiv kada njegova rastu. Ništa ga ne bi više veselilo nego gledati ih kako naočigled visoko rastu, Narčito mu je bilo stalo do toga da stabiljke riže koju je uzgajao brzo Zbog toga mu se uvijek žurilo i uvijek je kasnio.

U južnom kraljevstvu Ču živio neki nestrpljiv čovjek. Proganjao ga je duboki osjećaj da se na njega obrašava kraljica vremena, i vjerovao je da si može produžiti život ako svaki njegov trenutak pretrpa događajima i djelovanjem.

NESTRPLJIVI RATAR

Drugim riječima, da je još uvijek ljubavnik?”
Ljubavnik znao da vječno promjenjivi partner još uvijek uziva u njoj ili njemu? na usta. Stalno tečemo i odijevamo, hitra rižeka i njezina pjena. Kako bi inače osjećaji ponovno oživjavanju kroz osjetilni poticaj i spregu, oživjavanjem usta pljivim dokazom. Vatri treba trenje, intelektualno suosjećanje iznova se rada i svako toliko mora ponovno rasplamsati Njezino Veličanstvo Uvarnost, i to opti- na temelju stare naklonosti. Nazalost – ili možda nasreću? – naklonost ljudi tom slučaju, glasnik ne može doći praznih ruku, i bolje je ne očekivati previše darove, nego se jednostavno osloniti na prijateljevo razumijevanje. No čak i u aoa bio Čuov pobratim, možda mu ne bi trebao slati velike i pravorvremene Fu Wen je na ovu vrtlo drevenu pricu rekao sljedeće: “Naravno, da je kralj Či- Nevolje države Ču prekratit će se.

“Ne samo to”, odgovori Ših. “Možda sagledanja pri svjetlosti baklje nisu samo unutar svake od njih?”

“Ah”, uzviknu kralj, zapalivši se iskrum slijepoga mudraca, “je li onda isto tako moguće da se onaj koji gleda pri svjetlosti baklje više raduje onome što vidi? I, ako vidi manje stvari nego na sunčevoj svjetlosti, ne zagleda li dublje

Možda motritelj obasjan bakljom vidi više od motritelja obasjanog suncem?”
A razmotrite i ovo: nije li moguće da ona koja promatra pri svjetlosti baklje bolje izoštri vid, usredotočenije promatra krug svjetlosti i ono što je unutra? Možda motritelj obasjan bakljom vidi više od motritelja obasjanog suncem?”

Ših se snuždeno nasmiješti: “Zar je onda tama bolja? I još: ne razlikuje li se nevo sunce, učiti u starosti, to je baklja; Baklja je slabša u usporedbi sa suncem.”

Poslovica kaže: ‘Učiti u mladosti, to je izlazeće sunce, učiti u zreloj dobi, to je pod- Volio bih učiti glazbu i filozofiju i poeziju, ali čini se da je za mene malo kasno.

Kralj Čina pozalio se Ših Kuanju, svom slijepom učitelju glazbe i savjetniku:

SVJETLOST BAKLJE, ILI: SI JEUNESSE SAVAIT

rati razmišljati o tome kako da konačno i to promijenimo.”
tuzno. “I ja mislim da je to sablažnjivo. Možda bi naši vrtlo daleki potomci mo- je ljudski život prekratak”, priznao je Majstor La, gledajući ga suosjećajno i to nije neobično dugoročan program?” upitao je zlovoljno. “Nazalost, jedan neke mjere, ali ako su odnosi moći tako duboko usadjeni u rizi i u društvu, zar tomaka. To ga baš nije oduševilo: “Možda bih mogao ubrzati vlastiti život do mora velikim dijelom proširiti kanalima njegovih suseljana pa i njegovih po- Nestrpljivi ratar shvatio je da se njegova ispravna i pravedna nestrpljivost što se točno događa u biljkama riže i što ih to tjera ih da rastu brzo ili polako.”

Učenike Majstora Laa neka se nastane u vašem selu i posvete život otkrivanju

bjimma imali dovoljno vode. Tako se možete dovoljno obogatiti da pozovete također početi graditi nove brane, kanale i ustave, kako biste u susnim razdo- da se iskorijene velmože koji gospodare ustavima. Uspijete li u tome, možete poučio je izbezumljenog seljaka i njegove prijatelje, “korsnije je usmjeriti na to proučiti svojstva riže, moramo se pobrinuti da imamo dovoljno vode. Vaš bijes”,

vlasti sve otad nisu smatrali sasvim bezopasnim, dodao: “Da bismo dobili priliku Fu Wen, koji je u mladosti slijedio pobunjene seljake protiv Tatara i kojega

jek ne znamo kako i da li je to moguće napraviti.”

želimo ubrzati njihovu poduku, moramo ih poticati iznutra, zaigrano. Još uvi- se tiče stabiljka riže, ničemu ih ne možemo naučiti ako ih vučemo uvis. Ako

njegovog sina, premda bi čovjek ipak pozelio bolje metode podučavanja. Sto

Ovdašnja religija kazuje da svaka osoba ocrtava vlastiti individualni put, a ipak su svi putovi na neki tajnovit način paralelni. Svećenici Lianga bili su sasvim pripralni prihvatiti me kao propovjednika koji će, bez daljnje aktivnosti, ukazivati na Put Čija i nauk Učitelja Ma. Za njih, to bi u najboljem (ili najgorem) slučaju ukazalo na samo još jedan individualni put.”

“Zar to ne kompromitira i ne unižava Put Učitelja Ma?” ustrajala je Šan Ming.

“Nesumnjivo, to je kompromis, samo jedna zamjena”, priznao je Fu s nelagodom. “No, bila je to najbolja od loših mogućnosti pred kojima sam se našao. Jer, ako me spriječe slijediti Put kako jedino znam, bit će mi lakše samo brbljati u zemlji koja ne tvrdi da slijedi Put, nego u zemlji koja slijedi lažni Put. Ustvari, ako je čovjek silom ograničen samo na meditaciju o tome kako ocrtati Put, to može temeljitije raditi u Liangu nego u Čiju, gdje može lako uvrijediti premijera: a katkad čak i mog još uvijek voljenog kralja.

Moram zaključiti, uvažena Šan, da je ustvari Či – nedosljedno – napustio Put: a ne ja. To mi je postalo jasno kad su me posljednji put otpu- stili. Tada sam se morao prilagoditi životu bez jedinog pravilnog i čvr- stog obrisavanja Puta, što se čini tako da se njime krene. Prognan sam u brbljanje, puko razmišljanje i sanjarenje o smjerovima kojima Put može i mora krenuti. Izvanjsko progonstvo činilo mi se praktično poželjnijim od unutarnjeg progonstva.”

Darko Suvin

14 parabola iz razdoblja zaraćenih država (1984.–87.)

citirati su ga u cijelosti kada bi govorili o Majstorovom nepovoljnom mišljenju. Iz poštovanja, učenici nisu vratili katen u *Ode*. Ipak su ga uspjeli očuvati: lijepe snažnja. Narodni je pjesnik imao pravo.”

primijeiti: “Majstorova odsutnost vuče u suprotnome smjeru od Majstorovog mišljenja. Upravo je tako misao ljubavnika bila snažna, ali je odsutnost lju- fui, kojega je Učitelj držao svojim najnadarenijim učenikom, snuzdeno Hua se slomio i morali su ga odvesti, u jecajima.

Majstora, udaljenost ne postoji.” Ipak, dok je nadzirao pogrebnu povorku, uzao glavna zaduženja, nastojao se držati hrabro: “Ako stvarno mislimo na Ubrzo nakon toga, Majstor je premينو. Njegov učenik Hua, koji je pre- ljubjenu ili ljubjenog, udaljenost ne postoji.”

Mislio je da su stihovi neiskreni: “Ako kazivač stvarno misli na svoju ali tvoj dom je tako dalek.

Nije da ne mislim na tebe,

Kako čudesno zaljubljeni!

Cvijetovi tješnje,

Majstor Kung izbrisao je strofu *Si Djinnga* koja glasi:

— VOOR ANNEMARIE

BOLJE IKAD NEGO NIKAD

takav. A i Sih, prije nego što je izgubio vid.

Sih Kuang mu je mogao reći da je njegov otac u tim godinama bio isti u ugodnom sanjarenju.

slijepog glazbenika i ostarjelog oca? Kad on postane kralj - - - i izgubi se vina i poezije. Svjetlost baklje, koještal! No uopće, što se može očekivati od sjalo dovoljno toplo, kupat će se goli: zabava i igre, mnogo ljubavi, gozbe, sve najljepkije kurtizane, na njegovome kraljevskom brodu, a bude li sunce tao podruglivi osmijeh dok je produžio do piknika na vodi. Ondje će biti Mladi kraljević Ping slučajno je čuo ovaj razgovor. Na usnama mu se oc-

“Imaš pravo”, složi se kralj.

dragoječno kada treba uložiti napor da bismo vidjeli.”

na korist gledaocu nego i na zadovoljstvo gledanoga. Ono što vidimo postaje

“Tada više nećemo imati uobraženosti, divljine ili gluposti. Ako toga nema, ako u razmišljanju i djelovanju ne idemo do kraja, kako je moguće postići dobro razmišljanje i djelovanje? Kako ćemo tada imati skromnost, blagost i inteligenciju?” zaključio je Kung. “Ne, Ssu, moramo nastaviti s pokušajima, koliko god česti i bolni bili neuspjesi. Te je pokušaje teško domisliti, ali alternativa je nezamisliva.”

DOSLJEDNOST I BRBLJANJE

Kada Fu Wen bijaše dječak, užasan rat u državi Či duboko ga je obilježio. Okončan je seljačkim ustankom koji je propovijedao da je za pravi Put potrebno ponajprije pronaći ispravne izričaje za položaj ljudi u svemiru i zatim te uvide prevesti u odlučno društveno djelovanje. Predvođeni nekim obrtnicima i učenjacima, sljedbenicima Učitelja Ma koji je prvi usustavio takvo milenijsko vjerovanje, seljaci su porazili napadače Hsiung-nu (Hune) kao i velike zemljoposjednike koji su podržavali strane napadače. Vidjevši da vjera seljačkoga pokreta djeluje, Fu Wen je postao uvjeren u ispravnost njihovoga Puta. Rado je služio novom seljačkom i obrtničkom kralju Čija. Njegova slava kao propovjednika geometrije proširila se: neki su govorili da je prenio nagovještaje puta prema Novome Svijetu u svoje propovjedi o mjerama.

Za vrijeme posjete cehu geometara u državi Liang, Fua su zamolili da stupi u službu kralja Lianga uz mnogo veću plaću i viši položaj nego što je imao u Čiju. Uvrijedeno je odbio. A ipak se deset godina kasnije našao u Liangu.

Njegova prijateljica, pustinjakinja Šan Ming, zamolila je Fua da objasni svoju nedosljednost: “Zašto si otišao iz Čija? Nisi li iznevjerio Put?”

“U Čiju su me tri puta otpustili”, odgovorio je Fu. “Prvi put zato što sam tako gorljivo slijedio Put da sam time uvrijedio neke suputnike. Prihvatio sam to, i počeo se probijati kroz život na drugom polju. Opet su me otpustili, ovaj put zato što sam provodio ispravne izričaje na svoj način, koji su ocijenili neispravnim. I to sam prihvatio. Treći put pak zato što sam se orijentirao prema smjerovima koji su se razlikovali od premijerovih. Tada sam shvatio da je moja uloga – kao i svih nalik meni – ograničena na brbljanje: otpravljen sam među one kojima je dopušteno govoriti o Putu, ali im nije dopušteno da sudjeluju u ocrtavanju. To nisam mogao prihvatiti.”

“Ali zašto si otišao u Liang, koji je poznat po svome neprijateljstvu prema Putu?”

“Pa, većina drugih država također više-manje potpuno zanemaruju i odbacuju Put. Liang me pozvao, a pritom nije tražio od mene da se odreknem svojih stavova: ustvari, neki ih geometri u Liangu dijela.

mana i pukotina. Primišvi ih, kralj Čiaoa postade pouzdani Čuov saveznik. ske kočije i jedanaest parti diskovna izradenih od najčistijeg svijetlog žada, bez

Kralj Čua dade Fengu jedanaest stotina mjera zlata, četrdeset četiri konj- toga da brzišivo čuvate svoje bogatstvo ako izgubite krunu?”

dučnost? Razmislite s druge strane o svom sadašnjem položaju. Što imate od pravili da ste moćni kralj Čiaoa. Bi li vam trebala jamstva za neku daleku bu- “Zar bih se usudio?” odgovori Feng. “Razmislite o tome što biste vi na-

“Misliš da nudim premalo?” upita kralj.

sjecanje na taj apsurdan prizor”. Ali Fengov glas nije zvučao naročito radosno. bine neka mi pruže nasladu! Tohiko toga za tako malo, pomislih. Nasmiđalo me pune ljeti, a vinske bačve ujeseni! Sve moje žene neka rode sinove i sve konku- bude obilna, zahitijevao je od bogova. “Budite mi odani! Žitnice neka budu pre-

je svinjske nogice i tikvicu vina, prostro se na zemlju ispred oltara. “Sezona neka je, “ugledao sam pored puta zemljoposjednika kako prinosi sezonsku zrtvu. Uzeo Feng Huan zabaci glavu i nasmiđase: “Dok sam išao prema dvoru”, objasnio

der trebao obećati savez Čua protiv svih neprijatelja koje bi Čiaoa mogao steći. države Čiao na istočnoj obali ne bi li mu ovaj pritekao u pomoć. Feng je tako- nalozi mu neka odnese dvadeset dvije mjere zlata i četiri konjske kočije kralju

Kralja države Ču teško pritisnuše moćni neprijatelji. On pozove Feng Huana i

SKROMNA SREDSTVA I KRASNI KONCI

* Povijesna napomena: Pjesme su varijacije na stvarne stihove Wang Anšija (1921.–1086.)

voljno sugestivni da prezive, kolajuci razasute svijetom.

Mnoge njegove preradene pjesme pa čak i neki esaji, bijahu moćni, točni i do- žala za prošlost, usmjerenosti na budućnost i ugodnoga rada u sadašnjosti. vano. Pa ipak – tvrdio je Fu – Wang Anši je pronašao pravu ravnotežu između narashtaja pa je izdanje njegovih sabranih djela uništeno, a njegovo ime ocrtji- lektualcima. Istina, moćni Wangovi neprijatelji zadržali su vlast još nekoliko- Fu Wen je rado prepričavao ovu priču svojim melanholičnim kolegama inte-

Njegovoj se ženi ta pjesma najviše dopala.

Odgovara mi znalčki pogled iskosa, i mlk.

kako to da uza svu svilu hode u prnjama.

kako to da uza sav težak rad gladuju,

Usput se raspitujem o običajima sela

urednik: Srećko Horvat
lektura: Darko Milošić
dizajn: Ira Payer, Tina Ivezić
prijevod: Marija Mrčela

14 parabola iz razdoblja zaraćenih država (1984.–87.)

Autorska prava (C) 1987., 2010., Darko R. Suvin

zarez, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
Zagreb, 15. travnja 2010, godište XII, broj 281

izrasli u gojazne lijeve čahure.

Na udobne postelje šaša zavalili se svilci

dudovo lišće obrišeno do gola.

Sunce se obara nemilosrdno. Nigdje sjene,

NA SELU

Njegovoj se ženi više dopadala druga pjesma, ali držala je, za obje, kako ne treba zaboravljati sadašnjost da bismo se prepustili zalu za budućnošću ili prošlosti. Razmišljajući o svojoj političkoj karijeri i svome životu u svjetlu te kritike, Wang je napisao novu pjesmu, poznatu Na selu, u kojoj vladajuća klasa prozire život seljaka:

vezujuć? čamac, uočavam ožljike prošlih godina.

Srušeni javor zrcali se ispod pješćane obale,

riječno cvijeće skida zakakajući crvenilo,

Riječne vode drhtu na zapadnome vjetru,

NA RIJECI

boje im venu.

stari; osvrćući se unatrag na carski perivoj,

Prekasno za presadivanje, korijenje im

razasut im se miris pronosi na divljem vjetru.

Visoko uznosi zimsko sunce; tih, nečujan,

Posve uspravni, samotna im držeš

tužni drzavnik skriven u korovu.

najdivnija žena odjave u prijava dronjke,

Cvjetovi šijive što polako blijede među trnjem:

CVAT ŠLJIVE NA SAMOTNOM BRDU

Samotnom brdu i Na rijeci. Pročitao ih je svojoj ženi:

Nedugo nakon tog razgovora, koji ga je prisilio da raščlani duboke razloge zbog kojih je radio tako usrdno, Ansi je preradio dvije svoje pjesme, Cvat šljive na

plase prolaznike na Dan mrtvih.

da sa mnom postupaju kao s tikvom koja ne služi za jelo nego visi obješena za Također se kaže: 'Doista je tvrdo ono što može izdržati brus'. Mogu li dopustiti Majstor Mo uzdahnu: "Točno je da sam to rekao, ali imam dva odgovora. posljednike. Kako opravdavate stupanje pod njegovu zastavu?"

da se kreposna osoba neće pridružiti čovjeku koji živi od znoja seljaka, jer se tako osnažuje vlast krvopija. No Cao ne bi bio kralj da ne brani svoje zemlje- Njegov najodaniji učenik, Ču, reče: "Godinama od vas, Majstore, slušam Kralj države Cao pozvao je Majstora Moa, i Majstor mu se spremao pridružiti.

PRAVILNO BRUŠENJE

klana moralo je biti promijenjeno.

stala polovina postade kmetovima moćnoga velmože i njegovih kvishinga. Ime gladu da nisu ni znali što se na njih srucilo. Pola je stamovnika pobijeno, preo- nekolicu gladnih izbjeglica iz sela kao vodice. Seljani su bili toliko iznureni

Te je godine najmoćniji velmoža poslao pohod u planine Lu. Unajmio je – barem postavi zamku!" No sin joj se odupro preprčavajući pricu o svome ocu. jao. Njegova mu je ogorčena žena pokušavala reći: "Nemoj samo tako sjediti mrtav. Čekao je tako nekolicu dana bez prekida, ali se nijedan zec nije udostoj- veliko stablo obgrivši koljena, i čekao da se zec zabije glavom u stablo i padne koje je spasilo njegovu obitelj kad je bio mali. Odložio je motiku, šleo pod ono ozbiljno ugroženo pritiškom velmoža. Kao i svi drugi, sin se dobro sjećao čuda Narasitaj kasnije, poljodjelcev sin našao se u sličnome škripcu. Selo opet bijaše

uspjeli preživjeti loše razdoblje. Umrlo je samo dvoje od osmero djece.

mnogo dana. Ohrabriše se i, uz međusobnu pomoć većine seljana, nekako su zeca: žena mu i djeca dobiše sočan obrok. Pazili su na ostatke pa im je potrajao njega i zabio se u ravno u veliko stablo te pritom slomio vrat. Poljodjelac uze dok je plijevio korov na svom malom polju, ugledao je zeca koji je projurio kraj

Neki poljodjelac s brojom obitelji bio je na rubu ocaja: no jednoga dana, sjeme. No seljani su morali nekako izdržati do iduće zetve, na travi i korama drvca. sati ga s hca zemlje. Susjedno selo, premda i samo siromasno, posudilo je Džiang- tih godina bili previše zaokupljeni međusobnim borbama da bi se potrudili zbr- Selo Džiang na obroncima planine Lu uništiti su rat i porezi. Srećom, velmože su

JEDNOM JE UPALIO, ILI: PLETI KOTAC KANO OTAC

istinski sigurni, jeleni trebaju svijet u kojem će biti vlastiti gospodari i u ko- jem će vukove uvijek moći držati na odstojanju. Možda bi se tada vukovi – na vrlo dugi rok – stvarno pretvorili u pse s kojima bi se jelen mogao družiti".

OPADANJE POROKA

"Sve naše nevolje proizlaze iz toga što se ljudi okupljaju u lažne kolektive", rekao je Majstor Kung. "Zato snage na vlasti uspijevaju neutralizirati misli i djela ljudi."

"Nije li to slučaj sa svim klasnim društvima?" upitao je Ssu. "Kako se naše nevolje razlikuju od, recimo, onih iz robovlasničkih vremena?"

"Prije naših bogatih i sirotinjskih gradova-tržnica", odgovori Kung, "kad bi ljudi bili uobraženi, mislili su ono što su mislili. Danas, misle ono što im njihova supkultura, oblikovana medijima snaga na vlasti, dopušta misliti. Danas se vlast može služiti njima.

Prije naših gradova-tržnica, kad bi ljudi bili divlji, radili su što su radili. Danas, rade ono što se još može raditi protiv – ali i unutar – gomile naših međusobno isprepletenih supkultura. Sada ih usmjerava vlast.

Prije naših gradova-tržnica, kad bi ljudi bili glupi, slijedili su pogrešnu misao dosljednim djelom. Danas, slijede napola pogrešnu misao napola dosljednim djelom. Sada ne predstavljaju nikakvu opasnost za vlast."

"Zašto je to tako?" zanimalo je Ssua.

"Naši bogati, a ipak sirotinjski gradovi-tržnice izgrađeni su na vječnome protoku, brzim promjenama mode. Da ne bi izašli iz mode, ljudi se moraju okupljati u supkulture – zanimanja, korporacije, hobije – koje će možda ublažiti neprestane udare tržišnih novina, tako da ljudi mogu i dalje živjeti. U takvom supkulturnom zatvaranju, skretanje u radikalno drugačije pona- šanje nemoguće je. Čudnovate, deaktivirane, tržištu prilagodene razlike ne predstavljaju neku opasnost za vlast; ustvari, vlast se može obnoviti služeći se njima. Tako čak i oni koji naizgled skreću proširuju tržište."

"Ima li izlaza iz toga?" upitao je uplašeni Ssu.

"Danas, vlast koja oblikuje naše živote postoji unatoč supkulturama, kao vojna i političko-ekonomska supkultura koja povija druge prema vlastitim ciljevima nadmoćnom silom odozgo prema dolje. Vjerojatno je jedini izlaz da gradimo od temelja sad već neizbježnih supkultura prema gore. Tada bi vlast sačinjavalo nesputano međudjelovanje njihovih sukoba i kompromisa – ona bi istjecala iz njih, a ne preko njih."

"No svi pokušaji da se ostvari takva nova vlast u velikim pobunama po- sljednjih 80 godina dosada su propali", primijetio je praktični Ssu. "Što ako se ne pronade izlaz?"

* Povijesna napomena: Naziv razdoblja (*Zhànguó Shìdài*) u kojem je postojalo nekoliko država umjesto jedne ujedinjene Kine, po nama 475.-221. pr. Kr.

koće kao kada ih pokušavam navesti da složno pjevaju u zboru.”

“Shvaćam to”, reče Kou zamisljeno. “Kada pokušavam navesti moje opatice da pravihim slijedom naše povrtinjake, nailazim na iste pote-Državi i Glazbi kao odvojenim entitetima čini mi se izvorom naših nevolja.”

Državo, razmišljajući o ne možemo razumjeti ako ne shvatimo Državu, i obratno. Doista, razmišljajući o sreću po jednostavnost – moja je glavna intuicija, moja *idée maitresse*, da Glazbu bih uobličiti samo moje stave o Državi ili pak samo one o Državi. Sad – na ne- – čak ni na ovakav možda početan i nepotpun način. U najbližem slučaju uspio nikada ne bih dospio uobličiti moje ideje ni ispuniti mnoge među tim interesima. Da svaki put objasnim više nego samo poneku od mojih glavnih pretpostavki, je kratak, umijeće golemo, i kasnije klasično. Imam više interesa i ideja nego vremena. Poštujuci Kouino oštromno rasuđivanje, Fu se pokušao bolje obratiti: “Zivot znmijevanja kasnije? Zasto ne date je jasne upute o tome kako slijediti vaš put?”

Čekanje? Nije li određena mjera razumijevanja danas najbolji jamac boljeg ra-bila su sporta od naših. Mogu li si vaše neodgovodne poduke dopustiti tako dugo će to biti poslije smrti”. No Kou ga je lako slištila: “Vremena majstora Kunga počijem odzdo i probijam se prema gore. Ako će me upoće razumjeti, možda Fu Wen odgovori citatom drevnog majstora Kunga: “Kada nešto proučavam, skokova. Postoji li upoće netko tko vas razumije?”

ali ne shvaćam kako se međusobno uklapaju: rasprava vam je puna velikih-ritila je djelima Fu Wena: “Mislím da prepoznajem sve vaše navode iz klasika, Nadstojnica manastira Kou Mien, i sama učena, ali i praktična osoba, prigovo-

SLUŠATI KRITIKU (POUKE KAKO GONITI GOVEDA I KAKO SE PENJATI)

možda izgubim krepost i tigar me razdere. I s tom se istinom takode valja suočiti.”

Ipak, vidjevši zabrinuto lice svog poštenog učenika, brzo dodade: “Naravno, mogućnosti zapošljavanja kao nešto više od prvih držatelja vlasti i pritom da se krovopije predstavljaju kao nešto više od prvih držatelja vlasti i njime. Budem li imao dosta sreće, možda ipak uspijem raditi ne opravdavajući jima, ovisi hoću li izgubiti krepost. Trenutno, tigar je sit i možemo se igrati s sve žito i srebro: tko me drugi može platiti? O njihovim lukavštinama, i o mo-izgubiti svoju krepost. Plaćaju me krovopije, ali njihova država ionako posjeduje valjanoga, korisnog i za moguće samoupravno seljaštvo budućnosti, neću nužno kukce, a dobro sje me od lošega. Ako ondje budem promašao nešto usred svega toga takoder nastaju novi sojevi žita, unvoze se plice da izjedu štetne on se brine za mir među seljacima tako da mogu i dalje hraniti krovopije. No K tome, Caov dvor i država veliki su i mjestimice protivljeni. U krajnjoj linji,

UPOTREBNA VRIJEDNOST I RAZMJENSKA VRIJEDNOST

U državi Lu živio neki siromašan par. Muž, po zanimanju obućar, izrađivao je jako dobre postole, a žena bijaše tkalja vješta izradi svilenih klobuka. Ipak, nisu mnogo prodavali te su živjeli od danas do sutra. Muž je iskušao razne vrste koža, čak je mijenjao oblik postola. Žena je bdjela nad dudovima, tjerala gu-sjenice, zalijevala i gnojila stabla ne bi li dobila najprobranije listove i najbolje uhranjene svilene bube. Ništa nije pomoglo. Padoše u očaj.

Jednoga dana otišli su mudracu Ah Mengu koji bijaše tek stigao sa svojih lutanja s prijateljem mu, Fu Wenom. “Oboje smo vični po jednoj posebnoj vještini”, rekoše mu. “Trudimo se neprestano i ustrajno da ih održimo i usavršimo. Zašto onda ljudi ne žele ono što stvaramo?”

“Točno, oboje ste vični po jednoj dobroj vještini”, odgovori Ah Meng. “Ali ne shvaćate da ljudi iz vaše države rade hodaju bosí i uopće ne vole postole. Puštaju dugu i zamršenu kosu, prihvaćaju da im sunce po crveni i opali lice, a klobuke smatraju luksuzom. Kako ćete prodati svoje postole i klobuke u takvoj državi? Zašto ne pokušate promijeniti navike svojih sugrađana?”

Nešto kasnije, država Lu, sasvim obeshrabrena, pade plijenom nomadskih konjanika. Doznavši to, Fu Wen se ponadao da je par obrtnika otišao na vrijeme. Ali njegov prijatelj Ah Meng držao se kiselu. Fu Wen razmisli i prizna da bi bilo bolje promijeniti navike sugrađana, ako je to moguće, nego dozvoliti da država propadne. “Ali nisu to mogli napraviti sami. Trebali su pronaći ili osnovati ce h postolara i klobučara. Ili barem udruženje ljubitelja postola i šešira koji bi zatim počeli nositi postole i šešire. Da im je to uspjelo, ni pod koju cijenu nisu smjeli otići!”

LEGENDA O TRAJNOJ GOZBI

U Djenu, Fu Wen je čuo ovu legendu:

Jen Hsuefu bijaše rob. Majstor Mo ga je otkupio iz ropstva, do sita ga nahranio i odveo ga kući svojom osobnom kočijom. Iskazao mu je propisno poštovanje, čak je zamolio Jena da sjedne na počasno mjesto za gosta. Kada su stigli kući, Mo iskoči iz kočije i uđe bez riječi. To povrijedi Jen Hsuefu a i on odluči otići.

Majstor Mo ga zamoli da ostane: “Slabo vas poznajem. Bili ste rob devet godina. Kad sam vas ugledao, otkupio sam vas. Bili ste gladni, obilno sam vas nahranio. Dok smo se vozili, jako sam se lijepo odnosio prema vama. Nije li to dosta?”

“Trpjeti poniženja od ljudi koji ne uviđaju moju vrijednost nevažno je, ali očekujem više od čovjeka koji me razumije. Da, bijah robom devet godina. Moj

prežitaka na Britanskom otočju, Sir Laurence Gomme dolazi do zaključka "da se cijela povezana skupina običaja može objasniti na odgovarajući način samo ako tvrdimo da su oni ostatak nekadašnjeg totemskog sustava vjerovanja" (Gomme, 1908:276). Psihoanaliza pojedinaca u velikom je broju slučajeva uspjela pokazati da se u ranom djetinjstvu javljaju zamisli usporedne totemskim vjerovanjima, djelomično na svjesnoj, a djelomično na nesvjesnoj razini te, što je još zanimljivije, da prežici tog primitivnog razdoblja preostaju u kasnijem životu u obliku određenih neurotičnih simptoma kao što su fobije od nekih vrsta životinja. Drugim riječima, u pojedincima možemo vidjeti čitavu evoluciju vjerovanja i običaja ili rituala koji se na njima temelje, što je usporedno onome što se u polju folkloru odvijalo nekih tisuću godina.

IZMIŠLJENA OPREKA IZMEĐU PSIHOANALITIČKOG I ANTROPOLOŠKOG POGLEDA Nesvjesni um ima velik broj značajki koje ga razlikuju od svjesnog uma, a pokazatelji mnogih tih značajki mogu se zamijetiti u pojavama koje sam nazvao nesvjesnim prežicima. Neću vam sada dosađivati njihovim nabranjem, ali bih htio spomenuti jedan ili dva primjera koji će vam biti dobro poznati iz područja folkloru. U psihoanalizi koristimo naziv "svemoć misli" koji se odnosi na nesvjesno uvjerenje da misli, odnosno bolje rečeno želje pojedinca imaju magičnu moć da se ostvare u vanjskom svijetu. Velik dio onog čime se svakodnevno bave psihoanalitičari tiče se rasvjetljavanja te vrste umnih procesa, a kad je riječ o folkloru, pomalo sam u nedoumici koji primjer izabratim jer se velika većina folklornih podataka temelji na ovome načelu. Svaki običaj, ritual ili formula čiji je cilj postići nešto u vanjskome svijetu, npr. zaštititi od bolesti, povećati urod itd., u osnovi se temelji na predodžbi da ljudski um ima moć utjecaja na prirodni tijek događaja u vanjskom svijetu, moć koju religija pripisuje božanstvu i koja se ostvaruje putem manje izravnog postupka molitve.

Značajka koju sam upravo spomenuo možda se može tumačiti kao primjer općenitijeg obilježja, a to je ignoriranje stvarnosti. U svom krajnjem obliku ono može dovesti čak i do prividenja, što je način na koji se izražava u svjesnome kod duševnih bolesnika. Ipak, sklonost zanemarivanja stvarnosti najčešće nije potpuna, barem ne u svom svjesnom obliku. Upravo je zbog te značajke velik dio folklorne građe prividno iracionalan. Kažem "prividno" jer taj proces zapravo nije iracionalan prihvatimo li njegove pretpostavke; samo što te pretpostavke često nisu u skladu s činjenicama izvanjske stvarnosti. Ako, na primjer, seljaci tijekom pomrčine sunca lupaju po loncima, taj postupak nije toliko besmislen prihvatimo li da je u blizini vuk koji pokušava proždrijeti njihovog junaka. Općenitije rekaš, bavimo se ulogom mašte u većini folklornih pojava; a psihoanaliza može prosljediti djelovanje mašte do njezinih unutarnjih fantazija koje prethode zanimanju za vanjski svijet i koje imaju izvorište u nesvjesnim interesima i nagonima. Mašta, dakako, može biti odgovor na unutarnju potrebu, tj. može biti "spontana", ili može biti izazvana izvana. Izvanjski utjecaji mogu djelovati samo na oblik pretpostavljen činom maštanja. Neki su zagovornici "difuzionizma" u antropologiji zanemarili tu činjenicu pa su smislili opreku između psihoanalitičkog i antropološkog pogleda, koja, po mome sudu, stvarno ne postoji. Njihovo sveobuhvatno objašnjenje sastoji se u tome da pokažu raširenost nekog uvjerenja ili običaja, što me podsjeća na sličan pristup u psihopatologiji koji svaki neurotični simptom pripisuje izvanjskom "uplivu". Ovim se obrazloženjima može uputiti ista kritika. Kod neurotičnih se simptoma može dokazati da je izvanjski upliv samo potaknuo unutarnje nagone koji su bili spremni da ih se potakne te da je vanjski utjecaj samo djelomično odredio oblik proizvoda unutarnjeg impulsa. Uvjeren sam da je kod mase baš kao i kod pojedinca riječ o istome načelu, jer su u oba slučaja u igri iste psihološke sile. Neki će spomenuti da se izvorno značenje običaja ponekad gubi u novom okruženju te da se može otkriti tek uvidom u povijest njegova širenja iz izvorišta ili da mu se značenje može promijeniti kao rezultat prijenosa, međutim to nisu argumenti koji bi mogli pobiti navedeno stajalište. Odgovorio bih da je "značenje" koje se spominje puka racionalizirana vanjšina koju ljudi pripisuju nekom vjerovanju ili običaju te da se iza te vanjšine često krije njima nepoznat stvarni dublji poticaj. Istraži li se dublja motivacija, pokazat će se da je u oba slučaja vrlo slična, tj. da vjerovanje prije i nakon prijenosa često izražava isti dublji nagon.

FOLKLOR OBILUJE PRIMJERIMA SIMBOLA U PSIHOANALITIČKOM SMISLU Sada ću se pozabaviti jednim od najzagonetnijih i najvažnijih obilježja nesvjesnoga – simbolima. Velik dio zabluda naprosto proizlazi iz činjenice da se mnogi sasvim različiti procesi često opisuju istim nazivom. Naziv "simbol" koristio se za metafore, znakove, poredbe itd., tj. gotovo za sve pojave kod kojih jedna zamisao zamjenjuje drugu. U psihoanalizi taj termin ima sasvim ograničeno i određeno značenje, a upotrebljava se kada neka zamisao ili proces predstavlja drugi povezani proces koji je potisnut u nesvjesnom umu. Broj mogućih simbola je neograničen, ali je broj zamisli koje se iz nesvjesnoga mogu simbolički prikazati vrlo ograničen i sastoji se od najbližih krvnih srodnika, raznih dijelova tijela te pojava rođenja,

folkloru su školjka morskog puža *Cypraea moneta*, polumjesec, nebrojene vrste čaša, pehari, kotlovi i kutijice te gotovo bilo koja stvar koja ima otvor, od vrata i fosilnog amonita, do šupljih stabala ili čak otvora ispod naslonjenih ljestava. Možda je najpoznatiji primjer obrnuta potkova koja se još može vidjeti iznad većine staja. Riječ je o nasljedniku genitalija kobile ili krave koji se u istočnim krajevima stavljao na vidljivo mjesto da bi se zaštitilo od urokljivog oka, baš kao što se Sheela-na-gig nalazio pred vratima irskih crkava. (Sheela na Gig ili Sheela-na-Gig označava figurativne rezbarije nagih žena koje pokazuju svoju preuveličanu vulvu, odnosno vulvu istoimene keltske boginje stvaranja i razaranja. Nalaze se npr. na nekim crkvama i dvorcima u Irskoj i Britaniji. Često su smještene iznad vrata ili prozora, vjerojatno kao apotropejsko zaštitno sredstvo od smrti i zlih sila; op. ur.). To je pandan brojnih oblika Ašerah koju obično prate muški simboli kao što su strijela, križ, drvo palme, zvijezda itd., koji su usmjereni prema njezinom konkavnom dijelu.

Već i ovih nekoliko primjera otvara brojne probleme. Spomenut ću samo dva, ali ću njihovu raspravu morati ostaviti za kasnije, nakon što kažem nešto o sadržaju nesvjesnoga. Prvi je problem: kako je moguće da se isti simbol u jednom trenutku može koristiti kao znak nesreće, a u drugom kao znak sreće, i kako to da se simbolizirane zamisli stalno mijenjaju u odnosu na sreću i nesreću? A pitanje koje mu prethodi jest koje je stvarno značenje sreće i nesreće, koja igra tako veliku ulogu u folklornim vjerovanjima i običajima? Drugi je problem vezan uz seksualnost. Premda nitko ne tvrdi da su svi nesvjesni simboli seksualni, što bi uostalom bila sasvim netočna tvrdnja, moramo se suočiti s činjenicom da je njihov začuđujući broj, dapače velika većina, seksualne naravi pa se ne možemo suzdržati od istraživanja značenja ovog neočekivanog otkrića. Bilo bi sasvim netočno pojavu seksualnih simbola pripisati pohoti. Kad bi se ta činjenica šire prihvatila, možda bi se smanjila i lažna stidljivost u ozbiljnom razmatranju ovog problema. Sâm podatak da se navedena simbolika pojavljuje u svim religijama, pa čak i naprednijima, trebao bi biti dovoljan da trezvenije razmotrimo navedeno pitanje. Pokušat ću pokazati da su navedena dva pitanja međusobno neposredno vezana i da se odnose na osnovne teme života i smrti.

PRVA GENERALIZACIJA O NESVJESNOME Mislim da je ispravno reći da su pojave koje se proučavaju u folkloru uglavnom povezane s jednostavnim, dapače priprostim temama. Isto se zasigurno može reći i za nesvjesni um. U folkloru se bavimo jednostavnim željama i strahovima ljudi, a vrlo malo zamršenim filozofskim, duhovnim ili umjetničkim preokupacijama. Dolazimo do zaključka da ljude zanimaju stvari kao što su očuvanje zdravlja, obrana od opasnosti ili smrti, nadanje sreći i želja za sretnim brakom koji će biti blagoslovljen djecom. Nesvjesno se bavi istim temama, ali na još primitivniji način. To ću ilustrirati dvjema širokim generalizacijama o njegovom sadržaju. Prva je da ga se uglavnom tiču teme kao što su rođenje, ljubav i smrt. To su izvorišta života, a psihoanaliza bi čak rekla da sva naša različita maštanja potječu iz njih i da se sastoje samo od njihovih posljedica transformiranih pod utjecajem dvaju drugih čimbenika: obrambenih reakcija protiv nekih njima svojstvenih opasnosti (moralni "superego") i kontakta s izvanjskom stvarnošću. Ova dva utjecaja stalno oblikuju primitivne nagone, koji pak nastoje biti izraženi u ogoljenom obliku. Oni ih kontroliraju, potiskuju i izabiru te ih mijenjaju u tolikoj mjeri da u konačnom obliku izlaze sasvim promijenjeni ili izobličeni tako da ih se više ne može prepoznati. S vremena na vrijeme, naravno, u različitim kontekstima izlaze i u surovijim oblicima. Ako, primjerice, mitove i dječje priče uzmemo ozbiljno, a ne kao oblik zabave, nesumnjivo bismo bili prestravljeni njihovim opetovanim iskazima barbarskih i grubih nagona. Sir Laurence Gomme nedvojbeno je u pravu kad kaže da "grubosti koje susrećemo u narodnim pričama nisu slučajne, nego neizostavne" (Gomme, 1908:82). Kao što bi se i moglo očekivati, ti su nagoni neosporno egocentrični; kod nesvjesnoga na umu nam je prvo uvijek vlastita koža.

DRUGA GENERALIZACIJA O NESVJESNOME Druga generalizacija o nesvjesnome jest da u temelju ne prepoznaje druga ljudska bića osim izravnih krvnih srodnika: roditelja, braće i sestara te djece. Svi nazori i osjećaji prema drugima razvijaju se u transformaciji ili izravnom prijenosu nazora i osjećaja vezanih uz obitelj. Ovo otkriće ima ogromnu važnost, ali bih ga prvo želio malo pojasniti,

Obrnuta potkova koja se još može vidjeti iznad većine staja nasljednik je genitalija kobile ili krave koji se u istočnim krajevima stavljao na vidljivo mjesto da bi se zaštitilo od urokljivog oka, baš kao što se Sheela-na-gig nalazio pred vratima irskih crkava.

ljubavi i smrti. Ustvari, velika većina simbola predstavlja pet-šest nesvjesnih zamisli. Iz toga proizlazi da je interpretacija simbola pomalo depresivno monotona, premda nije istinito reći, iako se to ponekad govori, da je stereotipna. Čovjek češće bude zadivljen nego deprimiran ovom monotonijom, premda su ti osjećaji zapravo sasvim nebitni za važnije pitanje istinitosti interpretacija, kojim se ovdje ne mogu baviti. Samo ću naglasiti da folklor obiluje primjerima simbola u psihoanalitičkom smislu te da njihova interpretacija rasvjetljava unutarnje značenje podataka kao i da se stalno potvrđuje usporednim istraživanjem slične građe.

RIŽA, SOL, STARA PAPUČA ILI CIPELA, A I KOKOŠ U sljedećem bih primjeru htio posebno istaknuti činjenicu da simbol uvijek predstavlja konkretnu, a nikad općenitu ili apstraktnu zamisao. Uzmimo na primjer običaj bacanja riže na vjenčanjima, koji je bio raširen u mojoj mladosti, a sada ga je zamijenilo bacanje konfeta. Zasi-gurno ćemo se složiti da riža u ovom kontekstu predstavlja plodnost te da čin bacanja odgovara želji koja se odnosi na bračni par. Psihoanalitičari bi rekli da je riža *znak* plodnosti, ali *simbol* sjemena; što znači da bi istraživanje nesvjesnoga pokazalo da u navedenom slučaju sva djela i misli proizlaze iz sjemena. Objavio sam iscrpno istraživanje vjerovanja i običaja vezanih uz zamisao soli, koja ima jednako simboličko značenje, te sam tamo raspravio odnos simbola prema praznovjerju. (Usp. IV. poglavlje "Simboličko značenje soli u folkloru i praznovjerju" – "The Symbolic Significance of Salt in Folklore and Superstition" moje knjige *Ogledi iz primijenjene psihoanalize/Essays in Applied Psychoanalysis*.)

Sada nam je jasno da su nesvesne zamisli ne samo konkretnije nego i primitivnije od zamisli predstavljenih u metaforičkim procesima te da na njihovoj primitivnosti i jednostavnosti valja dosljedno ustrajati. U srodnom, ali sada zastarjelom običaju bacanja stare papuče ili cipele za parom koji je na odlasku, običaju koji ima više od jednog značenja na različitim razinama uma, stvar koja se baca smatra se simbolom (plodnog) ženskog organa, a navedenu interpretaciju potvrđuje hotimično neodređeni izraz koji prati bacanje – "Želimo ti da joj pristaješ kao što moja noga pristaje ovoj staroj cipeli" – ili češki običaj prema kojem će kokoši snijeti više jaja ako ih se hrani graškom u cipeli na Badnjak (Aigremont, 1909:54). Skidanje mladenkine cipele ima značenje oduzimanja djevičanstva, baš kao i kidanje mladenkinog vijenca ili labavljenje njezinog steznika. Simboli s istim značenjem koji igraju vrlo značajnu ulogu u

podsjetivši vas na banalnu činjenicu da se osjećaji malog djeteta i njegove reakcije uvijek prvo odnose na osobe koje se nalaze u njegovoj neposrednoj okolini. Generalizacija koju sam ranije izrekao nije ni u kojem slučaju identična ovoj banalnoj činjenici, premda ima mnogo zajedničkoga s njom. Ona oprimjeruje genetski aspekt nesvjesnoga i pokazuje koliko je blisko infantilnome. Nesvjesno se sastoji od naših najprimitivnijih nagona pa se moramo suočiti sa zaključkom da je njegovo uistinu važno obilježje to da u ovom području ljudskog uma odnos prema drugim članovima naše obitelji daleko nadjačava konvencionalne odnose poštovanja i ljubavi prema njima. Nesvjesno ih nadjačava u oba smjera: odnos prema drugim članovima obitelji je istodobno odnos s više, ali i manje ljubavi nego što bi se to dalo zaključiti iz svjesnih manifestacija. Kad kažem "manje ljubavi", mislim na ljubomoru i neprijateljstvo koji su svojstveni obiteljskim odnosima, a koji redovito kulminiraju željom za nečijom smrću. Kad kažem "više ljubavi", mislim na seksualno te tako dotičem naveliko osporavanu psihoanalitičku doktrinu vezanu uz infantilnu seksualnost. Ovo nije vrijeme da razjašnjavam ili branim tu doktrinu pa ću samo reći da sam uvjeren da je ona točna. Jedine su joj moguće alternative da je psihoanalitička teza o infantilnoj seksualnosti potpuno pogrešna ili da (u skladu s tvrdnjama psihoanalitičara) snažni represivni poticaji dovode do zanemarivanja ili neprihvatanja znakova infantilne seksualnosti koji su svuda oko nas. Oni koji su ozbiljnije proučili gomilu postojećih dokaza, teško da će se dugo kolebati između navedenih alternativa.

INCEST, PRINC-ŽABAC... Ono što nas ovdje ponajviše zanima jest odnos infantilne seksualnosti prema drugim članovima obitelji, odnosno takozvane incestuozne sklonosti. Psihoanalitičari tvrde da svako dijete tijekom prvih nekoliko godina života prolazi kroz razdoblje gdje njegovim razvojem dominiraju sukobi koji su vezani uz ove sklonosti te da njegova budućnost uvelike ovisi o tomu kako će se nositi s njima. Snažna ograničenja straha i krivnje grade se kao obrana od ovih zabranjenih i opasnih sklonosti, a ta su ograničenja srž onoga što kasnije postaje moralnost, savjest i veći dio religije. Ovdje se ne mogu baviti opisom složenih načina na koje ove dvije skupine snaga u toj borbi dovode do različitih kompromisa iz kojih proizlazi velik dio našeg svjesnog uma; ono što nas ovdje zanima jesu manje ugodni rezultati navedene borbe. Tu mislim na ostatke primitivnog stanja, ono što sam ranije nazvao "prežicima". Kao što sam istaknuo, oni su gotovo istoznačni s većinom podataka koje istražuju folkloristi. Najviše tipična skupina jest ona koja se po psihološkoj strukturi može usporediti s neurotičnim simptomima. Jedan bi primjer bio otklanjanje "nesreće" magijskom gestom, čaranjem ili amuletom. Međutim, postoji i zanimljiva skupina koja se smješta između ove i sasvim normalnih transformacija primitivnih nagona u naše svakodnevne aktivnosti. Ta je međuskupina, u širokom smislu riječi, umjetnost. Uz prethodnu je skupinu veže istaknuta uloga mašte, a od nje je dijeli neka vrsta poštovanja prema stvarnosti. Na ovom smo skupu čuli nekoliko zanimljivih izlaganja o narodnim pjesmama i plesovima, ali ne treba zaboraviti na druge dvije forme s kojima smo svi još i bolje upoznati. Riječ je o bajkama i dječjim igrama. Već se dugo pretpostavlja, a djelomično je i pokazano, da su obje navedene pratiteljice djetinjstva mnogo bliže povezane sa životom odraslih nego što se to može učiniti na prvi pogled. Razvidno je, na primjer, da su izgradnja i obrana dvoraca te korištenje lukova i strijela nesumnjivo tradicije koje se prenose s koljena na koljeno još od vremena kad je bila riječ o ozbiljnim zanimanjima u životu odraslih. U nekim je slučajevima, kao kad se djeca igraju liječnika ili kad se igraju lutkama, poveznica sa seksualnim životom odraslih nedvojbeno, ali će mnoge od vas iznenaditi kad vam kažem da postoje dobri razlozi za pretpostavku da se seksualni elementi mogu otkriti u većini dječjih aktivnosti. U mentalitetu djece simboli igraju još važniju ulogu nego kod odraslih, a psihoanaliza male djece pokazala je da su igre koje sami spontano izmišljaju kao i tradicijske igre koje tako rado prihvaćaju često simbolički izraz infantilne seksualnosti koju sam već spomenuo. Isto vrijedi i za bajke. Dat ću dobro poznat primjer bajke o princu-žapcu, u kojoj žabac nakon opetovanih molbi postaje sve intimniji s djevicom da bi na kraju urok sa žapca bio

skinut kad on uđe u djevičinu postelju. Iz ovoga vidimo da je žabac cijelo vrijeme bio prurušeni princ, ali ovome moramo dodati činjenicu da je žaba, ako se promatra s gadenjem, u nesvjesnome stalni simbol muškog organa. Dakle, interpretaciju moramo upotpuniti tvrdnjom da priča predstavlja postepeno prevladavanje djevičinog zadržanja od ovog dijela tijela.

ULOGA ŽIVOTINJA U MAŠTI Sada ću se osvrnuti na ulogu životinja u mašti, dječjim igrama, dječjim pričama, legendama te, najzad, u snovima. Jednostavna činjenica da nas životinje, usprkos svojem neugodnom ponašanju, znaju iznenaditi iskazujući vrlo ljudske osobine, može nam ukazati na njihovo stvarno značenje. Tome je tako jer one predstavljaju određene osobe, najčešće roditelje, posebice oca, a rjeđe braću, sestre ili djecu. U mnogim bajkama – poput *Dvanaestorice braće*, *Sedam gavrana* itd. (Grimm) – to se i izrijekom

Premda nitko ne tvrdi da su svi nesvjesni simboli seksualni, što bi uostalom bila sasvim netočna tvrdnja, moramo se suočiti s činjenicom da je njihov začuđujući broj, dapače velika većina, seksualne naravi.

U folkloru se bavimo jednostavnim željama i strahovima ljudi, a vrlo malo zamršenim filozofskim, duhovnim ili umjetničkim preokupacijama.

kaže, što nam, uzgred budi rečeno, daje naslutiti motivaciju takvih transformacija, jer je jasno da je u tim primjerima otac bacio urok zbog ljubomore na ljubav njegove kćeri prema braći. Vrijedi zamijetiti da je poistovjećivanje oca i životinje obično mnogo bolje sakriveno od drugih slučajeva, što pokazuje da su misli o ocu duboko potisnute. U ovom se smislu mogu navesti i životinje na grbovima, jer je veza između grbova i nasljeđa jednako jasna kao i veza između štovanja i tabua o zmijama i poštovanja prema precima. Tako postoje vjerovanja da mnoga plemena i narodi potječu od neke vrste životinja pa se recimo tvrdi da su Englezi nastali od konja. Štovanje predaka i mnogobrojna vjerovanja o precima samo su zamjena sličnih stavova prema ocu. Životinje dakako mogu biti stvarne ili imaginarne, kao što su jednorogi, zmajevi itd., a njihova imaginarnost pokazuje još udaljeniji stupanj sakrivanja potisnute zamisli. Razlog sakrivanja zasigurno je potiskivanje. Ako se upitamo zašto se u priči ili snu ne pojavljuju stvarne osobe na koje se sve odnosi, istraživanje podataka nam uvijek daje isti odgovor, a to je da tema koja je ishodište fantazije sadržava elemente koji su svjesnome neprihvatljivi pa na površinu mogu izići samo u promijenjenom, neprepoznatljivom obliku. Različiti elementi o kojima je riječ dijele se u dvije skupine, seksualnu i neprijateljsku; što je pravilo kojem ne poznajem iznimaka, a nespojivost ovih perspektiva s poštivanjem vlastite obitelji sasvim je jasna. (...)

SREĆA I SEKSUALNI SIMBOLI Nakon svih navedenih primjera, vratimo se na dva pitanja koja sam postavio ranije: pitanje sreće i pitanje zašto seksualni simboli imaju tako neočekivano važno mjesto u nesvjesnim

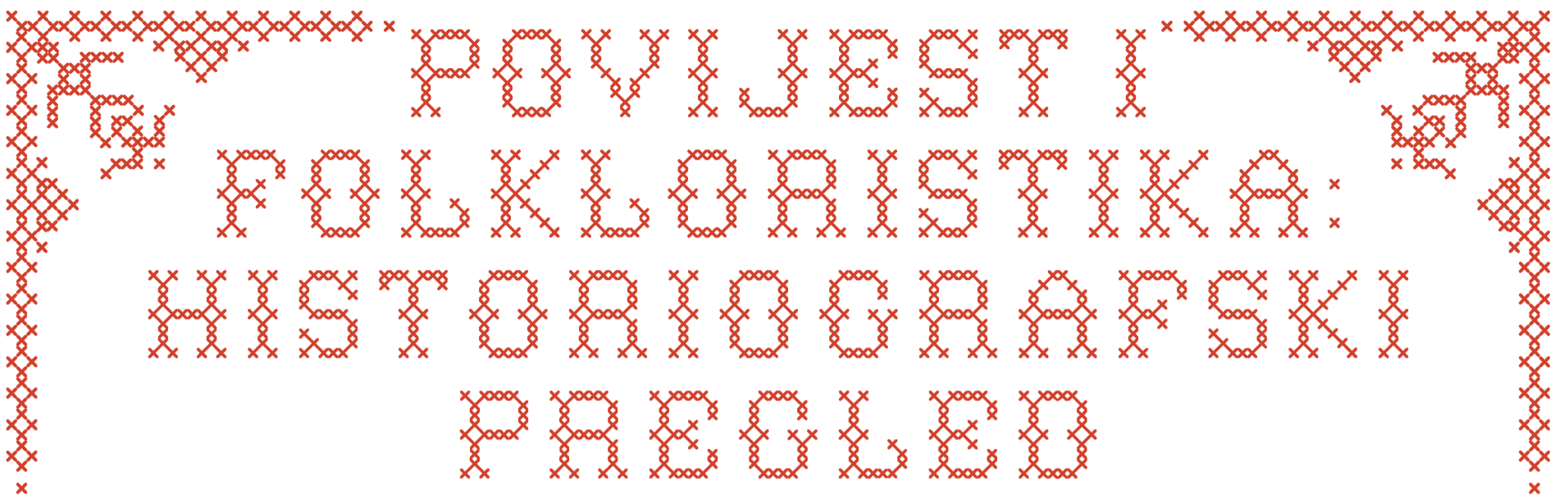
procesima iz kojih nastaju folklorni prežici. Zanimljivo je da je odgovor na ta pitanja u osnovi isti. Objekte teme vezane su uz neke želje i strahove koji su nastali u posebno teškom razvojnom razdoblju kroz koje svatko prolazi, koje svatko zaboravi i o kojem nema svjesnog znanja. Izvanredno otkriće povezano s Freudovim imenom jest da svako malo dijete prolazi kroz razdoblje intenzivne incestuozne povezanosti, koja ostavlja neizbrisiv trag na čitavome njegovom kasnijem razvoju. Tu se uvijek javljaju dvije reakcije – strah i mržnja, a ubrzo zatim i krivnja. Strepnja od kazne, za razliku od normalnog straha od kazne ili neprijateljstva, u nesvjesnome je uvijek vezana uz ovu prvobitnu temu, bez obzira u kojem se svjesnom kontekstu javlja. Osjećaj grijeha javlja se u vezi sa željom za incestom, sav se grijeh u nesvjesnome shvaća kao incest pa su stoga sva krivnja i moralna kazna tijekom cijelog života neodvojivo isprepletene s ovim prvobitnim zamislama. I sama riječ "incest" dolazi od sanskrske riječi koja znači "nediscipliniran", "nekažnjen". Još je jedna nevjerojatna posljedica načina na koji se pojam kazne u nesvjesnome prenosi na pojam nesreće uopće. I ovdje, kao i u mnogim drugim slučajevima, kršćanska teologija blisko slijedi prototip nesvjesnoga, jer i ona smatra nesreću koja je snašla čovječanstvo božjom kaznom za naše grijeh. Ono što na praktičnoj razini proizlazi iz svega toga jest da će osoba, proporcionalno poteškoćama koje je imala u prevladavanju te rane faze razvoja, na nesreću u životu reagirati kao na kazne za grijeh. Pokušat će ih odagnati mjerama koje mogu biti magijske ili religijske (npr. pokora i žrtva).

U nesvjesnome je kazna za grijeh uvijek ista. Ona ima prikladan oblik oduzimanja spolne moći, što se kod muškaraca obično izražava kroz impotenciju – svjesni ekvivalent kastracije u nesvjesnome – a kod žena kroz neplodnost. To se često izravno izražava u svjesnome, s jedne strane u bezbrojnim vjerovanjima i praksama povezanim uz plodnost i neplodnost, a s druge u strepnji od onoga što se nazivalo "podvezivanjem", strepnji koja je dovela do epidemije čarobnjaštva. Ipak, strepnja i obrambene mjere obično imaju različito simboličko ruho koje je nužno protumačiti prije nego što njihovo značenje postane jasno. Dva su velika sadržaja loše zdravlje i smrt, što je sasvim prirodno kad se razmisli o njihovoj ulozi među svim nesrećama vezanima uz ljudski rod. Istražimo li hipohondarsku brigu za zdravlje i pretjeranu bojazan od smrti, one su uvijek, kao što sam u detalje razložio drugdje (usp. Jones, 1924.), izraz nesvjesne krivnje zbog straha od impotencije kao kazne.

Na kraju ću se osvrnuti na ono što smatram najzanimljivijim u ovoj složenoj temi. Baš kao što kazna zabranjena seksualnosti (incesta) uvijek ima odgovarajući oblik zabrane seksualnosti, tako i mjere smišljene da odagnaju zlo svoj cilj nastoje postići na odgovarajući način, tj. putem onoga što bi se moglo bolje nazvati homeopatskim načelom. Čini se da tu u temelju leži sljedeća zamisao: kad bi se osoba sebi usudila dokazati da može počinuti incest, dakako simbolički, a da izbjegne kaznu od koje strepi, onda bi nekažnjenost ovog čina bila najbolje moguće jamstvo protiv njegovih strahova. To je razlog zbog kojeg seksualni simboli igraju tako nevjerojatnu ulogu u običajima i vjerovanjima koja čine veliki dio folkloru. Kao što sam ranije rekao, bilo bi površno i pogrešno smatrati da su ovi rezultati jednostavno pokazatelj pohote. Oni se temelje na želji da se osobnost oslobodi od krivnje, od opasnosti od kazne i od nesreće te da se na taj način povrti unutarnja sposobnost potencije i plodnosti, ukoliko, da se zajamči sreća. To objašnjava da pojam incesta istodobno označava maksimum opasnosti i maksimum sigurnosti. A to je i razlog zbog kojeg isti čin, isti predmet, isto vjerovanje može jednom predstavljati sreću, a drugi put nesreću.

Da je ovaj skup u potpunosti posvećen odnosu psihoanalize prema folkloru, mogao bi tek načeti ovu ogromnu temu. U svojem sam izlaganju izdvojio, nužno kratko, a možda i ne sasvim uspješno, ono što smatram temeljnim poveznicama između folkloru i psihoanalize te se nadam da će buduća suradnja među istraživačima u poljima koja su naizgled sasvim različita objema znanostima biti od jednake koristi. ■

Preveo s engleskoga Milan Mateusz Stanojević
Lektorirao Nebojša Mudri

Članak Petera Burkea "Povijest i folkloristika: historiografski pregled" objavljen je 2004. godine u posebnom broju časopisa *Folklore* zajedno s drugim člancima prvotno izloženim na skupu *Folklor i povjesničar* (London, 6. svibnja 2000.). Burke u uvodnom članku u tom broju kroz tri razdoblja (razdoblje sumnje, razdoblje sklada i razdoblje približavanja) iznosi pregled, skicu historiografije susretišta i mimoilazišta folkloristike i povijesti.

✂ PETER BURKE ✂

U ovom uvodu, ili uvertiri koncertu koji slijedi, nije cilj poučiti čitatelja kakav bi trebao biti odnos povjesničara prema folkloru. On je historiografske prirode (...). Kako bih privukao (...) čitatelje, podijelit ću ovaj pregled na tri perioda, opisujući ih kao razdoblje sklada, razdoblje sumnje te razdoblje približavanja.

Dakako, situacija varira od zemlje do zemlje. Tako primjerice u Italiji, u kojoj je dugo dominirala svojevrсна "kultura historizma", povijesni pristup nikad nije napušten i tradicija se historijske folkloristike bez većih poteškoća prenijela od Giuseppa Pitrèa, sicilijanskog folklorista s kraja 19. stoljeća, do znanstvenika iz sredine 20. stoljeća, kao što su Giovanni Cocchiara, Paolo Toschi i Ernesto De Martino – izvanredan erudit verziran i u sociologiji te psihoanalizi. Slično vrijedi i za Njemačku, također historistički orijentiranu kulturu, od Otta Clemena (1938.) i Willa-Ericha Peuckerta (1948.), koji su proučavali folklor u doba reformacije, do studije o društvenoj povijesti slika Wolfganga Brücknera (1966.) i analize Ingeborg Weber-Kellermann (1965.) o učincima koje su gospodarske promjene u 19. stoljeću imale na narodna vjerovanja i običaje koje je Mannhardt smatrao bezvremenima, ili u najmanju ruku prastarima.

U svakom slučaju, ne možemo pretpostaviti da su dvije strane, povjesničari i folkloristi, istodobno promijenili stavove. Pretpostavke o simetriji i precizno određenim prekretnicama poslužit će nam tek kao instrument organizacije nužan u ovako kratkom uvodnom tekstu. Tekst koji slijedi valja čitati tek kao skicu općeg modela razvojnih odnosa između dvije discipline, koji će svatko primijeniti na svome području, zemljopisnom ili drugom, te modificirati kad god i gdje god bude potrebno. Općenito govoreći, uvjeren sam da su se naglasci tijekom razdoblja o kojemu se govori promijenili, ali također sam siguran da ih pojedine osobe – da ne kažem osobenjaci – nisu uvijek pratili u stopu.

RAZDOBLJE SKLADA Ono što sam nazvao "razdobljem sklada" seže od nastanka pojma folklor 1846. godine (namjesto "narodnih starina") pa do 1920-ih, ili tu negdje. U Britaniji taj period simbolizira sir James Frazer, znanstvenik kojega se može jednako dobro opisati kao klasičara, povjesničara, folklorista i antropologa (Ackerman, 1987.). Njegova je *Zlatna grana* (*Golden Bough*) prvi put objavljena 1890. godine, a njegov *Folklor Starog zavjeta* (*Folklor in the Old Testament*) 1918. Godine 1908., George Laurence Gomme objavio je studiju pod naslovom *Folklor kao povijesna znanost* (*Folklore as a Historical Science*, Dorson, 1968:202-265). Na europskom kontinentalnom području imamo primjer

Donosimo prijevod ulomka članka Petera Burkea, "History and Folklore. A Historiographical Survey", prvotno objavljenog u časopisu *Folklore* 115(2), 2005., str. 133-139.

Cjelovit prijevod bit će objavljen u *Folklorističkoj čitanci* (Institut za etnologiju i folkloristiku i AGM, Zagreb, 2010., ur. Marijana Hameršak i Suzana Marjanić).

Oprema teksta redakcijska.

PETER BURKE (1937.), kulturni povjesničar i profesor emeritus kulturne povijesti na Sveučilištu u Cambridgeu. Uz Lynn Hunt, Rogera Chartiera i druge jedan je od najpoznatijih suvremenih kulturnih povjesničara. Burkeovi istraživački interesi mogu se grupirati u tri, opsegom nejednake i nerijetko isprepletene tematske skupine. Prvu, koja obuhvaća radove o ranom novovjekovlju, u rasponu od opće kulturne povijesti (npr. *The European Renaissance*, 1998.) do povijesti pučke kulture. Drugu, posvećenu pitanjima kulturne i društvene povijesti znanja i znanosti (npr. *History and Social Theory*, 1991.; *A Social History of Knowledge*, 2004.), jezika i govora (npr. *The Art of Conversation*, 1993. te *Languages and Communities in Early Modern Europe*, 2004.), vizualnosti i slično te treću, usmjerenu na teorijske i metodološke probleme kulturne i društvene povijesti (npr. zbornik radova *New Perspectives on Historical Writing*, 2001.). Ključni radovi iz sve tri skupine dostupni su i na hrvatskom jeziku. Osim znamenite knjige *Junaci, nitkovi i lude* (1991.) o povijesti pučke kulture ranog novovjekovlja, na hrvatski je, naime, prevedena i Burkeova studija mogućnosti i problema historiografske interpretacije vizualnih izvora (*Očevid*, 2003.), kao i pregled kulturnopovijesnih pristupa i tendencija (*Što je kulturalna povijest?*, 2006.). (Bilješku napisala Marijana Hameršak.)

njemačkog znanstvenika Wilhelma Mannhardta, čije se djelo *Šumski i poljski kultovi* (*Wald und Feldkulte* – iz kojega je Frazer štošta naučio) pojavilo u dva dijela 1875. i 1877. godine. Zanimljiv je i primjer finske historijsko-geografske škole (Julius Krohn, Antti Aarne i drugi), koja je proučavala varijacije u narodnim pričama vremenski i po regijama. Njihov pristup opisao je Kaarle Krohn u djelu *Folkloristička metoda rada* (*Die folkloristische Arbeitsmethode*) 1926. godine.

U to doba granice između disciplina još nisu bile jasno ocrtane. Njemačkog znanstvenika Wilhelma Heinricha Riehla, primjerice, možemo s jednakim pravom nazvati društvenim ili kulturnim povjesničarom te folkloristom. Isto vrijedi i za Frederika Troels-Lunda, Danca koji je proveo ambiciozno istraživanje materijalne kulture i svakodnevnog života na "Sjeveru" (Danska i Norveška), objavljeno u četrnaest tomova, počevši od 1879. godine (Stoklund, 1983.; Christiansen, 2000:64-76). Vjerojatno nije slučajnost što se njegov projekt vremenski podudarao s procvatom muzeja na otvorenom u Skandinaviji, od Skansena u Stockholmu, otvorenog na inicijativu Artura Hazeliusa (1833.-1901.), do Bygdøja u Oslu i Lyngbyja u Kopenhagenu, muzeja nadahnutih izložbama narodnih nošnji na Svjetskoj izložbi u Parizu 1867. godine.

Dakako, ne treba se predavati napadima nostalgije. U tom "razdoblju sklada" mnogi profesionalni povjesničari – a povijest se u mnogim europskim zemljama u to doba pretvarala u profesiju – nisu imali strpljenja za proučavanje prošlosti koje se ne bavi primarno državom i crkvom. Tako radovi Troels-Lunda nisu dobili prolaznu ocjenu njemačkog povjesničara Dietricha Schäfera jer se "bave trivialnostima". Lokalnu, društvenu i

kulturnu povijest većina profesionalaca smatrala je marginalnim temama (Goldstein, 1982:180-193; Weber 1984.; den Boer, 1998.). No, one su se nastavile proučavati, makar su se time bavili većinom amateri, bez prezira prema folkloru.

RAZDOBLJE SUMNJE Ono što ću nazvati "razdobljem sumnje" trajalo je od 1920-ih do 1970-ih ili čak i kasnije. Disciplinarnе granice počele su se zaoštavati. Sociolozi i antropolozi osmislili su specifične metode za proučavanje sadašnjosti te su se počeli definirati u odnosu na svoje kolege povjesničare, kojima su prepustili prošlost. U Engleskoj, za razliku od mnogih drugih zemalja, folkloristika na sveučilištima nije uzela zamaha. Zasječila ju je antropologija, osobito proučavanje plemenskih društava unutar Britanskog Carstva, dok je folkloristika ovisila o potpori dobrovoljnih amaterskih društava (baš kao nekoć antropologija).

Drugdje – u Škotskoj, Irskoj, Francuskoj, Njemačkoj, SAD-u, Skandinaviji i Istočnoj Europi – folkloristi su se profesionalizirali po

ugledu na sociologe i antropologe te se poput njih okrenuli sadašnjosti (definiranoj tako da obuhvati i nedavnu prošlost). Prva katedra za folklor osnovana je u Helsinkiju već 1886. godine, u vrijeme procvata historijsko-geografske škole – ali, općenito govoreći, profesionalizacija je bila fenomen 20. stoljeća. Profesionalni su se folkloristi sve češće susretali na međunarodnim konferencijama (jedna od najslavnijih održana je u Parizu 1937. godine). Od 1950-ih naovamo sve više su sebe nazivali "etnografima", bilo u znak počasti uspjehu antropologije ili zato što je pojam *Volkskunde* postao problematičan zbog povezanosti s nacizmom, kad je kult *Volka* doveo do službene potpore njemačkom folkloru (Jeggle, 1988:114-119). Još jedna alternativa engleskom pojmu "folklore" (riječ "lore" smatrana je, naime, sentimentalnim arhaizmom) bio je "Folklife" (ili u skandinavskim jezicima *Folkliv*).

Čak i u nepovoljnim povijesnim trenutcima, neki znanstvenici prepoznali su potrebu za povezivanjem ovih dviju disciplina. Slavni nizozemski kulturni povjesničar Johan Huizinga proučavao je narodna vjerovanja povezana s blagdanom pokolja nevine dječice (Strupp, 2000:126). Tridesetih godina 20. stoljeća, primjerice, Lucien Febvre (1962:607-619) ustvrdio je da povjesničari mogu štošta naučiti od folklorista i folklorista. Isto je učinio i Gilberto Freyre (1933.) u Brazilu, u predgovoru svojoj znamenitoj analizi povijesti patrijarhalne obitelji. Također i filozof Robin George Collingwood u Britaniji, iako on za života nije objavio svoja razmišljanja (van der Dussen, 1981:184). Kad su se počeli proučavati njegovi zapisi, otkriven je rukopis iz 1936.-1937., u kojemu autor, baš kao Michel Foucault trideset godina poslije, govori o

“novoj vrsti arheologije”, koja će se baviti pronalaženjem i sastavljanjem fragmenata običaja i vjerovanja.

Iz ovog pregleda ne smijemo izostaviti ni znanstvenike čiji široki interesi ne dopuštaju svrstavanje prema kategorijama folklorist ili povjesničar. Već smo spomenuli svestranog Ernesta de Martina, a tu je i Julio Caro Baroja, učenjak potkovan u povijesti i antropologiji, proučavatelj karnevala i pučkih knjižica te Emyr Estyn Evans, profesor zemljopisa čiji su se interesi protezali na arheologiju, kao i na folklor i povijest.

RAZDOBLJE PRIBLIŽAVANJA – POVJESNIČARI

Sada živimo u trećem razdoblju, koje je počelo negdje 1970-ih, a nazvat ću ga “razdobljem približavanja”. Što se tiče povjesničara, to približavanje povezano je s preporodom narodne kulture i usponom “povijesti odozdo”. Simptomi promjena bili su eseji koji su tematizirali priču o Meluzini, što su ih objavili Jacques Le Goff i Emmanuel Le Roy Ladurie (1971.) te pamflet o lokalnoj povijesti i folkloru autora Charlesa Phythiana-Adamsa (1975:36). Mnogi se neće složiti sa zaključkom ove potonje studije (koja se temelji na Frazeru i van Gennepu, a ne na novijim proučavanjima), da su folkloristi skloni “izolirano” proučavati običaje, dok povjesničari uzimaju u obzir i kontekst, ali autorova svijest o važnosti rituala i običajnog kalendara u svoje vrijeme bila je neobična (Phythian-Adams, 1983:83-104). Što se tiče Le Goffa, njegovo zanimanje za ono što naziva “culture folklorique” i za rad folklorista vidljivo je iz brojnih njegovih radova, od onih na temu *charivarija* do narodnih vjerovanja o čistilištu (Le Goff, 1967.; Le Goff i Schmitt, 1981.). Oduševljenje ovim područjem još je više pokazivao bivši Le Goffov student Jean-Claude Schmitt, i to u rasponu od izbora tema – štovanje psa kao sveca (1981.), duhovi u srednjem vijeku (1998.) ili anegdote izrečene u srednjovjekovnim propovijedima (Bremond *et al.*, 1982.), do referenci u bilješkama (na Stitha Thompsona, Vladimira Proppa i Hermanna Bausingera, ali i frankofone folkloriste kao što su Paul Delarue, Pierre Saintyves, Paul Sébillot i Arnold van Gennep). Le Roy Ladurie se nije zaustavio na Meluzini, nego je napisao knjigu o novcu, ljubavi i smrti u Languedocu 18. stoljeća (Le Roy Ladurie, 1982.), s posebnim osvrtom na pripovijest Jeana Baptiste Fabrea *Jean-l'ont-pris*, koju je kontekstualizirao uz pomoć analiza narodnih priča koje su predložili folkloristi od Anttija Aarnea i Joana Amadesa do Katharine Briggs i Stitha Thompsona.

U Britaniji, moja povijest europske popularne kulture u 16., 17. i 18. stoljeću (Burke, 1978:51-52 [1991:110-111]) pozivala se na radove niza folklorista, među njima i na slavna imena poput Giuseppea Cocchiare, Paula Delaruea, Vladimira Proppa te švedskog znanstvenika Carla von Sydowa, koji je analizirao stvaranje takozvanih “oikotipa” u narodnim pričama, koncept koji sam više puta pokušao primijeniti u povijesnim studijama

(Burke, 1998:8, 42, 147, 176 i 189). Važnost godišnjih ciklusa britanski su povjesničari, od Charlesa Phythiana-Adamsa do Ronalda Huttona (1994.), uočili ugledajući se na folkloriste. Britanski su društveni pa čak i politički povjesničari počeli od 1990-ih folklor prihvaćati kao povijesni dokaz, čemu svjedoči i preorijentacija Ronalda Huttona s proučavanja Charlesa II. na ritualni godišnji ciklus, ili činjenica da je folklorističke uvide u doktorskom radu Davida Hopkina komisija popratila tek neznatnim uzdizanjem obrva.

Mnogi profesionalni povjesničari – a povijest se u mnogim europskim zemljama u to doba pretvarala u profesiju – nisu imali strpljenja za proučavanje prošlosti koje se ne bavi primarno državom i crkvom.

RAZDOBLJE PRIBLIŽAVANJA – FOLKLORISTI

Što se tiče folklorista, valja spomenuti ključne studije kao dokaz približavanja, koje je vjerojatno počelo i prije nego u slučaju povjesničara: to su djela Richarda Dorsona (1968.), monografija Davida Buchana o škotskim baladama (1972.), studije Rogera Abrahamsa o afroameričkim tradicijama (1976:1-10), knjiga Henryja Glassieja naslovljena *Folklor i povijest jedne zajednice u Ulsteru (Folklore and History of an Ulster Community, 1982.)* te primjerice radovi Tamása Hofera o Madarskoj (Hofer, 1984.) i oni Jonasa Frykmana i Orvara Löfgrena o Švedskoj (1987.). Dvije potonje studije, koje su znatno utjecale na čitav anglofoni svijet pod glamurnijom oznakom “historijske antropologije”, proizašle su iz europske folklorističke tradicije, koju obnavljaju uz pomoć socio-kulturne teorije pa tako, primjerice, u bibliografiji knjige *Graditelji kulture (Culture Builders)* nalazimo imena kao što su Nils-Arvid Bringéus, Alan Dundes i Sigurd Erixon, uz ona Mary Douglas i Michela Foucaulta (Frykman i Löfgren, 1987.).

Djelomice je za ovo približavanje zaslužna afirmacija, kako ih Clifford Geertz naziva, “zamašnjih žanrova” (engl. *blurred genres*), tj. onoga što mnogi nazivaju

interdisciplinarnost. U takvom ozračju suradnja između povjesničara i folklorista ostvarit će se lakše nego nekoć, a da i ne spomenemo stručnjake za književnost, vizualnu kulturu, sociologiju ili povijest medicine, koji su također zastupljeni u ovom izdanju časopisa *Folklore*. Uspon društvene povijesti 1960-ih utro je put suradnji, osobito kad je preuzeo obličje “mikropovijesti” ili povijesti svakodnevnog života, ili pak “historijske antropologije”. Približavanje je olakšao i “kulturni obrat” povjesničara, osobito rastuće zanimanje za povijest materijalne kulture kao dijela povijesti svakodnevnog života. Materijalna kultura danas je postala susretnište povjesničara, antropologa, arheologa, sociologa, povjesničara umjetnosti, povjesničara znanosti pa čak i stručnjaka za književnost (Appadurai, 1986.; Brewer i Porter, 1993.; Miller, 1997.).

Pripomogao je tome i uspon “usmene povijesti” te zanimanje za “društveno pamćenje”, jer su ti pristupi prošlosti povezani s rehabilitacijom usmene transmisije, usmenih svjedočanstava i usmene kulture; rehabilitacijom koja ne isključuje kritički odnos prema izvorima, iako je trebalo proći dosta godina kako bi se razvile kritičke metode u ovome području. Za ilustraciju uspona tih metoda dovoljno je pogledati nizove knjiga vodećih usmenih povjesničara, od knjiga Jana Vansine (1965.; 1985.) o Africi, do knjiga Paula Thompsona o Britaniji (Thompson, 1978.; 1988:49, 67-68, 94 i 241; Prins, 1991.). Uočavajući verzije narodnih priča i prepoznajući usmene iskaze koje su snimali kao usmenu književnost, oba su autora postupno otkrivala njihovu obilježnost stereotipima i mitovima. Pritom su, naravno, ušli u polje koje su davno zaorali folkloristi. Isto su učinili i Eric Hobsbawm i Terence Ranger kad su izložili ideju o “izumu tradicije” (Hobsbawm i Ranger, 1983.). (Za studije takve vrste unutar *Volkskunde*, vidi Klersch [1961.] i Weber-Kellermann [1965.], što bi se danas opisalo kao “dekonstrukcija” Mannhardta.)

Uvijek, naravno, postoji opasnost da netko iznova otkrije toplu vodu ili Ameriku. Nikad neću zaboraviti konferenciju sedamdesetih godina u Danskoj na kojoj je Le Roy Ladurie održao referat o povijesti narodnih priča, s posebnim osvrtom na *Jean-l'ont-pris* (razradenu u već spomenutoj knjizi). Poslije izlaganja neki skandinavski kolege nježno su mu natuknuli da je ono što su upravo slušali pod krinkom novog pristupa zapravo obnova starih metoda finske historijsko-geografske škole.

Koja je pouka ove priče? Po mom mišljenju, iz nje se mogu naučiti barem dvije lekcije. Priča svakako ukazuje na zamke koje čekaju svakoga tko srlja u novo područje, a da ga nije dobro unaprijed istražio. No ona pritom ne zabranjuje pothvate prelaska granica, nego tek sugerira kako ih uspješnije izvesti. Nadajmo se da će poslije razdoblja približavanja uslijediti razdoblje suradnje. **E**

Preveo s engleskoga Milan Mateusz Stanojević

POGOVOR: FOLK TEMAT

MARIJANA HAMERŠAK
I SUZANA MARJANIĆ

vim tematom pod ironijskim naslovom FOLK TEMAT najavljujemo objavljivanje zbornika tekstova, isto tako naslovljenog u ironijskom ključu, FOLKLORISTIČKA ČITANKA (ur. Marijana Hameršak i Suzana Marjanić, Institut za etnologiju i folkloristiku i AGM, 2010.). Navedeni će zbornik, ako izdavačka sreća i recesijska godina dadnu, okupiti ključne teorijske i metateorijske folklorističke tekstove od početka 19. stoljeća (J. Grimm, 1835.) do danas (C. Briggs, 2008.). S obzirom na nakladničku prijevodnu slijepu pjegu folkloristike u Hrvatskoj, namjera nam je ovim zbornikom promovirati u nas nevidljivu, ali relevantnu i intrigantnu, mahom inozemnu folklorističku teorijsku produkciju. Pritom uvodno valja istaknuti da smo zaista imale sreću u traženju izdavača. Ideju su u Institutu za etnologiju i folkloristiku odmah podržali, a zatim se i urednica AGM-a Grozdana Cvitan spremno upustila u započetu folklorističku (teorijsko-antikvarnu) avanturu. Naime, za razliku od naše *Čitanke*, zbornik koji je Briggs sredinom 1990-ih priredio s Amy Shuman bio je, kako Briggs navodi u svome članku “Discipliniranje folkloristike” (a prijevod

navedenoga članka bit će objavljen u *Čitanci*), nekoliko puta odbijen uz objašnjenje da tržište za knjige o folklorističkoj teoriji ne postoji. Briggsu i Shuman nije pomoglo ni to što su u svojem zborniku sabrali radove upravo objavljene u jednom od najutjecajnijih folklorističkih časopisa (*Western Folklore*). Dakle, za ne povjerovati je, ali “naša” je *Folkloristička čitanka*, možda i zbog same naslovne romantičarske ironije, imala daleko više sreće. I ne ureklo se!

Folkloristička čitanka donosi tek izbor iz cijele mreže folklorističkih pristupa i škola. Ključni je kriterij izbora tekstova bio dakako njihova inovativnost te njihov utjecaj, posebice, na hrvatsku folkloristiku i etnologiju.

Zbornik čine tri cjeline, a svaki je tekst opremljen s tri urednička naputka (sažetkom, sugestijama za daljnje čitanje i bilješkom o autoru). U sve se očito uplela arhetipska struktura broja 3, o kojoj je, moramo iz naše folklorističke perspektive pridodati, studiozan članak napisao Alan Dundes (“The Number Three in American Culture”) davne 1968. godine. Naime, Dundes je upravo svojim knjigama najviše pridonio stručnoj popularizaciji i suvremenoj institucionalizaciji folkloristike. A kako ovaj *Folk temat* dovršavamo u doba kada je aktualno uvođenje zabrane pušenja u javnim prostorima u našoj zemlji (po drugi put), nevezano uz strukturu i opremu *Čitanke*, spomenimo i Jonesovo “zapažanje” o broju 3 – u doba Prvog svjetskog rata kružila je priča prema kojoj korištenje iste šibice kako bi se upalile tri cigarete znači smrt trećeg pušača.

Prva cjelina nosi naslov FOLKLOR(ISTIKA), ŠTO JE TO? i okuplja programatske analitičke tekstove kojima se

definira predmet (folklor) ili zadaci folkloristike u rasponu od njemačke mitološke škole (J. Grimm) preko ključnih radova kontekstualne američke folkloristike (D. Ben-Amos, A. Dundes) i njezinih hrvatskih kontekstualizacija (M. Bošković-Stulli, I. Lozica) do recentnih autorefleksivnih, kritičkih i postdisciplinarnih rasprava R. Bendix, C. Briggsa, B. Kirshenblatt-Gimblett i dr. Druga je cjelina naslovljena popularno-opozicijskom sintagmom FOLKLORISTIKA I DRUGI, a sastoji se od pregleda odnosa između folkloristike i drugih disciplina i pristupa (povijesti, ženskih studija, kulturalnih studija, afroameričkih studija i dr.). Treća cjelina nosi naslov FOLKLORISTIKA I MI te donosi radove hrvatskih folklorista o povijesti, recepciji i statusu hrvatske folkloristike (L. Čale Feldman, R. Jambrešić Kirin, I. Lozica, Lj. Marks i G. Marošević).

Čitankom dominiraju tekstovi izvorno objavljeni na engleskom, njemačkom, ruskom i talijanskom jeziku. Većina se njih po prvi put pojavljuje u hrvatskom prijevodu za koji su zaslužni, abecednim redom, Milka Car, Danijela Lugarić, Milan Mateusz Stanojević i Maja Tančik.

Završno bismo ovaj pogovor uz *Folk temat* zaokružile Gramscijevim zaključkom o folkloru: “*Folklor ne smijemo shvatiti kao neku bizarnost, neobičnost ili pitoreskni element, nego kao ozbiljnu stvar koju treba ozbiljno shvatiti*”. **E**

TEMAT PRIREDILE MARIJANA HAMERŠAK
I SUZANA MARJANIĆ

FAKTOGRAFSKA FIKCIJA

**ŽIVOPISNA KRONOLOGIJA UMIRANJA
SNIMLJENA PREMA NOVELI JAPANSKOG
SPISATELJA SHIMADA MASAHIKOA *Dok ne
postanem mumija***

JELENA OSTOJIĆ

Zvuk insekata – bilješka o mumiji, r. Peter Liechti, 2009.

Z *vuk insekata – bilješka o mumiji* osebujno je ostvarenje švicarskog redatelja Petera Liechti, koje je višestruko nagrađivano, a od strane Europske filmske akademije proglašeno najboljim dokumentarnim filmom 2009. godine. Posebno zanimljivo je to što je ovaj film svrstan upravo među dokumentarce, iako teško da odgovara nekoj uobičajenoj definiciji dokumentarnog filma koja naglašava upravo njegovu realističnu komponentu i oslanja se uglavnom na fakte. Da kojim slučajem film nije prihvaćen kao dokumentarac od strane autoriteta kao što je Europska filmska akademija, selektori mnogih festivala vjerojatno bi se našli na mukama pri određenju filmskog roda ili bi možda bili skloniji jednostavno ga smjestiti među eksperimentalne filmove.

ZAHTJEV ZA ISTINITOŠĆU Naime, u filmu se koriste ulomci novele *Dok ne postanem mumija* japanskog spisatelja Shimada Masahikoa koja jest inspirirana stvarnim događajem zabilježenim u dnevniku čovjeka koji se u osami, daleko od civilizacije, odlučio na samoubojstvo izglednjivanjem. U toj stvarnoj pozadini priče leži odgovor na zahtjev za istinitošću koji traži dokumentarni rod filma,

**— LIECHTIJEVO DJELO
USPJELI JE EKSPERIMENT
KOJI PROIZVODI SNAŽAN
UČINAK NA GLEDATELJA
UVLAČEĆI GA POTPUNO U
ATMOSFERU, ILI TOČNIJE,
U STANJE LIKA KROZ ČIJE
OČI GLEDAMO NAJVEĆI
DIO FILMA —**

no ipak film ne donosi stvarne "bilješke mumije". One su samo poslužile kao inspiracija za Masahikov uradak koji se ustvari citira u filmu. Da se kojim slučajem Liechti poslužio izvornim tekstom koji je nastao kao dnevnički zapis nepoznatog čovjeka koji je bilježio dane svojevoljnog umiranja izglednjivanjem, elemenata dokumentarizma bi u svakom slučaju bilo više. S druge strane, da u filmu imamo priliku vidjeti protagonista, tj. da je njegov lik glumljen, film bi bilo lakše odrediti kao igrani, snimljen prema istinitom događaju.

Zvuk insekata – bilješka o mumiji zbog pobrojanih karakteristika lako može poslužiti kao primjer sve prisutnije tendencije udaljavanja od uobičajene definicije dokumentarnog filma unutar dokumentarnog filmskog roda, ali i uputiti na nejasne granice između filmskih rodova. Recentniji i zanimljiv primjer miješanja fikcije

i dokumentarizma jest i film *Bez ljubavi*, danske redateljice Birgitte Stærmosse koja je prikupila sjećanja na rat kosovske djece da bi im potom naknadno dala da izgovaraju monologe druge djece ponašajući se prema njima kao prema tekstu koji glumci trebaju izgovoriti. Odredba koja se pripisuje filmovima poput *Bez ljubavi* ili *Zvuk insekata – bilješka o mumiji* fiksijski je dokumentarac, što može zazvučati i kao pojmovno protuslovlje imamo li u vidu da se termin "nefikcijski film" nerijetko koristi(o) kao sinonim za dokumentarni film. Granični slučajevi poput spomenutih navode, stoga, da još jednom izbistrimo odlike dokumentarizma kojemu su raznorazni realityji donekle ofucali značaj. Pred kamerama se tako na najbizarnije načine "bilježi stvarnost", a gledanje nečijeg življenja, ali i umiranje, nije više nikakva novost.

Posebnost filma *Zvuk insekata – bilješka o mumiji* jest da nema nikakve slične nakane. Možemo prije govoriti o uspjelom eksperimentu koji proizvodi snažan učinak na gledatelja uvlačeći ga potpuno u atmosferu, točnije, u stanje lika kroz čije oči gledamo najveći dio filma. Sam se ne pojavljuje niti u jednom kadru (osim kad ga pronađenog nose u bolnička kola), a to dodatno pridonosi osjećaju participacije u ovom procesu gašenja života, čega je film ustvari iscrpan izvještaj. Ulomci Masahikove novele koji predstavljaju živopisnu kronologiju umiranja, ovdje su u službi filmske naracije koju prati vizualizacija svijesti lika. Iako su plod fikcije, u velikoj mjeri su uvjerljivi i savršeno usklađeni s opisima promjena općeg stanja lika uzrokovanih iscrpljivanjem u nedostatku hrane i vode ili nepredviđenim

reakcijama organizma poput naglih i neočekivanih poboljšanja ili pak gubljenja svijesti, halucinacija, paranoje... Sve to u kombinaciji s kakofonijom koju stvara zujanje insekata, zvukovi opere koja dolazi s radija i buka kiše koja udara o šator predstavlja djeliće atmosfere ovog neizdrživo dugog procesa umiranja u trajanju od 62 dana. U zapisima ovaj (anti)junak nije se posebno bavio svojim razlozima za ovakvo radikalno odbacivanje života, a samo usputna napomena da se nikada nije uklopio u ovaj svijet zvuči, u odnosu na metodu kojoj je pribjegao, možda čak i suviše konvencionalna, što je posve izlišno komentirati ako je riječ o nečijem stvarnom motivu da si oduzme život, a ne tek o fabularnom rješenju.

**NAPETOST U IŠČEKIVANJU
SMRTI** Općenito, u radnji nema naglih prijelaza niti bilo kakvih obrata, ona je

uglavnom pravocrtna i vodi isključivo jednom. Predvidivost, koja je uostalom naglašena tako što već u prvoj sceni vidimo njegov lijes i znamo da je umro, ne umanjuje napetost iščekivanja koja stvara nešto manje predvidivu reakciju želje da napokon nastupi smrt. Takva atmosfera gledatelja stavlja u posve neobičnu poziciju jakog uživljanja u lika kojemu naposljetku jedino što želi jest da umre. I to što je skorije moguće. Iako ima sve elemente horor priče, izostanak bilo kakve nakane ili interesa za preživljavanjem, tj. nepostojanje motivacije koja ide u tom smjeru, učinilo je da niti ne razmatramo to kao mogućnost. Efekt koji proizvodi takav ambijent koji bi u nekoj drugoj priči ili kontekstu plašio, prije je neka tiha jeza nego stvarni strah.

Redateljovo poigravanje s imperativima dokumentarizma u kombinaciji s fikcijom, suprotno očekivanjima, ne udaljava film od stvarnosti, već granicu čini manje prepoznatljivom. Ovakav spoj rezultira konstrukcijom jedne snažne verzije stvarnosti kojoj izmicanje jasnom određenju forme ustvari predstavlja prednost. Poznata Godardova misao je da svaki igrani film teži biti dokumentarni, a svaki dokumentarni igranim. Međutim, Peter Liechti za razliku od toga ostavlja dojam da u *Zvuku insekata – bilješki o mumiji* nije težio ni jednom niti drugom. No, postigao je oboje. Prema mom sudu, radi se prije o igranom filmu nego dokumentarnom, ali, na kraju krajeva, kao da je to uopće bitno. **E**

HRVOJE COKARIĆ

SPLIT JE DEMON KOJI JEDE SVOJU DJECU

SA SPLITSKIM MULTIMEDIJALNIM UMJETNIKOM HRVOJEM COKARIĆEM O NJEGOVIM IZVEDBENIM PROJEKTIMA, O ODLASCIMA, BJEGOVIMA IZ SPLITA, O SURADNJI S DRAGANOM ŽIVADINOVOM KAO I O STANJU DUHA SPLITA - GRADA KOJI JEDE SAMOG SEBE I PRETVARA SE, KAKO ISTIČE, U WC BALKANSKE KRČME

SUZANA MARJANIĆ

Krenimo u razgovor od biografskoga podatka da se izvedbenim umjetnostima počinjete baviti 1991. godine kada ste se priključili Dramskom studiju ZKM-a (1991.-1994.) te da ste u tom periodu glumili u predstavama *Alkestida*, *1984*, *Aspoxia violenta*, kada se opet vraćate u Split. Kakva su bila vaša glumačka iskustva u Dramskom studiju i što vam je osobno donijela gluma u tim trima predstavama?

– Dvije su stvari koje mi je Dramski studio ZKM-a ponudio jako bitne; poznanstvo s genijalnom skupinom ratnih izbjeglica iz tadašnjega Mostarskog kazališta mladih te pristup radionicama vrhunskih kazališnih umjetnika (također i besplatan upad na sve Eurokaze, što nam je Gordana Vnuk tada omogućavala). S tom grupom ludih Mostaraca i nekoliko još ludih Zagrepčana pohađao sam Dramski studio ZKM-a, učio od genijalnih stranih i domaćih predavača, i ludo se zabavljao; radili smo neimеноvane performanse po javnim površinama na dnevnoj bazi. Iz toga su kasnije nastale navedene predstave, a u tom sam periodu upoznao Dragana Živadinova. S kolegama iz Dramskog studija na Eurokazu statirao sam u njegovom kozmokinetičkom baletu *Noordung*. U tom periodu umjetnošću sam se smrtno zarazio...

Povratkom u Split osnivate kazališnu sekciju K.U.U. Uzgon –FFT (Fractal Falus Teatar) posvećen fizičkom teatru. Molim vas, ukratko nas podsjetite na predstave te sekcije: *Ribar* (1995.), *Otmica Europe* (1996.), *Vena cava* (1996.-1998.), *Razgovor s bogom* (1998.) te što je dovelo do samoukinuća spomenute izvedbene skupine koja je neko vrijeme, moglo bi se slobodno reći, žarira i palila nezavisnom scenom?

– Da, povratkom u Split uslijedilo je otriježnjenje, rat, provincija, nerazumijevanje, besparica..., ali upoznao sam nekoliko sebi sličnih očajnika, osnovao Uzgon, i krenuo se baviti teatrom i glazbom... *Ribar* (1995.) nastaje kao posveta našoj borbi i moralnom propadanju, *Otmica Europe* (1996.) čista je fizička improvizacija koja se nikad ne bi dogodila da u tom trenutku nije postajala jedna savršena plesačica koja se zvala Rašeljka Pupačić, *Vena cava* (1996.-1998.) koncept je u kojem smo našom krvlju slikali po olovnim pločama da speremo ratno ludilo s nas, i *Razgovor s bogom* (1998.) naš je obračun s policijskom i katoličkom državom koja nas je (danas malo manje, a tada malo više) emocionalno uništavala.

Sve su te predstave napravljene s jednim jako uskim, intimnim krugom ljudi, i bile su izrazito emocionalno nabijene i danas je zapravo u mome radu prisutna slična situacija.

Odabir suradnika u mome radu uvijek kreira i djelo; u pravilu radi se o meni sličnim ljudima, zajednički nazivnik mogao bi biti "getoizirani i emocionalno sjebanji".

Do samoukinuća zapravo nije došlo; proces koncepta *Olovni vojnici* prekinut je zbog egzistencijalne nemogućnosti nas koji smo predstavu volonterski odradivali, da uskladimo predstavu i živote. Osim toga, Mani Gotovac i Ivica Buljan više nisu imali mandat u HNK-u, a novi

intendant Milan Štrlić prezire moj rad kao i rad mojih kolega (uostalom, kao što prezire sve što je blizu suvremenoj umjetnosti) pa je projekt do daljnjega ukinut.

Iza toga napravili smo u produkciji ARL-Dubrovnik i MKC-Split predstavu *Jezici Sama Sheperda*, a sada radimo na konceptu *Body Code – Judita*.

"NACIONALIZAM JE LAŽ"

Podsjetila bih da ste predstavom *Olovni vojnici* gledatelje u Splitu dočekali pod punom ratom spremom ispred bivšeg Doma JNA i povelili ih u "avanturu", kako je to *Vjesnik* 1999. godine prenio, "kojoj kritičari naposljetku imena nisu znali" (*Vjesnik*, 10. listopada 1999.).

– Avantura je bila prekrasna, uz pomoć članova fantomske udruge Hahari, Dr. Zidara Betonskog i divnih pojedinaca iz splitskog HNK-a (Gorenka Žižić, Milivoj Beader, Nikola Ivošević, Zdravka Krstulović, Ivi Beatović i Ivica Buljan) napravili smo predstavu koja je bila postavljena na fabuli *Postojanog kositrenog vojnika* H. C. Andersena i poezije Srečka Kosovela. Nekim ludilom uspjeli smo nagovoriti Ministarstvo kulture, 4. gardijsku brigadu i MUP da nam budu sponzori predstave, i kaos je počeo...

Pristup centralnom dijelu predstave bio bi dozvoljen maksimalno dvadeset i četvorici posjetitelja, a imala je formu rituala. To je ujedno i posljednja predstava dive hrvatskog kazališta Zdravke Krstulović, koja nažalost nije uspjela odigrati predstavu do kraja zbog zdravstvenih razloga, ali smo napravili virtualni supstitut u smislu primitivnog holograma tako da je ipak igrala s predstavom do samoga kraja.

Svaka predstava za gledaoce (a i za nas) bila je karmičko iskustvo; bili bi lišeni svih osobnih stvari i emocija, uniformirani i bačeni u simulirano ratno ludilo, koje je kroz niz godina izvođenja dobivalo drugačiji dramski oblik. Terenski rad iznjedrilo je razvoj te predstave, publika je u ratom pogođenim hrvatskim gradovima kao sudionik predstave izvikivala parole tipa "nacionalizam je laž", i nerijetko je dolazilo do fizičkih sukoba publike, glumaca i građana tijekom izvođenja prvog dijela predstave koji je bio izvođen na javnim prostorima gradova u kojima se predstava igrala. Tada sam shvatio mogućnost korištenja umjetnosti kao realnog urbanog oružja...

PARAZITSKO = ELITISTIČKO KAZALIŠTE

Podsjetite nas, molim vas, na predstavu *Olovni vojnici*, koja je na nezavisnoj sceni 1998. godine imala gotovo status kulturne predstave, iako je većina kritičara iščitavala redateljski rukopis D. Živadinova.

– Hmm, kulturni status, možda... Predstava je bila drugačija, promjenljiva i hrabra, ali zar svaka predstava ne bi trebala biti takva te kakva je svrha repetitivnog i elitističkog

Fractal Falus Teatar, Olovni vojnici

– DUH SPLITA KAO ANARHISTIČKOG GRADA "DIŠPETA" POTPUNO JE NESTAO. LJUDI STOJE KAO OVCE U REDOVIMA I ČEKAJU DA DOĐE NJIHOV RED ZA ODLAZAK U KLAONICU, I MOLE SE, MISLEĆI DA ĆE SE SVE NEKIM ČUDOM SAMO OD SEBE RIJEŠITI –

kazališta, osim parazitska. Rukopis Dragana Živadinova? Svakako, to je čovjek koji me od punkera pretvorio u kazališnog režisera i vjerojatno najviše od svih utjecao na moj kazališni izričaj. Možeš, a i ne moraš voljeti tog tipa, ali nitko mu ne može osporiti da je kazališni reformator, a takvi su danas rijetki. PR agencije pojele su veliko umjetničko srce mnogima od nas, ali u svakoj generaciji postoji nekoliko istinskih majstora koji će svoju ideju i nauk braniti svojim životom, a on je definitivno jedan od njih.

Živadinov me upoznao s emocijom Srečka Kosovela, koji je s vremenom postao moj omiljeni mrtvi pjesnik, i svaka dramaturgija mojih predstava potpisana je od strane Srečka Kosovela. To do sada nije ni jednom kritičaru bilo interesantno osim u smislu da pohvali dramaturški rad "mladog" slovenskog dramaturga Srečka Kosovela (inače davno preminulog slovenskog avangardnog pjesnika kojeg se sjećam u magli iz lektire u srednjoj školi). Dakle, Živadinov jest imao svoje prste u *Olovnim vojnicima*, ali imao ih je s neke indirektno strane i cijeli NSK. U predstavi smo za određene glazbene matrice koristili i audio sample Laibachovih materijala, jer smo kao generacija graničnih splitskih umjetnika koja je radila tu predstavu odrasli na toj vrsti avangarde koja nas je krajem osamdesetih oblikovala kao mlade ljude.

Pravilna upotreba strategije i emocije (možda i malo neobjašnjivog kozmičkog singulariteta) dovela nas je u poziciju suradnje sa splitskim HNK-om i sa samima sobom, i to je rezultiralo konceptom *Olovni vojnici*.

Kao sljedbenik kazališnih reformi Dragana Živadinova, koristio sam kombinaciju Mejerholjda, elektronike i doktrine da bih pomogao oblikovati predstavu. Ta predstava je nas, kao autore, i publiku kao učesnike, promijenila kao osobe, ali realno gledajući, u umjetničkom smislu, iza toga se ništa bitno nije promijenilo.

Na kojim ste festivalima tih devedesetih mogli promovirati spomenute predstave temeljene na fizičkom kazalištu? Koliko se sjećam, pored toga što 1998. godine *Olovnim*

MEDO POOH I PAMET “NEMORANJA”

UZ VRSTU KONCENTRACIJE KOJU PRIMJENJUJE MEDO WINNIE ZVANI POOH, A KOJA JE DOSTA RAZLIČITA OD SVEGA ŠTO NA POZORNICI UMIJE IZVESTI ZAPADNI GLUMAC TE S OBZIROM NA PREDSTAVU *Jasno ko pekmez* REDATELJA DAMIRA MUNITIĆA NA REPERTOARU KAZALIŠTA TREŠNJA

NATAŠA GOVEDIĆ

O tome kakvo mjesto dvije skromne knjige o Medu Winnieju zvanom Pooh britanskog autora A. A. Milnea imaju u suvremenoj kulturi možda najbolje svjedoči popis popularnih studija koje su mu posvećene. Od prijelomnog izdanja *Tao mede Pooha* orijentalista Benjamina Hoffa i kasnijeg izdanja *Praščićeve vrline* istog autora, preko studije *Pooh i filozofi* te zatim *Pooh i drevne misterije*, povjesničara filozofije Johna Tyermana Williamsa, sve do *Winnieja Pooha i menadžmenta*, Rogera E. Allena ili *Pooha i umijeća rješavanja problema*, Rogera E. Allena i Stephena D. Allena, medvjedić iz Stohektarske šume doživio je čak i izdanja na latinskom jeziku (*Winnie ille Pu*, Alexandera Lenarda te *Domus Anguli Puensis*, Briana Gerrarda Staplesa), dvadesetak sezona Disneyjevih ekranizacija te umnažanje svog lika u nekoliko linija prehrambene i tekstilne produkcije za djecu.

POOH-PERSPEKTIVA Medvjedovi obožavatelji ističu njegovu smirenost, nesklonost da se ikada prepušta panici, sposobnost da u teškim situacijama ostane pribran i pri tom velikom privrženost maloj grupi životinjskih likova, svojih prijatelja. Medvjedovi kritičari, međutim, često spominju njegovu tvrdoglavu pasivnost, nevoljkost da *ustane* i lati se bilo čega osim meda, lijenost i nemoć da jednostavnu rečenicu shvati iz prve. Iz perspektive prvih, Pooh je neka vrsta taoističkog sveca. Redovnik u stalnom lutanju šumom, zagledan u sunčane krošnje i zaokupljen samo onim što mu iskrsava pred nosom. Ništa ga ne može izbaciti iz takta, uvijek je nasmijan, vedar i gladan. Iz perspektive drugih, Pooh je utjelovljena dokolica, sve suprotno ljudskom i političkom angažmanu. Što bi Pooh rekao na konclogore? Slegnuo bi ramenima i zabio nos u svoju staklenku meda. Nije li to ionako njegova glavna utjeha!? Taoisti bi dodali: kad bi svi bili posvećeni užitku kao Pooh, ne bi sigurno bilo nikakvih konclogora. Ne bi čak bilo ni srušenih stabala.

Za svakoga tko se krene baviti *poohologijom*, prvi je zadatak odrediti vjeruje

li da Pooh popravlja svijet svojim blagim koturanjem kroz “ovdje i sad” ili je u toj loptici bezbrižnosti pohranjen princip inercije, ravnodušne prema svemu osim vlastitoj udobnosti.

ŠTO JE TO “PAMET”? Na domaćoj pozornici predstavu pod nazivom *Jasno ko pekmez* u Kazalištu Trešnja režirao je i prema romanu A. A. Milnea adaptirao Damir Munitić, na više se načina kolebajući oko odgovora na pitanje smatra li Pooha mudrim filozofom ili samozadovoljnim malograđaninom. Glavnu ulogu ponio je Rakan Rushaidat, dakle glumac čuven po svojoj izvedbenoj intuiciji i neposrednosti, ali pokazalo se da čak i Rakan ima problema s likom neobičnog medvjedića. Igra ga disciplinirano i poslušno, točno prema koreografskim uputama, marširajući gore-dolje po pokretnim stepenicama koje čine scenografiju šume, ali u tom “maršu” kroz predstavu zapravo ne dostiže opuštenost zadanog lika.

Pooh, naime, nije samo *bedasta* plišana lutka, kako mu stalno tepaju likovi Christophera Robina i Praščića u zagrebačkoj predstavi. U tom se liku zbilja spajaju različite logike vrednovanja i definiranja “pameti”, kao i različite logike nošenja s problemima. Pooh je možda najsljedniji djetetu koje odbija prihvatiti bilo kakvo “moranje”. On *ne mora* ništa: ni shvaćati ono što mu se govori niti raditi ono što se od njega očekuje. Za pragmatičnog i radišnog Zeca taj Poohov pristup *nemoranja* zbilja predstavlja skandaloznu “nesposobnost”. Ali za generacije i generacije čitatelja u Poohovu okruglom trbuhu i mirnom prihvaćanju različitih opasnosti doista postoji nešto kompetentno, nešto zbog čega se čini da je Pooh daleko mudriji od Zeca ili Sove, iako oboje znaju više podataka od njega, točniji su i neusporedivo marljiviji. Što, dakle, Pooh *zna*? Zašto u knjizi radije sjedi i sluša svoj unutarnji glas, umjesto da poskoči na prvi zvuk obližnjih fanfara?

MIRNOĆA Pooh zna koliko je *nepotrebno* uzrujavati se pa čak se i previše truditi. Ma koliko ostali likovi gubili živce,

rezultat općeg nerviranja u pravilu je posve isti kao i da se uopće nisu prepuštali očaju. Prije ili kasnije, bit će potrebno smiriti se i pogledati što možemo SADA učiniti. Ta vrsta koncentracije koju primjenjuje Pooh dosta je različita od svega što na pozornici umije izvesti zapadni glumac. Jer u postojecim glumačkim školama, glumac je osoba koja prema publici kanalizira različita *po-višena stanja*. Zapadni glumac nikad nije “smiren”, a pogotovo to nije kad igra budištičkog ili taoističkog redovnika. Negdje u podtekstu glumačke uloge sveca, pa i onog istočnjačkog, uvijek tinja neuroza, jer tako uče histrionske akademije, čak i davno prije vladavine psihoanalitičkih interpretacija (pogledajmo samo Shakespeareove “uzvišene” likove). Može li uopće zapadni glumac odigrati Pooha? Može li samo sjediti na pozornici i stvarati dojam *sudjelovanja*? Damir Munitić svakako je odabrao gotovo idealnog glumca za ulogu Winnie Pooha. Ali opet se pokazalo da je Rushaidatov Pooh “živ” samo onda kad svira na staklenkama ili kad zapne u *vešmašini* koja glumi Zečevu nastambu. Zbog toga je u njemu teško prepoznati taoističkog medvjedića iz Stohektarske šume. Ništa bolje nije ga prije desetak godina odigrao ni Sreten Mokrović, dakle još jedan izvođač čiji izvedbeni habitus nesumnjivo *odgovara* Poohovoj stabilnosti, toplini i mirnoći.

Zašto se tako teško probiti do ovog lika?

Mogli bismo proširiti ovo pitanje: zašto u mnogim predstavama Renea Medveška najmanje uvjerljivo djeluju likovi oblikovani po modelu katoličke svetosti, dakle radikalne nesebičnosti i velikodušnosti? Što to pozornica čini vjerskim tradicijama? Zašto im oduzima legitimitet? Postoji li inherentno neprijateljstvo između teatra i religiozne izvedbe ili je možda u pitanju problem dobro nam poznat iz Marinkovićeve *Glorije*, u kojoj se naprosto dva izvedbena modusa, skepsa i pokornost, grčevito bore za *isto* glumačko tijelo?

REAKTIVNOST I IMPROVIZACIJA Okrenemo li se izvedbenim praksama dalekog Istoka, izvjesno je da teatar maske,

otpjevanog teksta, namjerno zastrte ekspresivnosti lica i pri tom veoma jake te obično usporene geste ostatka tijela manje osporava “onostranost” od zapadnog kazališta koje je prvenstveno utemeljeno na brzim promjenama lica i glasa. Iz toga izlazi da ritualnost istoka i ritualnost zapada imaju mnogo zajedničkih točaka u crkvi (pa i operi), ali jako malo zajedničkog *u kazalištu*, pogotovo u kazalištu za djecu. Scenski Pooh, naime, uvjerljiv je onda kad iz sebe ne mora “istjerati” nikakvu reakciju na ono što se zbiva oko njega (premda smo svi navikli na “reaktivnog” glumca), baš kao i onda kad ne mora ni ritualno “ukinuti” odgovor na same situacije. Dapače, što je glumac koji igra Pooha nepredvidljiviji i spremniji “ispasti” iz očekivanog skripta, to bolje za ulogu. Ali takva otvorena struktura je istodobno i užasno teška izvedbena pozicija, jer praktički traži da se igra izvan bilo kakvog artificialnog konteksta pa čak i mimo tradicije performansa, u kojem također postoji unaprijed zacrtan plan događaja. Damir Munitić osjeća problematiku potencijalnog Poohovog “nepripadanja” kolosjeku zbivanja i mudro stvara prostor izvedbe minimalnim kostimografskim i scenografskim sredstvima, oslobađajući glumca uobičajene kazališne “čahure”. Ali ni to još nije dovoljno. Ako preuzmemo definiciju vjere od zen teologa Alana Wattsa, onda bi glumac koji igra Pooha morao odigrati “čin povjerenja u nepoznato”. Predstava bi se morala pretvoriti u improvizaciju, u kojoj ni djeca ni izvođači ne znaju što će se sljedeće dogoditi, ali pristaju na zajedničku neizvjesnost. Može li domaće kazalište do te mjere prihvatiti Pooha da ukine sigurnost kazališnog okvira i jednostavno sklizne u kaos *igre*? Ne znam, ali sigurna sam da je ono što odrasle toliko plaši, frustrira i umara u dječjoj igri upravo poohovska otvorenost nepoznatom i nemogućem. Postojeća predstava *Jasno ko pekmez* Damira Munitića predstavlja važan i neobičan korak u tom smjeru, ali još je daleko od taoističkog principa slobodnog lutalaštva same izvedbe i njezina ničim opterećena protagonista. ■

MIRCEA CARTARESCU

RUMUNJSKA KNJIŽEVNOST NIJE ODVIŠE POZNATA. DONOSIMO IZVJEŠTAJ O VJEROJATNO NAJPOZNATIJEM RUMUNJSKOM PISCU. ZAHVALJUJUĆI CARTARESCUOVOM MAGIČNOM ROMANU, BUKUREŠT JE STEKAO NOVU POZICIJU U SVJETSKOJ KNJIŽEVNOSTI

JÖRG PLATH

Sedam katova u visinu, više od 250 metara dužine, osam dizala – kolos od sivih, zubom vremena već nagrizenih betonskih ploča, izgrađen ranih šezdesetih godina na trgu Stefan cel Mare. “Zovemo ga stambenom kutijom šibica”, objašnjava Mircea Cartarescu pri izlasku iz dizala u koji smo se jedva svi ugurali – on, njegova supruga, pjesnikinja i novinarka Ioana Nicolaie, i ja. Na petom nam katu vrata otvaraju njegovi roditelji, na što nas njihov sin odvodi u svoju nekadašnju dječju sobu. U sobi se nalazi veliki krevet, ormar, stol i stolica.

Nikada prije nisam bio ovdje, a ipak mi je taj prostor bio dobro znan. Njegovim opisom naime počinje Cartarescuov roman *Znalci*: mladi pripovjedač u prvom licu sjedi na krevetu i promatra panoramu grada kao što to kod Victora Hugoa čine himere u Parizu. Cartarescu se zaustavlja između prozora i kreveta te, bacivši pogled kroz prozor, objašnjava: “Betonjarom preko puta zapriječili su mi pogled na grad”. Sve je kao i u romanu *Znalci*.

DRUKČIJI BUKUREŠT “Joyceu je bio dan Dublin”, žali se Mircea Cartarescu u eseju *Moj Bukurešt*. “Borgesu – Buenos Aires, Durellu – Aleksandrija” – a njemu? Bukurešt, “bezimena dosada”, “ružan i provincijalan”. No, tada je Cartarescu otkrio drugačiji Bukurešt. U trilogiji *Orbitor* (1996, 2002. i 2007.) opisuje grad pun snova i noćnih mora. Snimka je to socijalističkoga glavnoga grada u kojem su se njegovi roditelji upoznali i gdje je odrastao, u trenutku njegove propasti. Njegov magični realizam betonjare, toj pravokutnoj raspojasanosti podaruje ovalni prozor, a socijalističkim godinama metafizičku nadgradnju. Bukurešt tako postaje mističan grad.

Vrata koja vode na krov prije se nikada nisu zaključavala, no sada su zaključana. Ključ je pohranjen kod susjeda piščevih roditelja, domara uskih ramena koji bez imalo čuđenja pozdravlja Cartarescu – budući da ovaj pisac, odjeven u traperice i majicu na pruge vrlo često dovodi strance u kuću svojih roditelja. “Jedan od mojih studenata”, smiješka se Cartarescu, koji je od 1990. godine docent za rumunjsku književnost na Sveučilištu u Bukureštu. “On je sve fotografirao, čak i moje roditelje, a snimke je uručio kao ispitni materijal.”

Dok smo se uspinjali dugim stepenicama, smiješak je protrčao njegovim inače ozbiljnim licem s crnim očima i dugim kovrčama. Na starijim slikama sliči Jimu Morrisonu. No u međuvremenu su njegovi ekscesi postali više metafizičke naravi: Cartarescu, taj poznavatelj romantike, postao je melankolični tragač za djetinjstvom. Nekoć se na ovom krovu igrao s djecom iz susjedstva... u doba kada su betonjaru još dovršavali, sa svojim se prijateljima na vrtoglavu visinu krova penjao u radničkoj košari za dizanje tereta. “Moj se glavni lik u trećem

svesku tijekom igre strmoglavljuje niz okno, a Hermann ga spašava.”

Hermann je jedan od likova anđela koji se pojavljuju i u Cartarescuovoj zbirci pripovijedaka *Nostalgija* koja je prvi put objavljena 1989., u necenzuriranoj verziji 1993. Taj se lik pojavljuje već i u prvom svesku *Orbitor*, u romanu *Znalci*, čiji rumunjski podnaslov glasi *Lijevo krilo*, dok je naslov drugog sveska *Tijelo*, a trećeg *Desno krilo*. “Ponekad znam reći da su moje knjige mistični leptiri ili leteće katedrale”, kaže Cartarescu. U posljednjem se svesku zbiva apokalipsa.

Mi smo “ličinke astralnoga bića”, stoji u romanu. Preobražaj ličinke pokreće sjećanje, ali takvo sjećanje koje izmišlja. Junak romana koji se prisjeća i utoliko preobražava ne pita ništa drugo nego li ono isto, što se već pitao i Edip: “Tko sam?”. Samo što on ne traga za ocem, nego za majkom koju na poslijetku pronalazi u ulici svoje najranije mladosti. Uličicu se preimenovalo u “Pancota”, izraz koji slični rumunjskoj riječi za žen-

— MRTVO OŽIVLJAVA, KAMEN POSTAJE MESO, MUŠKARAC - ŽENA. REALISTIČNA SE ZBIVANJA RASPLINJUJU U MISTIČNIM KRAJOLICIMA. NA KRAJU Nostalgije AUTODIDAKT SFERIČNOM GLAZBOM NA ORGULJAMA STVARA NOVU MLIJEČNU STAZU —

ska krilo. Pripovjedač prodire u uličicu, pronalazi prijašnji stan i otvara vrata. Na krevetu leži blještavim svjetlom obasjana majka u svojoj mladenačkoj ljepoti, posve gola, s madežom na boku koji je nalik na leptira. “Pozdravila me sa smiješkom.”

Dok šecemo beskrajnim krovom, Cartarescu pripovijeda o leptirima i paucima. U *Orbitoru* oni simboliziraju dva svijeta. “Da nisam postao pisac, zasigurno bih postao entomolog. Nekada

sam skupljao leptire, a još i danas na izletima tragam za paucima.” Cartarescu se ne oduševljava samo kukcima, nego i neurofiziologijom i kvantnom fizikom. Čini se da odatle potječu izrazito probrane tuđice u njegovim knjigama. Čak i s krova vidljive dimnjake nuklearke naziva “paraboloidnim kanalima”. Je li to lirski bizantinizam? Možda. No, to je zasigurno maniristički čarobni štapić kojim Cartarescu preobražava svijet, kojim mu prisposobljuje čuda i čudovišta. Ne predstavljaju li pritom neke riječi naprosto izmišljotine? Cartarescu isprva odmahuje glavom: “Samo neke od njih. Pa ionako je riječ o neizrecivom”.

BRŽE, ČVRŠĆE, SNAŽNIJE Cartarescu je 1980. godine bilo stalo do svakodnevice. U dvadeset i četvrtoj godini postao je član legendarnog sveučilišnog *Kružoka ponedjeljkom* koji je vodio književni kritičar Nicolae Manolescu. Naslov njegova debitantskog teksta objavljenog te godine glasi *Reflektori, izlozi, fotografije*. “Prebacivali smo se s europske lirske tradicije na onu američku; htjeli smo biti brži, čvršći, snažniji”. Allen Ginsberg, John Ashbery i Frank O’Hara bili su uzori “osamdesetmaša” koji su se posvetili realnosti i unatoč opozicijskom stajalištu dalje radili na sveučilištu. Nakon tri zbirke pjesama, nastale tijekom studija i nastavnčkog službovanja u osnovnoj školi na periferiji Bukurešta, Cartarescu je počeo pisati prozu. Godine 1989., dva mjeseca prije revolucije, objavio je nekoliko pripovijedaka pod naslovom *San*. Izvorni se naslov *Nostalgija* zbog istoimenog filma Tarkowskoga činio neprimjeren, prva priča, koju je cenzura smatrala odveć nasilnom, nedostajala je, a Elena se zbog Elene Ceausescu morala zvati Maria.

Cartarescu je *Nostalgija* nakon revolucije mogao objaviti necenzuriranu, a sam postati docent i putovati. Pri spuštanju s krova, u prolazu pokraj upola uvenulog zelenila, pripovijeda o svojem prvom šoku susreta Rumunja, naviknutog na svakoake nestašice, sa Zapadom. No u međuvremenu se već naviknuo i na Zapad: “Polovicu sam života od 1990. godine proveo u inozemstvu”.

...Cartarescu pokazuje na prostor ispred zgrade: “Prijestolje je to naših dječjih igara. Ponekad, kada smo znali skočiti u jarak, mogli smo kroz prozore čuti krikove zarobljenika koje se ondje saslušavalo. Svatko je znao da je kuća tajno policijsko uporište”. Još jedanput baca pogled oko sebe. Dvorište djeluje sablasno. No, ono je još i danas tu. Tome

nije uvijek tako. Svaki put kada Cartarescu posjeti neko mjesto iz djetinjstva, otkrije da je nešto od toga srušeno.

Dječjim igrama u čujnom dosegu policijskih tortura odgovara maniheizam i čežnja za njegovim premošćivanjem koji prožimaju Cartarescuov opus. U njemu mrtvo oživljava, kamen postaje meso, muškarac – žena. Realistična se zbivanja rasplinjuju u mističnim krajolicima. Na kraju *Nostalgije* autodidakt sferičnom glazbom na orguljama stvara novu Mliječnu stazu. Kozmološka je i trilogija *Orbitor*. No Cartarescu ne bi bio autor kojemu je svojstveno antinomijsko mišljenje, da ujedno nije pisao posve drukčije knjige: *Levante*, parodiju na račun rumunjske književnosti u stilu devetnaestog stoljeća, kraći roman *Travestija* o zamjeni spola, dječju knjigu *Enciklopedija zmajeva* te zbirku pripovijedaka *Zašto volimo žene*, napisanu prema narudžbi rumunjskog izdanja časopisa *Elle*.

PISANJE KAO U TRANSU O toj mi je zbirci, bestseleru prodanom u 140 000 primjeraka, Cartarescu pričao pret hodni dan u svojem stanu. “Godinu sam dana bio na prvom mjestu ljestvice bestseler, ispred Paula Coelhoa. Ni jednu riječ odatle ne bih povukao, dobra je to knjiga.” No ipak: draže mu je ono “vizionarsko” sadržano u *Orbitoru*. Ta je trilogija nastala “poput neke velike pjesme”. “Pisao sam kao u transu... Znao sam da ću uspjeti, trajalo to deset ili trideset godina.” U radnoj nas je sobi ormara s knjigama promatrao na malom crtežu prikazani Isus Krist s krunom od trnja. “Odrastao sam kao ateist, moji su roditelji bili komunisti. Ne držim mnogo do crkve kao institucije. No nakon revolucije kupio sam *Bibliju* koju svaki dan čitam. Ona je u meni na danje svijetlo iznijela mističnu, transcendentnu crtu i izmijenila moj način pisanja.”

Autor opsežne studije o rumunjskoj postmoderni bavi se prevladavanjem imanentnosti. Cartarescu postmodernim smatra samo svoj način pripovijedanja u vezi kojeg mnogo toga zahvaljuje Thomasu Pynchonu, no ne i njegov impetus. Uostalom, vrijeme je postmoderne nakon 11. rujna 2001. godine ionako prošlo. Fantazmagorije su se i u bukureštanskoj realnosti udomaćile: popne li se Cartarescu na drugom balkonu svojeg stana na vrške prstiju, tada se iza suprotnog krova poput smrznute svjetložute pjene pomalja svekolika raskoš Ceausescuova gigantomanijskog Neuschwansteina, Palače naroda. ■

S njemačkoga preveo Tihomir Engler Pod naslovom *Bukarest leuchtet* objavljeno u *Neue Zürcher Zeitungu* 3. studenog 2007.

BAD

MARVELLOUS

WRITTEN AND DRAWN BY SANDRA MILANOVIĆ

SKUPLJANJE RASUTOG TERETA

ROMAN, PRVI PUTA OBJAVLJEN PRIJE PETNAEST GODINA, OZNAČIO JE PIŠČEV ZAOKRET OD POSTMODERNISTIČKIH PROPITIVANJA PRIPOVIJEDANJA KA PITANJIMA POVIJESTI, A PODUDARA SE S NJEGOVIM ODLASKOM IZ SRBIJE U KANADU

DARIO GRGIĆ

David Albahari, *Snežni čovek*; EPH i Novi Liber, Zagreb, 2009.

Kako bi o raspadanju bivše države pisao netko iz Zagreba pa onda, netko iz npr. Vinkovaca, što je dovoljno blizu mjestu najžešćih borbi, kako bi taj odurni paprikaš opisao Sarajlija, i, naravno, kako na stvari gleda npr. Beogradanin? Neću reći, onako hamletovski, da je to – pitanje, nego ću više u duhu lošeg prijevoda tragedije o danskom kraljeviću reći: pitanje je sad. Nije isto gadi li vam se granata koja vam leti prema glavi i ako vam se gade sugradani koji na aveniji bacaju cvijeće na tenkove, iako oba gađenja mogu imati identičan intenzitet. Oduzmemo li, naravno, onom prvom gađenju onaj ponižavajući egzistencijalni strah. Ne kažem da nema nešto zastrašujuće u masi koja ružama obasipa oklopna vozila, ali kruške su kruške, a jabuke su jabuke, grožde da ne spominjem. Ovdje u ovakvoj razdiobi ne radi se ni o kakvoj priči o zločincu i žrtvi, nego o banalnom, milijardu puta isticanom, spominjanom, ovjekovječivanom iskustvu.

EURO-TAOIST U AMERICI No jednostavno ne mogu ne sjetiti se nenapisanog lika iz nenapisanog romana *Ban Kulen*, jednog istočnog Slavonca koji u Americi, na nekom učilištu, uz dubok uzdah olakšanja što ga vuče sve iz peta, s uglačanim univerzitetlijama 1992., tek što je stigao iz, npr. Osijeka, raspreda o pojmu značenja pa onda uz sendvič prijede na pojam kognitivne sinonimnosti te se prije pića usput spomene i pojma analitičnosti. Braćo i burazeri, u takvoj topničkoj konstelaciji stvari to vam je nimalo banalna rasprava. David Albahari opisuje u svom romanu *Snežni čovek* reakcije svoga junaka na akademsku zajednicu negdje u Americi, gdje je ovaj stigao na jednu od univerzi, što je sudbina koja se dogodila ponekima od pisaca s ovih gore spomenutih prostora, to jest toposa bitke, bili oni fronta ili štab. Njegov dolazak među ovu samozadovoljnu svitu rezultira misaonim alergijskim reakcijama, zgađennošću jednodimenzionalnostima opaski i šablona na temu (npr. politike europskih naroda) što ju je osobno iskusio iznutra.

Umoran od svega, odaje se lamentacijama kako mrzi univerzitet i sve univerzitet-sko, poglavito stoga jer akademsko okružje nema pojma o onome zbog čega je tu gdje jest, a to je obrazovanje. I kao nekakav euro-taoist zaključuje kako postoji samo jedan način da se nešto nauči: da se ne uči. Albaharijev junak umoran je od ljudi, i predan je paranoji detalja, koju prekida povremenim gašenjem žedi ispijanjima narančina soka.

— ALBAHARIJEV JUNAK UMORAN JE OD LJUDI, I PREDAN JE PARANOJI DETALJA, KOJU PREKIDA POVREMENIM GAŠENJEM ŽEDI ISPIJANJIMA NARANČINA SOKA. NIJE POSVE NEZADOVOLJAN RAZVOJEM SITUACIJE, PRIMJEĆUJE KAKO JE POČEO PRIČATI SAM SA SOBOM —

Nije posve nezadovoljan razvojem situacije, primjećuje kako je počeo pričati sam sa sobom, i ono što bi svugdje bilo prepoznato kao znak ozbiljne duhovne poremećenosti, on srčano pozdravlja kao znak dolaženja sebi.

ZAOKRET U OPUSU Roman je pisan u Ich-formi, i rukopis vrvi od mudroslovlja u spomenutom euro-tao maniru, poput: “Ponekad nije loše ne učiniti ono što čovek najviše želi da učini; tako se oslobadamo kajanja, tako se učimo na greškama koje nismo načinili”. Ove čvrste točke, iz kojih bi se moglo zaključiti kako se radi o subjektu uronjenom u svijet mnijenja, konfrontirane su shizo-opaskama tipa: “Svet se raspada, pomislio sam, premda nisam bio siguran na koji svet mislim”. A svijet u kojemu se našao, kako mu objašnjavaju, jednostavno nije pretjerano zainteresiran za stari svijet iz kojega pripovjedač dolazi. Previše povijesti. Ovdje se kroz lik jednog od profesora narator susreće s njihovim pre-više, a to je višak interpretacija. Sam se povremeno gubi u refleksijama kao što je: “Premda sam, naravno, mogao da zamislim zaveru lokne koja pada na čelo da bi poslužila kao karika u neumitnom lancu zbivanja”.

Snežni čovek razlikuje se od većine, možda čak i svega što je Albahari dosad objavio. “Dosad” je prvi dio piščeve karijere, *Snežni čovek* prvi je puta tiskan davne 1995. i pripada stvarima koje je napisao nakon što se preselio u Calgary, u Kanadi. On je dotad pripadao piscima koji su brižno čepili nos na sam spomen Historije. Što je, mora se priznati, do *Snežnog čoveka* bilo prilično dosljedno odradeno. Postmodernistički zaigran, ispitivao je, kako je to tadašnja kritika učeno znala reći, do koje je to crne točke došlo s pripovijedanjem koje je pripovjedački neostvarivo. Pa je čitatelj čitajući Albaharijeve tekstove o nemogućnosti pisanja, ovaj ovdje čitatelj, lako stizao do spoznaje da je pisac u pravu: ovakve je priče nemoguće ispričati jer u njima jednostavno nema pripovjedačkog štofa. Što je u izvjesnom smislu nastavak postmoderne revolucije: ne samo da su se raspale velike pripovijesti, nego su u vražju mater otišle i male.

SUSRET SA ZECOM *Snežni čovek*, međutim, predstavlja točku opusa u kojoj pisac Albahari prilično sretno i spretno slijeće na Zemlju. Put intergalaktičkim putanjama odnosa teksta i Teksta, jedinke i identiteta, da li je bolja krofna ili krempita, Vienna ili Budapest, sretno je svršilo, sletjelo se na dobro, staro tlo, i kroz lik čovjeka koji, popularno kazano, pokušava skupiti svoj rasuti teret,

krenulo u dešifriranje zbilje. E sad, radilo se o “zaveri lokne” ili ne, Albahari ovdje po prvi puta zbraja i oduzima Historiju od Pada u vrijeme. Zbrka u koju se ucjelovljuje narator *Snežnog čoveka* – odmah vidiš da je pisac natprosječno pismen, i da zapravo nema što za reći, ali je taj fakat, a da okom ne trepne, u stanju razvlačiti na najmanje sedamdesetak kartica – profesori koji bolje od njega znaju odakle je došao, tiranija objekata, fetišizmi, poput onog sokovnog, kojekakve *maljevičevštine* u obliku “vidnosti u zamišljenoj nevidljivosti”, nakon kojih narator side niza stepenice, obide kuću, vrati se u kuću, u međuvremenu grudve su postale veće, što ga nemalo uznemiruje (koga ne bi?) i nagna da ode u grmlje te tamo ugleda zeca – znate i sami što je pravi pisac u stanju napraviti kada naletiti na zeca pa taman mu junak bila mala djevojčica-zec, uhati monstrem, sigurno ste vidjeli kojega dosad u vašim uzbudljivim životima, što će, jadan, nego čučati, “na maloj zaravni, pored žbuna, ispred posljednjeg uspona koji je, kao izdvojeni brežuljak na velikom brdu, vodio na vrh”.

Tragovi koje narator slijedi, ne vode, međutim, ni do zeca. Odahnulo mi je kad sam pročitao da je zec “ćutao. Sve je, u stvari, ćutalo”. Ništa mi ne preostaje nego da im se, na toj ledini, pored tog grma, držeći jednim okom pozornost na onim uvećavajućim grudvama, i ja pridružim. **E**

— SVIJET U KOJEMU SE NAŠAO, KAKO MU OBJAŠNJAVAJU, JEDNOSTAVNO NIJE PRETJERANO ZAINTERESIRAN ZA STARI SVIJET IZ KOJEGA PRIPOVIJEDAČ DOLAZI —

JALOVA PROZA

HVALJEN, ČITAN I NAGRAĐEN PULITZEROM, NOVI ROMAN JEDNOGA OD NAJPRIZNATIJIH SUVREMENIH AMERIČKIH PISACA MALO ČIME OPRAVDAVA UGLED: TEMELJI SE NA STEREOTIPIMA SUVREMENE AMERIČKE KINEMATOGRAFIJE, A SUVIŠNIM EKSPLIKACIJAMA PODCJENJUJE ČITATELJE

VIŠNJA PENTIĆ

Ako je u početku sve postojalo kako bi završilo u knjigama, a poslije na fotografijama, danas neke stvari postoje kako bi završile na velikom platnu. Najnoviji roman proslavljenog američkog autora Cormaca McCarthyja *Cesta* kao da je pisan kako bi zaživio u nekom holivudskom spektaklu s pretenzijama da osvoji i pokojeg Oscara, a svojoj publici osigura "produhovljenu" zabavu. Nakon što su njegove prethodne romane na platno prenijele (i zato Oscare zaslužile) holivudske filmske veličine poput Billyja Boba Thorntona (*Svi lijepi konji*) ili braće Coen (*Nema zemlje za starce*), ne iznenađuje da su filmska prava na njegov posljednji roman bila otkupljena i prije njegova objavljivanja. Cormac McCarthy nije više samo američka književna veličina, on je i ime koje prodaje film. Nitko to ne zna bolje od promućurnih filmskih producenata koji vrebaju na svaku novu autorovu knjigu.

ROAD TRIP POSTAPOKALIPTIČNOM AMERIKOM Cormack McCarthy jedan je od najslavnijih živućih američkih pisaca. Rođen 1933. godine, autor je devet romana i dobitnik najprestižnijih američkih književnih nagrada, uključujući Faulknerovu i Nacionalnu. Za svoj posljednji roman *Cesta*, objavljen 2007. godine, osvojio je Pulitzeru. Roman je bio hvaljen od kritike i prihvaćen od književne publike. Hrvatsko izdanje

— OGOLJENOST MCCARTHYJEVA STILA NEMA SVOJE ESTETSKO, A NI FUNKCIJSKO OPRAVDANJE. JEDNOSTAVNOŠĆU REČENICE NIJE PRIKRIVENA MISAONA ILI ZNAČENJSKA KOMPLEKSNOŠT OPISANOG. PONUĐENA ZNAČENJA JOŠ SU PRIPROSTIJA OD SAMOG JEZIKA KOJIM SU IZNESENA —

početkom ove godine objavio je Profil u svojoj biblioteci literarnih hitova Profil proza, a autorica prijevoda je Tatjana Jambrišak.

Cesta je priča o ocu i sinu koji putuju postapokaliptičnom Amerikom. Riječ je o već uvriježenom motivu putovanja nepreglednim američkim prostranstvima pustom cestom (tzv. road trip) pa odatle i ime romana. Zašto se dogodila apokalipsa? Autor ne nudi odgovor na to, a ni na druga moguća čitateljeva pitanja. Radnju romana čini put oca i sina cestom

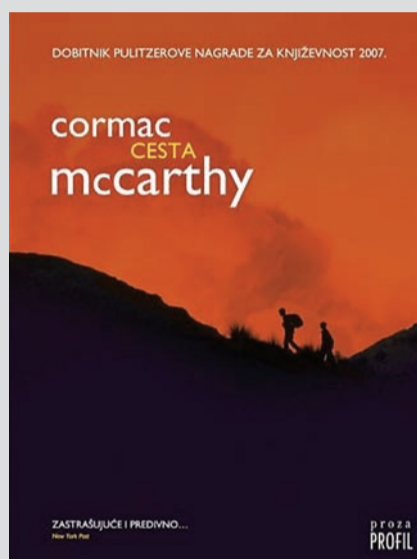
prema jugu na kojem se konstantno suočavaju s tankom granicom života i smrti: hrane nema, hladnoća je neizdržljiva, a svi živući stvorovi, uključujući i ljude i životinje, neprijateljski su raspoloženi. Sin i otac napreduju cestom kruteći vrijeme dijalogima poput ovoga:

– Hoćemo umrijeti?
– Jednom. Ne sad.
– Ali još idemo na jug.
– Da.
– Dakle, bit će nam toplo.
– Da.
– Dobro.
– Što dobro?
– Ništa. Samo dobro.
– Spavaj sad.
– Dobro."

HUMANOST LIKOVA I DEHUMANIZACIJA OKOLINE McCarthyev stil obilježen je izuzetno kratkim rečenicama koje kao da prekidaju misao i prije nego što se stigne formirati. Opisi krajolika najuspješniji su dijelovi romana. McCarthyjevi opisi imaju stanovitu začudnost postignutu izvanrednim metaforama pa tako, na primjer, komadi zaledene vode postaju perlice: "Ujutro je ponovo sniježilo. Perlice sivog leda nizale su se po žicama dalekovoda". Slično je s inventivnom uporabom nekog glagola ili pridjeva koja natapa rečenicu poetskom preciznošću pa je tako "snijeg šaputao padajući kroz tišinu", a "jedna siva pahulja izdiše na dlanovima". Međutim, često je poetska granica prekoračena pa ta ista pahulja "izdiše kao posljednja hostija kršćanstva".

McCarthy kao da cilja na metafiziku u pozadini opisane stvarnosti, no ono što dobivamo u romanu nije dovoljno da se do nje dođe. Opisane goleti ne nalaze svoju odjek u unutarnjem životu junaka koji nam ostaje nedostupan. Naslovne likove romana upoznajemo samo kroz dijaloge i njihove reakcije na izazove s kojima ih putovanje cestom stalno suočava. Tako nam je uvijek značenjski bogat odnos oca i sina predočen izjavama poput ove: "Znao je samo da mu je to dijete jamstvo. Rekao je: Ako on nije riječ Božja, bog nikad nije progovorio". Sama opozicija na kojoj roman počiva, a koju predstavlja humanost likova i dehumanizacija njihove okoline, ostaje tako bez svoje bolje polovice, one ljudske. Saznajemo sve o leševima i ubojicama, a gotovo ništa o mislima i osjećajima oca i sina koji su ih prisiljeni gledati. Iako većina dijaloga u romanu izgleda poput već navedenoga, ponekad su otac i sin nešto razgovorljiviji:

– Moraš sa mnom razgovarati.
– Dobro.

Cormac McCarthy, *Cesta*, s engleskoga prevela Tatjana Jambrišak; Profil, Zagreb, 2009.

– Želio si znati kako izgledaju loši momci. Sad znaš. Možda se opet dogodi. Moj je posao brinuti se za tebe. Taj mi je zadatak dao Bog. Ubit ću svakog tko te dotakne. Razumiješ li?

– Da.

Sjedio je ondje s dekom preko glave. Nakon nekog vremena podigao je pogled. – Jesmo mi još uvijek dobri momci? pitao je.

– Da. Još uvijek smo dobri momci.

– I uvijek ćemo biti.

– Da. Uvijek ćemo biti.

– Dobro."

HOSTIJA S OKUSOM COCA-COLE

Iz navedenog dijaloga jasno se razlučuje simbolika kojom roman barata: "dobri i loši momci" poznati su nam iz američke kinematografije baš kao i rečenica "Ubit ću svakog tko te dotakne". Svijet u romanu izgleda poput filma, ne poput romaneskne stvarnosti. Ikonografija suvremene američke kinematografije sveprisutna je u romanu pa tako otac i sin dijele rijedak trenutak sreće kada u pepelu nalaze prevaljeni aparat, a u njemu limenku Coca-Cole koja, McCarthyjevim rječnikom, za njih postaje posljednja hostija kršćanstva. Čitav prizor koji bi trebao odisati dubokom srećom rezultat je konzumiranja ultimativnog američkog proizvoda. Coca-Cola ima neku vrstu Proustove madeleine jer junake vraća u sretnu prošlost kada je Coca-Cole bilo u izobilju: "Pogledao je oca, nagnuo konzervu i popio. Sjedio je razmišljajući o njoj. Stvarno je dobra, rekao je. Da, dobra je". Iskustvo McCarthyjevih likova preneseno je jednim jedinim pridjevom: "Dobra je". Više riječi možemo pronaći u bilo kojem reklamnom sloganu popularnog bezalkoholnog napitka.

Ogoljenost McCarthyjeva stila nema

svoje estetsko, a ni funkcijsko opravdanje. Jednostavnošću rečenice nije prikrivena misaona ili značenjska kompleksnost opisanog. Ponuđena značenja još su priprostija od samog jezika kojim su iznesena. Tako se ništa ne ostavlja slučaju, odnosno možebitnoj poetskoj imaginaciji čitatelja na čiju sposobnost učitavanja značenja autor uopće ne računa. Tako opis idiličnog dana na jezeru završava rečenicom: "To je bio savršen dan njegova djetinjstva". Podcjenjivanje čitatelja najočitiije je u nepotrebnim eksplicitnostima poput ove koja "pomaže" čitatelju da ispravno učita željeno značenje. Slično je i s dijelovima romana koji bi nas trebali šokirati. Nažalost, nije dovoljno napisati "perem mrtvački mozak iz njegove kose" da bi se zgrozilo suvremenog čitatelja. Takav prizor mogao bi postići željeni efekt u filmu jer bi bio vizualno prenesen, no roman na raspolaganju ima riječi, koje su ovdje svedene na informacijsku razinu. Kao da autor opisuje neki film, ili piše scenarij prepuštajući redatelju da smisli kako je to imati nečiji mozak u kosi. Što dulje njome putujemo, *Cesta* se pred nama sve više ukazuje kao scenarij zaodjenut u ruho roman. Priča ne počiva toliko na specifičnom potencijalu jezika samog, koliko na njegovoj sposobnosti da opiše jednu moguću vizualnost slike, fotografije ili filma.

Stoga McCarthyjev opis apokaliptične okoline s početka romana odgovara i njegovoj prozi: "S prvim je sivim svjetlom ustao i, ostavivši dječaka da spava, spustio se na cestu, čučnuo i proučavao okolinu prema jugu. Jalova, tiha, bezbožna".

VEDUTE SVAKODNEVNE SAMOĆE

NOVA PJESNIKOVA ZBIRKA DONOSI KONAČNI ZAOKRET, NAGOVJEŠTEN VEĆ U PRETHODNOJ UZIMAJ SVE ŠTO TE SMIRUJE, OD RANIJEGA INFORMACIJSKOG I SLIKOVNOG PREOBILJA KA MIRNOM, LAMENTIRAJUĆEM IZRIČAJU REZIGNIRANOG, "ISPRAŽNJENOG" SUBJEKTA

MARKO POGAČAR

Ivica Prtenjača, *Okrutnost*; Profil, Zagreb, 2009.

Ne mogu više u svojoj improviziranoj biblioteci pronaći tu knjigu, no poprilično sam siguran da stih koji premećem u glavi u prazninama između stihova nove pjesničke knjige Ivica Prtenjače, naslovljene jednostavno *Okrutnost*, pripada španjolskom piscu, pjesniku i filozofu Miguelu de Unamunu. Ta stihovana (pretpostavimo) Unamunova misao kaže *Tko će smrti odoljeti / mora ludo sve voljeti*, što će, na drugom mjestu (ovaj put definitivno M.U.) eksplicirati sljedećim izvodom: *ljubav je, čitaoci i braćo moja, nešto najtragičnije na svijetu i u životu; ljubav je kći obmane i majka razočarenja, ljubav je utjeha u bezutješnosti, ona je jedini lijek protiv smrti jer je sestra smrti*. U posljednjem retku pjesme koja otvara *Okrutnost* stoji naizgled strašna misao koju će stihovni materijal knjige, tek mjestimice ostavljajući nadu u pogrešku, pokušati relativizirati: lirski protagonist ondje izrijeком kaže, ponavljajući, poput pečata, vlastiti zaključak: *ljubavi nema / nema je*.

SMIRENOST I ELEGIČNOST No prostor okrutnosti – do koje se, čini se, dolazi dosljednim minus-postupkom svega – nije u tome izostanku – već upravo u irelevantnosti te relativnosti. Drugim riječima: bilo je ili ne bilo, ni ljubav nas, na dugi rok, neće spasiti. *Okrutnost* je, u ovom pjesničkom univerzumu, jedino što nas dokazuje.

U takav nas, sve u svemu prilično fatalistički, sklop "velikih" tema, ali danih unutar svakodnevnih, uobičajenih i, ako hoćete "malih" (mada baš ništa malog nema u svemu tome) veduta vježbanja samoće, uvode trideset i četiri pjesme podijeljene u tri ciklusa koje tvore spomenutu knjigu. Ista je, još u rukopisnoj formi, početkom prošle godine nagrađena nagradom Dobriša Cesarić, koja se godišnje, pod pokroviteljstvom grada Požege, dodjeljuje za najbolji neobjavljeni pjesnički rukopis.

Uvrštene pjesme, čini se, potvrđuju i ovjerovljuju poetički lom naznačen u zaključna dva ciklusa autorove posljednje zbirke (*Uzimaj sve što te smiruje*, 2006.). Frenetično, interpunkcijom neomeđeno nizanje fragmenata, informacijsko i slikovno preobilje ne uvijek homogenog, ali snažnog, narcisoidnog subjekta izgrađeno na popudbini semantičkog konkretizma i iskustvu tekstualizma sedamdesetih i osamdesetih godina, dominantno u prvim dvjema knjigama (djelom prisutno i u trećoj), zamijenio je smireni, lamentirajući izričaj rezigniranog, "ispražnjenog" subjekta suočenog s ograničenjima svijeta, ali i teksta. Njegov izraz je staložen, smiren, obilježen

osvješćenjem i prihvaćanjem egzistencijalne "bačenosti" te je, i kada semantička ravan upućuje na napetost, (unutarnji ili vanjski) konflikt i sveprisutni nemir, u njegovu tonu i timbru prisutno nešto od klasične elegičnosti.

PROZOR TEKSTA Semantički kratki spoj *Pisanja* i *Yvesa* ustupa mjesto naraciji, misao se razvija transparentno od prvog do posljednjeg retka – za razliku od dosadašnje prakse uglavnom se poštuje njegova značenjska zaokruženost – što rezultira taksativnim, perpetuirajućim, na ponavljanju i "jedinici daha" izgrađenim ritmom. Isti biva dodatno učvršćen repetitivnim, strukturirajućim sintaktičkim paralelizmima i jedinicama

— IAKO BI MOGLA PODNIJETI PONEKO KRAĆENJE, BRUŠENJE NA RAZINI SINTAGME, A I ORGANIZACIJA PJESAMA U CIKLUSE DJELUJE POMALO NASILNO, U OVOJ SU SNAŽNOJ I UPEČATLJIVOJ KNJIZI SADRŽANE NEKE OD NAJBOLJIH AUTOROVIH PJESAMA —

koje, mjestimično, funkcioniraju kao odjek nekog neuhvatljivog refrena. Ova je pjesnička *Stoia* uokvirena uglavnom negativnim kategorijama, prije svega spomenutim izostankom ljubavi – njezinom nemogućnosti koja se gotovo poopćuje, utemeljuje kao ontološka konstanta te sveprisutnim motivom razdvojenosti, neostvarenog susreta ili, u najboljem slučaju, rastanka. Mimikrirana snažnom, možda na trenutke i isuviše iskričavom metaforikom, aktivacijom uvriježenih metaforičkih gustih mjesta, ali i lucidnom, opreznom instrumentalizacijom inače nekritičnom upotrebom izlizanih toposa i globalno-metaforičkih sklopova (sveprisutni su srce, krv, rana, usne, oči; ljubav je iscrpljujući rat), tkivom pjesama dominiraju uprizorenja ispražnjenosti, lišenosti, nemoći, slabosti, čak i bezbojnosti.

Tek jedan je prozor naznačen kao mogući izlaz iz te egzistencije tamnih tonova, no i on se pokazuje, ako ne zatvorenim i neprobojnim, a ono barem nesigurnim i ambivalentnim. Riječ je, naravno, o prostoru teksta. Reanimira se u prvoj knjizi uspostavljen romantičarski topos pisanja i literature kao pribježišta, nečeg što omogućuje izmještenje iz opterećujuće kolotečine. Protagonist će tako reći *Jutros sam se morao spasiti, / povjerovao sam i u pisanje kao / veselu životinju* te, u sljedećoj pjesmi,

potvrditi svoju eskapističku namjeru: *iza prozora / sjedi čovjek posve gol / i tuče po / plastičnim slovima. / On tako napušta sve ovo. / On odlazi na putovanje... čime je čin pisanja i izrijeком identifikiran putovanjem, dislokacijom. No, ono samo naizgled predstavlja sigurno mjesto – istovremeno je neprijateljsko, autodestruktivno; područje opasnosti - pisanje sve više / počinje sličiti / lomljenju prstiju, bušenju kože / svojevrstnom uzimanju prirode / bespovratno te je na kraju, možda ne bi li pružio suviše nade, potrebno upravo minimalno "konačno rješenje": *Ubiti pjesnika koji / iz mračne sobe / škruguće zubima*.*

NUŽNOST PISANJA? Iako bi mogla podnijeti poneko kraćenje, brušenje na razini sintagme, a i organizacija pjesama u cikluse – budući je riječ o kompaktnom, homogenom i zaokruženom materijalu – djeluje pomalo nasilno, u ovoj su snažnoj i upečatljivoj knjizi sadržane neke od najboljih Prtenjačinih pjesama. Ono maloprije spomenuto pisanje, iako možda nema riječi koje spašavaju i nikad ih, ustvari, nije niti bilo nije, zbog toga ili usprkos tome, ništa više i ništa manje nužno. I dobro je, lijepo je. ■

Preuzeto s www.mvinfo.hr

SKOK DO VRHA PONORA I NATRAG

UZ ZBIRKU PJESAMA *Profesija: Passenger* AUTORICE NELE MILIJIĆ,
OBJAVLJENU U EDICIJI LUNAPARK, ZAGREB, 2009.

NATAŠA GOVEDIĆ

...riječ ubije pa rodi
ubije pa rodi,
i hoda po vodi...
—Nela Milijić

Na samom početku svoje zbirke *Profesija: Passenger* (2009.), Nela Milijić citira Czeslawa Milosza, tekst pod nazivom *Bilo gdje*, odakle je posebno izdvojena sintagma "nisam odavde". I sam naslov zbirke sugerira putnicu, nekoga tko ima problema s čvrstim rubovima i granicama (citati iz autoričine pjesme *Amalgami duša*: "Neka mi netko pokaže rubove/ fluida/ egzaktni početak i kraj!"), a opetovani postupak citiranja tuđih stihova, koji se zatim prelijevaju i isprepleću s tekstom Milijićeve, gotovo na početku svake pjesme usrdno inzistira na spajanju, prožimanju i doticanju misli, baš kao i na postizanju stalne tranzitnosti, kako na razini teme, tako i na planu literarnog postupka.

KOZMOPOLITSKA SAMOĆA Citati kojima se zaogrću stihovi iznimno su raznorodni. Dolaze iz različitih književnih tradicija, perioda, filmskih klasika, javnih natpisa, usmenih igri riječima (na četiri jezika: hrvatskom, francuskom, engleskom, njemačkom). Čitajući zbirku, stječemo dojam da sudjelujemo u osobitom "zajedničkom potpisu" artikulacije: kao da je izricanje proces velike fuzije *razimenovanja* i stalno novog, gotovo opsesivnog samoopisa – bezbroj rečenica koje izravno nude samodefiniciju, samokritiku, samotraganje, samohvalu, samoporicanje itd. Zazivanje sebe i prizivanje srodnih *sebeglednih* formulacija. Nalik višejezičnom djetetu koje iskušava glazbenost izgovaranja bez cenzure i sviklosti na pravila ograničenih gramatika, jezični svijet Nele Milijić traži da ga se iznova naglas izgovori, iscijedi iz ustajalih tekućina mrtvog slova, izmigolji iz postojećih citata i poredaka, prepusti živom gibanju i prožimanju zvukova. Izrazito jaka akustička tutnjava teksta, s mnogo retoričkih figura pojačavanja muzikalnosti stihova, čuva povezanost s pjevanjem pa čak i s figurom pjesnikinje kao rapsoda, o čemu je svjedočilo i samo predstavljanje knjige *Profesija: Passenger*, održano u Centru za ženske studije. Tada je autorica zamolila niz domaćih pjesnikinja i pjesnika da naglas pročitaju njezine riječi, kako bi uživala u njihovoj neposrednoj izručnosti slušanju, ali i specifičnoj performativnosti ljudskog glasa. Način na koji je čitala sama pjesnikinja također je argument u prilog njezine potrebe za što je moguće neposrednijim obraćanjem. "Sve mora postati poezija!" kao da nam govori ova autorica; nema vremena za razvodnjenost proznog mrmora; napetost subivanja daleko je veća od onoga što

jedni drugima govorimo u prolazu. Ne, moramo se istog trena zaustaviti, pogledati u oči i pronaći poetsku riječ. Pitanje postavljeno u pjesmi *Utječem li na tebe time što te stvaram* potpuno je svjesno da kolotečinu riječi nije lako obustaviti. Autorica zna da "grabi u prazno", ali nju jedino zanima proces u kojem bi i sebe i nas "razuvjerila" od tog uobičajenog promašaja komunikacije. Zato joj treba glazba slova (navodim stihove pod nazivom *U cvjetni cik zore*):

*Pratilo me jato od stopedeset
gusaka u jednom nizu
jedna za drugom se gegale
a ja slušah
taj radio-gaga kako me
gingula kao gingala se barka
na svetoga marka kao galge*

U nastavku, zvuk ponovno postaje sredstvo samopotiranja i samonalaženja, nešto kao specifično živa ehologacija nesmirivog, razuzdanog subjekta:

*tražila sam se danima ni traga
nisam ostavila možda sam se
tamo bila umislila ali otkuda
onda sva jata
gusaka
što me prate*

NI TAMO NI TU Pjesma *Kroz prste* počinje citatom Eveline Rudan: "sad je već izvjesno da ovaj tramvaj nikad neće stići do Dubrave", ali onda zaokreće u smjeru još dubljeg stapanja dvaju autorskih glasova, preuzimanja motiva i nastavljanja započetog dijaloga vlastitim sredstvima. Premda je dosadašnja recepcija Nele Milijić uporna u naglašavanju autoričina jakog vitalizma (to je svakako prvi dojam u susretu sa stihovima), pažljivije čitanje ukazuje na brojne "tamne sobe" u prostoru klicanja. Nela sasvim sigurno kaže: "ignoriramo glib. mi smo zib vjetra" (iz *Treba mi brza promjena kadra*), ali tu su i drugačije intonacije, naročito precizno postavljene u pjesmi *Kroz prste*:

*Sad je već izvjesno da ova pjesma ne
vodi nikud
da nigdje neće stići barem ne u žu-
denu luku(...)
sad je već izvjesno da ovaj parobrod
uplovjava u plakat
filmski i da ćemo tamo ostati te da
će ove djevojčice u bijelim suknjicama
izgubiti sve volane i postati nestvarne
brzinom
mog disanja koje poprima ritam stare
željeznice na škripavim šinama što ih je
izjela ruzina (...)
sad je već izvjesno da se maline ne
mogu ovako kotrljati
po tramvaju ne ostavljajući traga da
bi se maline skašile*

*od svih tih eruptivih treše-
nja u tijesnom od svih isplov-
ljanja iz tisonog*

To mjesto u kojem nismo posve poraženi, ali znamo da nećemo postići slamanje svih strahova i distanci (ma koliko se trudili), zanimljivo je zato što ponovno donosi pred nas lokaciju čiji je emocionalni naboj zapravo vrlo teško odrediti, ali njegova bilanca nije poraz, već izmicanje. Pri pomisli na tekstove Nele Milijić, riječ "izmicanje" imam potrebu napisati još barem sedamdeset i sedam puta. Jer pjesnikinja traži da joj priznamo poziciju "ni tu ni tamo", da joj doslovce progladamo kroz prste, da joj priznamo apsolutnu skromnost i apsolutnu egomaniju – kao u pjesmi *Autoportret s babuškom*, sastavljenoj od tri retka ("ja sam ona/ najmanja/ u najvećoj"), da napravimo most do sebe kojim će autorica brzo, brzo proći jer kasnije će se svaki prolaz ionako urušiti (pjesma *Most*), da povjerujemo njezinom strastvenom Münchhausenu koji nam ozbiljno, najozbiljnije priopćava da će uvijek iznova biti spreman na skok u nepoznato. U to ime, citiram čitavu pjesmu *Zmijoglava*:

*zmijska se zbilja
zmijulji
iz prikrajka*

upletena u suhozid

*da bi prešla na mene
potreban joj je skok
koji bih mirno
sačekala*

a neću

I o tom divnom "neću" mogla bi se napisati biblioteka, o svim tim autoričnim nepristajanjima da bude ušutkana ili marginalizirana ili udomljena ili kooptirana, o svim tim njezinim "militantnim zaštitama prava na suživot bića" (kako sama navodi), o Amazonkama i strastvenim Artemidinim lovkinjama čiji je stav da "voditi ljubav" ne znači ni povinovati se ni dominirati, o doživotno predanim čitateljicama i učenicama, a posebno o Titovoj bijeloj rukavici koja se "otima kontroli" Titove pegle (kao da gledamo performans Sanje Iveković) i mimo vladarskog protokola leti iznad glava i nikako da završi fino izglačana i spremljena u neku lijevu ladicu... Rukavica bačena preko očiju sistema, ergo: savršena rukavica.

— RUKOPIS NELE MILIJIĆ STVARA MJESTO U KOJEM NISMO POSVE PORAŽENI, ALI ZNAMO DA NEĆEMO POSTIĆI SLAMANJE SVIH STRAHOVA I DISTANCI (MA KOLIKO SE TRUDILI). LOKACIJU ČIJI JE EMOCIONALNI NABOJ ZAPRAVO VRLO TEŠKO ODREDITI, ALI NJEGOVA BILANCA NIJE PORAZ, VEĆ IZMICANJE, STALNO IZMICANJE... —

NEJEDNAKOST O svakoj pojedinoj pjesmi iz prve zbirke Nele Milijić mogla bi se napisati studija. Ne samo zato što su bujne poput neočekivane gozbe, u kojoj pred vas iznose sva moguća egzotična jela i još tvrde da nisu pravo ni započeli s pretvaranjem rječnika u liječnika, nego i zato što uvrštene pjesme zapravo ne tvore "cikluse" u konvencionalnom značenju tog pojma, već njeguju prilično tvrdoglavu dosljednost u traženju stalno novog eksperimentalnog tkanja. Svaka je pjesma odjelita epizoda, nova maska, svježi manifest. Nije ih potrebno pa čak ni pristojno, objedinjavati. One svjesno rade na *rasipanju* i razjedinjenju. Ne boje se nereda, ne boje se preokreta. Iz pjesme *Rasap svijeta juri kroz estetiku*, moji omiljeni, obožavani stihovi Nele Milijić:

*ali samo rasap rasap
spašava
ovaj smiješno uređeni
svijet* ■

ODGOVORNOST ZNANSTVENIKA

KOMENTAR ANAKRONOG INSTRUMENTALNOG RAZUMIJEVANJA ZNANOSTI KAO PUKOG SREDSTVA POLITIČKE I PRIVREDNE PRAGMATIKE, PONUKAN NEDAVNIM INTERVJUOM MIROSLAVA RADMANA Globalizacija uništava inovaciju!, OBJAVLJENIM U Vjesniku OD 20. I 21. OŽUJKA OVE GODINE

DAVOR RODIN

“...a kada dobijem novac, onda radim što hoću.”

Tako govori Miroslav Radman, znanstvenik velike međunarodne reputacije, koji djeluje i kao javna osoba u raspravama o sustavu financiranja znanosti, o farmaceutskoj industriji, o zdravlju i bolestima kao području unosnog biznisa koji unovčava velike obmane. Razmotrimo Radmanovu kritiku sustava financiranja znanstvenih istraživanja u nas i u EU.

Naravno, i “mali znanstvenici” nastoje udovoljiti kriterijima nekompetentnih financijera, a kada dobiju novac, onda s njim rade što ih je volja ili eventualno ništa.

Odakle ovakav tip rezoniranja? On potječe iz klasične uporabe znanosti u ranom kapitalističkom razdoblju, u kojem je, primjerice, J. Watt 1765. konstruirao prvi uporabljivi parni stroj.

INERTNO FINANCIRANJE I ZNANSTVENA (NE)PRODUKTIVNOST

Poduzetnici su u prvoj fazi svog odnosa prema znanosti uočili da mogu povećati profite primjenom znanstvenih otkrića u proizvodnji. U ranoj su fazi ta otkrića bila besplatno na raspolaganju u bibliotekama, na sveučilištima, ili su nove tehničke naprave konstruirali daroviti pojedinci Watt, Bell, Edison. Trebalo je samo odabrati već postojeće otkriće koje se moglo korisno primijeniti ili pronaći darovitog inovatora, kao što je G. Westinghouse “otkrio” Nikolu Teslu i njegov generator izmjenične struje, nakon čega je uz struju potekao i novac.

U drugoj fazi i država i kapitalistički poduzetnici više nisu tragali samo za darovitim izumiteljima niti pretraživali biblioteke u

potrazi za uporabljivim inovacijama, već su prema vlastitim laičkim kriterijima počeli naručivati znanstvena otkrića od kojih su očekivali brzu korist i za te su narudžbe bili spremni uložiti znatna sredstva. Radman ironizira tu taktiku laičkih financijera koja se prakticira i u naše vrijeme: “Europske znanstvene institucije imaju menu po kojem se određuje kome dati novac i to je groteskno. Kao da ministarstvo kaže slikarima da će ove godine poduprijeti samo one koji će slikati brodove zelene boje”.

U okolnostima u kojima laički državni činovnici i privredni menadžeri određuju i vrednuju istraživačke prioritete te naručuju i financiraju u stvari vlastite projekte istraživanja rađa se i groteskna situacija koju Radman, kao i većina drugih istraživača, nastoji izigrati: udovoljavaju zahtjevima i kriterijima financijera, a kad dobiju novac, onda s njim rade što god hoće. Dakako, Radman kao nadareni inovator, nezavisno o namjerama i kriterijima svojih financijera, slobodnom uporabom odobrenih sredstava postiže važna znanstvena otkrića. Mnogi drugi, manje produktivni, opravdavaju se tvrdnjom da se ne može unaprijed odrediti vrijeme potrebno za znanstveno otkriće pa s tim izgovorom troše novac dok ga ima i dok ga odobravaju činovničke elite koje bi i same htjele uspjeh svojih projekata pa ih inertno financiraju po načelu grčkih kalendara.

IZVAN ČINOVNIČKE I MENADŽERSKE PRAGMATIKE

U svojim javnim istupima izvan istraživačke djelatnosti Radman persiflira takva rezoniranja. On zastupa tezu “znanost znanstvenicima, a ne državnim činovnicima i menadžerima bezobzirne farmaceutске industrije”, koja proizvodi velikim dijelom neučinkovite pilule.

Dva su načina kako znanost osloboditi činovničke i menadžerske pragmatike koju Radman s pravom ismijava: prvi su način već otkrili onkolozi utvrdivši da se rak nikada neće moći izliječiti uporabom nekog univerzalnog, industrijski proizvedenog lijeka, već isključivo individualnom terapijom svakog bolesnika posebno. Time su oni upozorili industriju da je doba prilagodavanja bolesnika industrijski proizvedenim lijekovima prošlo i da lijekove treba prilagodavati pacijentima. Masovna proizvodnja lijekova time je načelno ugrožena, zajedno s postojećim medicinskim ustanovama koje su se velikim dijelom integrirale u farmaceutsku industriju pilula, ili se srozale na njezine akvizitere.

Drugi je način socijalne prirode. On zahtijeva promjenu stava prema znanstvenicima i njihovim otkrićima. Umjesto primjene znanstvenih otkrića u praksi, dakle *post festum*, treba praktične probleme agrara, brodogradnje, zdravstva, školstva, industrije... neposredno znanstveno rješavati. U oblastima za koje su znanstvenici kompetentni moraju oni moći i *ante rem* suodlučivati. Naravno, tome se suprotstavljaju politički monopolisti odlučivanja o svemu svačemu, od nogometa i kazališta do unutrašnje i vanjske politike, ali i privredne elite koje se boje da bi znanstvenici iz ekoloških ili humanih i moralnih razloga predlagali neprofitabilna ili manje profitabilna rješenja.

NEMA KOOPERACIJE S ELITAMA

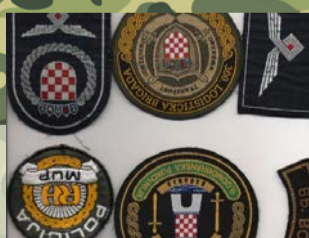
Ima dakako područja koja znanost ne dotiče niti smije doticati jer za njih

— UMJESTO PRIMJENE ZNANSTVENIH OTKRIĆA U PRAKSI, DAKLE post festum, TREBA PRAKTIČNE PROBLEME AGRARA, BRODOGRADNJE, ZDRAVSTVA, ŠKOLSTVA, INDUSTRIJE... neposredno znanstveno rješavati. U OBLASTIMA ZA KOJE SU ZNANSTVENICI KOMPETENTNI MORAJU ONI MOĆI I ante rem SUODLUČIVATI —

nije kompetentna, a to su politički, moralni i demokratski procesi, umjetnost i kultura, ljubav i mržnja, strah, nada i vjera... I da zaključimo: zbog anakronog instrumentalnog razumijevanja znanosti kao pukog sredstva političke i privredne pragmatike, znanstvenici su isključeni iz kooperativnog odnosa s privrednim i političkim elitama. Oni malogdje odlučuju pa stoga nisu ni za što odgovorni te, kako kaže Miroslav Radman, nakon što dobiju novčane poticaje za državne i privredne prioritetne projekte, rade s dotiranim novcima što ih je volja. Mudracu dosta. ■

fakebook

Fakebook — budi online!

View Photos of KrešoZG

Send KrešoZG a Message

Poke KrešoZG

KrešoZG

What's on your mind? **Money, money, money...**

Basic Information

Sex:	Male
Birthday:	----
Hometown:	----
Political Views:	Oportunist
Religious Views:	----

Groups

Member of:	Ratni veterani
------------	----------------

[Invite New Veterans](#)

Fakebook. Sign Up. It's free and anyone can join!

QueerZagreb

4. - 14. 5. 2010

kazalište

4. 5. 2010.
**HOLCOMBE WALLER
 AND THE HEALERS**
 SAD / USA
**Into The Dark Unknown:
 The Hope Chest**
 20:00, ZKM, Teslina 7

5. 5. 2010.
JEREMY WADE
 SAD / USA
I Offer Myself To Thee
 20:00, ZKM, Teslina 7

KEITH HENNESSY
 SAD / USA
Crotch
 21:30, Zagrebački plesni centar, Ilica 10

JEREMY WADE
 SAD / USA
Concert
 23:00, Kino Mosor, Zvonimirova 63

6. 5. 2010.
**LA POCHA NOSTRA
 (GUILLERMO GÓMEZ PEÑA
 & MICHELE CEBALLOS)**
 SAD / USA
**Corpo Illicito:
 The Post Human Society 6.9**
 19:30, Jedinstvo, Trnjanski nasip bb

KEITH HENNESSY
 SAD / USA
A Brief History...
 22:00, Zagrebački plesni centar, Ilica 10

**HOLCOMBE WALLER
 AND THE HEALERS**
 SAD / USA
Concert
 23:00, Kino Mosor, Zvonimirova 63

7. 5. 2010.
ANTONIA BAEHR
 NJEMAČKA / GERMANY
Rire / Lachen
 20:00, Zagrebački plesni centar, Ilica 10

JÉRÔME BEL
 FRANCUSKA / FRANCE
Lutz Förster
 21:30, Histrionski dom, Ilica 90

8. 5. 2010.
**FRANÇOIS CHAIGNAUD &
 CECILIA BENGOLEA**
 FRANCUSKA / FRANCE
Castor & Pollux
 19:00 i 20:00, Jedinstvo, Trnjanski nasip bb

**SLOVENSKO MLADINSKO
 GLEDALIŠČE**
 SLOVENIJA / SLOVENIA
Amado mio
 21:30, Histrionski dom, Ilica 90

9. 5. 2010.
RAIMUND HOGHE
 NJEMAČKA / GERMANY
L'Après-midi
 18:00, Zagrebački plesni centar, Ilica 10

**FRANÇOIS CHAIGNAUD
 & MARIE-CAROLINE**
HOMINAL
 FRANCUSKA / FRANCE
Duchesses
 22:30, Zagrebački plesni centar, Ilica 10

blagajna / box office
 Showroom, Teslina 7
 27. 4. - 9. 5.;
 svaki dan od 12:00 - 18:30
 i pola sata prije početka predstave
 na mjestu izvedbe

+ filmski program

reel tropical
 ekstravaganza
 + mea culpa

Nini Cinotti ,

Googlanje poetske pređe

I.

A1

Prazni stanovi dišu.
Kroz plohu bijele plastike.
Propuštena svjetlost s južne strane, izdužene kružnice vrijedno broje rebra parketu. Sve je divna fizika. Elipse svjetla pomiču se prema vratima jer pupak svemira gura sunce u kurac. Jednostavan zakon, kakav i treba biti.

Lajem i pilim drva.
Moram izaći van. Jučer je opet padao snijeg, danas već obasjani sanjamo. Sve izgleda bolje ozračeno suncem. Pritiskuje nas bijedni strah od kokošjeg sljepila. Ne-shvatljivi otpor puzanju sumraka.

B1

Zanima me da li bih se još uvijek mogao uvrijediti. U nježno ocrtanim rubnim linijama moje aritmične aorte, recimo?

Sve je posljedica zanemarivanja.
Ni sada ni još uvijek ne možemo pričati gledajući se u lice. Zanimljiva anomalija koja se ovdje relativno često susreće.

Ostajem unutra, biram promatrati iznutra.

Jedna od značajnih prednosti koje još čuvam. Ne predajem se otužno. Vidio sam već kamo to čovjeka može odvesti. Zaključujem da sigurno imam boljeg posla – novu račvastu perspektivu.

C1

U snovima je počela pobuna.
Naprijed pa uzmak, kako to obično biva.

Mogli bismo čak i ne pobijediti.
Sve ostaje otvoreno, rane se ne predviđaju.

Vrijeme je da prestanem lagati. Uzimam čašu vode. Treba mi vitamina. Ne znam gdje su tvoje šake koje drže slomljene nokte u naručju. Rumeno svjetlo košta me više, ali mogu si to priuštiti.

D1

Mi koji smo zapravo prilično dobro i prošli.

Ako zbrojimo, lijeva noga, krilo plućno
Stegno – vučno – volim li te bučno / zvučno?

Sad mi reci i pereci, vodu speri spremi
Odbrusila si mi je jer nisam predvidio
Njeno a ni tvoje podrtavanje pri površini

Morao sam primijetiti (stanka) odapinjane kože, brušenje belagonija

Slijedim li tvoju logiku preostaje ti još samo jedno slatko pribježište; od meda kapljama sazdana mirisna autonomno dijeljena agonija.

E1

Tek toliko o neprihvatanju
Nepravdi i nevoljama čija svojstva
Cvatu impregnirana, dalekovodno ali opet
Ne služeći se lukavstvom mnogim
Ne ni šapom tako ne ni bradom

Njuh ne raspoznaje
Usna ne bi krvarila
Nevjerica, umnažanje vjeverica
Simptom ne bih ni slijedio

Ti slijepa i pohlepna majko
Vidjeli smo i sami, dućani se napokon pune, ljudi su čini se, usudujem se reći – sretni! Mogu li se tako opisati invalidi koji mi prilaze? Unakrsno, ledno i na koljenima. Asociram ih slobodno na svih šezdeset i sedam kanala kablovske vizije.

II.

Googlanje poetic yarn A2 Empty flats breathe. Through the surface of white plastic. Missed the light from the south side of the circle elongated ribs counted worthy of the court. Everything was wonderful physics. Ellipse of light moving toward the door as the navel of the universe pushing cock in the sun. Simple law, and what should be. Lajem and pilim wood. I have to go out. Yesterday the snow fell again today, but illuminated by dreams. Everything looks better irradiated sun. Weighs us kokošjeg abject fear of blindness. Incomprehensible dusk creep resistance.

B2

I wonder if I still could not hurt. The soft lines of distinct edges of my aritmične aorta, for example? Everything is a result of neglect. Nor even now we still can not tell looking at the face. Interesting anomaly, which is here relatively frequently encountered. I stayed in, I choose to observe from the inside. One of the advantages that are guarding. Do not give up otužno. I have seen where a man can take. Safely conclude that I have a better job - a new branch perspective.

C2

The dreams began to revolt. Ahead and retire, as it usually is. We could not even win. Everything remains open, the wound can not predict. It is time to stop lying. Take a glass of water. I need vitamins. I do not know where your hand held in his arms broken nails. Glowing light will cost me more but I can afford it.

D2

We who are actually quite good and last. If the sum, the left leg, wing lung Thigh - tow - if you like loud / sound? Now tell me, and pretzels, water, struggle to save Snapped me because I predicted Its not a tremor in your area I had to notice (pause) odapinjane skin, grinding belagonija I follow your logic, if you left her only a sweet refuge, from sweet honey drops formed autonomously shared agony.

E2

Only so much about the dismissal of Injustice and misfortune, whose properties Bloom impregnated, transmission yet Not using the ruse many Nor šapom nor beard Smell is not recognized Lip not bleeding Disbelief, duplication Squirrel Symptoms I would not have followed These blind and greedy mother We saw ourselves, stores are finally full, people seem to dare to say - happy! Can you describe disabled so that we approach? Cross, backstroke and knees. Remind them freely in all sixty-seven-channel cable vision.

III.

Googlanje pjesnički pređa

A3

Prazan stanova disati. Po površini od bijele plastike. Propušteni svjetlo s južne strane kruga izduženih rebra dostojni suda. Sve je bilo divno fizike. Elipsa svjetlosti kreće prema vratima kao pupak svemira gurajući kurac u suncu. Jednostavna zakon, a što bi trebalo biti. Lajem i pilim drva. Moram izaći. Jučer je pao snijeg ponovo danas, ali je osvjetljeno snove. Sve izgleda bolje ozračeno sunca. Vagati nas očajan strah od kokošjeg sljepila. Nerazumljiv sumrak puzanje otpor.

B3

Pitam se, ako i dalje ne mogu povrijediti. Meke linije različitih rubove moje aritmične aorte, na primjer? Sve je rezultat nemara. Pa čak ni sada još uvijek ne možemo reći gleda na lice. Zanimljiv anomalija, koja je ovdje relativno često susreće. Sam ostao u, mogu izabrati da promatra iznutra. Jedna od prednosti koje su čuvanje. Nemojte odustatu otužno. Vidio sam gdje se čovjek može uzeti. Sigurno zaključiti da imam bolji posao – nova grana perspektive.

C3

Snove je počeo da se pobune. Uoči i penziju, kao što je obično. Nismo mogli ni

osvojiti. Sve ostaje otvoren, rana ne može predvidjeti. To je vrijeme da se zaustavi ležanje. Uzmi čašu vode. Trebam vitamini. Ne znam gdje se nalazi vaše ruke održana u naručje Broken nokte. Žižak stajat će mi više, ali ne mogu to priuštiti.

D3

Mi, koji su zapravo vrlo dobri i otišao. Ako je zbroj, lijeva noga, krila pluća Butina - vučno - Ja vas ljubim i bučno / zvuk? Sada mi reci, i pereci, voda, borba za spremanje Popucali mi je zato što sam predvidio Njegova tvoj i nema vibracija na površini Morao sam primijetiti (stanka) odapinjane koza, brušenje belagonija Ja slijedim svoju logiku, ako ostavi svoj, još uvijek samo slatko utočište, iz slatki med kapi formira autonomno zajedničku agoniju.

E3

Samo toliko o smjenu Nepravda i nesreća, čija svojstva Bloom impregnirani, prijenos još Ne koristite mnoge Ruse Ni sapom ni bradu Miris nije prepoznat Lip ne krvarenje Nevjerica, dupliciranje vjeverica Simptomi se ne bih ni nakon Ovi slijepi i pohlepni majka Mi sami vidjeli, napokon su trgovine pune, ljudi su čini se da se usudio reći - sretno! Možete li opisati s invaliditetom, tako da smo pristup? Cross, ledno i koljena. Podsjetite ih slobodno u svim šezdeset-sedam kanala vid kabel. **E**

— Pjesme predstavljaju svojevrsnu poetsku transformaciju putem google jezičkog alata. Pet pjesama na hrvatskom jeziku 'preveo' je google software te ih onda opet 'povratio' u početno stanje, na hrvatski jezik. Izmjene koje su tako nastale vrlo su zanimljive i pružaju uvid u pjesničke asocijacije sutrašnjice, koje će vrlo vjerojatno, barem jednim dijelom, biti proizvod i virtualnih mutacija. (N.C.)

PROZAK / NAVRH JEZIKA Godišnji natječaj ALGORITMA i ZAREZA za najbolji neobjavljeni prozni i pjesnički rukopis autora do 35 godina starosti

Darko Lisac, Tišina

Da je bila malo veća, Jelena je mogla vidjeti i zelenu rijeku, bijelu pjenu slapa i, tamo preko rijeke, ljude kako rade u polju. Ovako je vidjela samo žutu livadu koja se protezala u daljinu, sve do mjesta na kojem se, činilo se, spajala s nebom. – To je maslačak – rekla je mama i čvršće je primila za ruku. Šetale su kroz cvijeće, dok je zrak mirisao na ljeto, a negdje jako daleko čulo se jednolično brujanje, čisto i neprekinuto. Jelena je pomislila da je to stroj koji pokreće svijet, tako savršen i vječan da ga nikada ništa ne može pokvariti.*

U trenutku kada je udario loptu nogom, učinilo mu se da je nekako zaustavio svijet. Nema sumnje da je sve trajalo kraće od sekunde, ali njemu se činilo da je stalo zauvijek. Osjetio je miris trave, znoj na čelu, peckanje na ramenima od predugog izležavanja na slapu pod najjačim suncem... osjetio je i dodir kože i jedva primjetan pritisak lopte na desnoj nozi, čuo automobile kako idu prema moru, razgovor ljudi negdje kraj rijeke i sok od bazge kako se toči u bijelu papirnatu čašu. Vidio je Zoku kako, i ne znajući da je zauvijek uslikan i memoriran, domahuje rukom, dovikuje da mu doda loptu, željan da zabije gol, s onom iskrom u očima, s mokrim, radosnim i napetim pogledom, dok mu lančić poskakuje oko vrata. Vidio je na kraju i crvene oblake na još uvijek plavom nebu, tamo u daljini, kako se spajaju s livadom punom žutog cvijeća. Kada se svijet ponovno pokrenuo, znao je da će od sada sve ići puno brže i već iste večeri

zabolio ga je trbuh kada je pomislio na onu sliku, prvu sliku u svom životu za koju je u punom smislu shvatio da se baš nikada neće ponoviti.*

Dok ga je gledala kako silazi niz gimnazijske stepenice, Jelenu je zabolio trbuh. Zato se unaprijed nasmijala, doviknula mu “vučeš se ko smrt” i podigla nogu na drugu stepenicu, kao fol da zaveže žnirance na lijevoj tenisici, iako su bili sasvim dobro zavezani. Lupio ju je po leđima, a ona je pognute glave još jednom duboko udahнула, do boli pritegnula žnirance i onda se ispravila, pogrešno uvjerenjena kako je sakrila lagano rumenilo na obrazima. – Idemo skupa doma? – pitao je, a ona je klimnula glavom. Kada su otvorili masivna drvena vrata s debelim mutnim staklima, svijet ih je narančasto zabljesnuo. Grad je bezobrazno mirisao na proljeće i vodu i bilo joj je krivo kada je odglumio kavalira i uz smiješan naklon pustio je da prva izađe. Željela je da to bude on, da bude korak ispred nje i da ga zauvijek sačuva u toj slici ispred njih.*

Jaka žuta svjetla na malom trgu ispred kazališta nisu mogla zavarati činjenicu da je pao mrak, onaj gusti, hladni i magloviti jesenski mrak. Odjednom je stupila korak-dva ispred njega i šutnula kesten, pokupivši uspred nogom i nekoliko sasušanih listova. Gledao je kako se igra poput djevojčice i nije znao želi li više da je zagrlji ili da, dok je svijeta, traje ovaj trenutak u kojem je gleda i želi taj zagrljaj. Nekoliko sekundi kasnije izbora više nije bilo – okrenula se, stala pred njega i raširila ruke. Nasmijao se i prihvatio zagrljaj. Vrat

joj je mirisao na kupine i maglu. Zrakom se širio miris pečenih kestena, a opustjelom cestom prošao je noćni autobus za tko zna gdje. Dok se u daljini čulo jednolično brundanje autobusnog motora, najtiše što je moguće šaptala mu je na uho kako je kao djevojčica s mamom šetala livadom punom maslačaka i u daljini čula jednolično brundanje za koje je mislila da je stroj koji pokreće svijet.*

Autobusi su išli u suprotnim smjerovima, njen put trajao je dugo, njegov sasvim kratko, prolazili su drugim ulicama, ona kasno noću, on rano ujutro i gledali su različite sive izranjavane zgrade, razbijene cigle posipane uz rub ulice i izrešetane zidove.*

Gdje je bila livada bilo je blato, gdje je bilo žuto cvijeće bile su lokve prljave vode. Nebo je bilo isto, nebo uvijek bude isto i kad su se u daljini, tamo gdje se spajaju nebo i blato, pojavili prvi crveni oblaci, osjetio je kako ga steže u trbuhu. Znao je da nije jedini, vidio je strah u očima onih koji su ove noći ponovno postali dječaci, vidio je i ravnodušne, one napaljene, one s mržnjom u očima, ali nekako je najgore bilo vidjeti one najstarije, čije su oči bile mirne sve dok ne bi pogledale u nekog od njih. Tada bi im se oči ispunile tugom koju valjda ni sami ne bi znali objasniti da ih netko upita. Strah mu je razarao trbuh, a onda ga je Kruno lupio po leđima, široko se osmjehnuo i rekao: – Ajd ne brini kompa, za par dana ćemo sjediti na Korzu, pit pivu i gledat komade. Za par dana se opet vraćamo u svijet – namignuo je. Pogledao ga je, sada

sasvim mirno i ravnodušno. – Kao da će više ikada biti svijeta. Ustao je prvi.*

Gdje je bilo blato bila je livada, gdje su bile lokve prljave vode bilo je žuto cvijeće. Nije željela vidjeti rijeku, bijelu pjenu slapa i polja tamo na drugoj obali pa je sjela u travu ispunjenu žutim cvjetovima. Zaustavila je disanje, toliko je jako htjela u daljini čuti ono jednolično, čisto i vječno brujanje. Ali, bila je tišina. Takva tišina da ti ne ostane ništa drugo nego da legneš u tu travu, zažmiriš i dišeš sasvim polako i mirno. I ne misliš na ništa osim na to da, jebemu, zbilja nije moralo biti tako. ■

Darko Lisac rođen je u Karlovcu 1975., gdje i danas živi, radi, ide van, navija i tako to... Radi kao novinar *Večernjeg lista*. Kad nije vani, na poslu ili na tribini s “Gademzima”, pomalo i piše. Mada radije o svemu tome priča.

Marko Vistan, Slonovi u jagodama

ZNAO SAM DA ĆEŠ OTIĆI nalazimo neobične položaje ti-jela i ja pijem nakon nekog vremena kapljice piva se spuštaju niz bradu i sve je u redu, dobro glazba ispunjava zrak između nas govorimo malo i smijeh dolazi iz tišine dok se smiješ pomišljam da mi se sviđaš ja ne razumijem ovaj mehanizam u sebi no sada dolazi neki mir nemam potrebe govoriti ili biti glasan poput poezije nekoliko minuta za tipkovnicom opravdava sve one sate dane samoće i postoji neki smisao neki zatvoreni krug koji donosi završetke pjesama dok se smiješ ja mirišem cigarete; miris ebanovine ili pije-ska u Africi sve je u redu

ČEKAO SAM NA POPRAVAK AUTOMOBILA on je pio dan će biti vruć, pomislio sam položio je ruku na koljeno i čekao nas dvoje prvaci u čekanju pogledi nam se nisu susreli čak ni kada se sunce razlilo po betonu vrijeme je pobjeglo okovima kazaljke na satu dosljedni u svome čekanju poput kršćana on i ja nazovite to trenutkom slabosti no poželio sam biti slavan mogao bih napisati nešto poput: “kontaktne leće prijete svemiru” no nikada mi ne bi povjerovali ipak ću ostati ovdje sa vama i čekati u redu, reče čovjek

J. I. (20) unatoč mojim sumnjama i nemirima iako su je našli mrtvu, zavezanih ruku u kupanici negdje u Göteborgu život nastavlja neometen kroz ruže na ogradi i u kretnjama klinaca koji igraju nogomet on se poigrava sa uličnom lampom i ona treperi gdje završava svjetlo, a počinje tama? sve što vidim je stroj u pokretu i on je veći od naših krajolika čini se da je voda posljednje o čemu sanjaju ribe neka milost prati sirene

JEDNOM NOGOM NA SJEVERU pišao sam, rukom pridržavajući zid držao sam oči zatvorene oprezan da se ne izblujem a onda je prosvjetljenje došlo niotkuda istina nikada nije postojala ili ako postoji onda je to samo glupa mehanizacija bez estetske vrijednosti shvatio sam i udarilo me poput groma “Jandek je bio bliže svijetu od svih prije njega!” bilo je jutro kada sam se vraćao kući teturajući između ljudi koji su išli na jutarnju misu držao sam glavu visoko

KAD VIŠE NEMATE SNAGE DA SE ZAVARAVATE ne primajte zagrljaje na postoji nitko tko čeka na vaš povratak kišom je natopljena grobnica gdje klinici sanjaju astronaute samo lavež izlazi iz ljudskih usta ne možete riječima dotaknuti nebo tek fragmenti sreće zasljepljuju patnju silujete svijet njegova dostojanstva odbijajući da se žalite i nikada ne plaćite nikada jebeno ne plaćite ■

Marko Vistan (1983.) rođen je, živi i radi u Virovitici. Do sada nije objavljivan nigdje.

noga filologa

KARTU ČITAJ, A SELJAKA PITAJ

**PRILOG SOCIOLOGIJI
I ETNOLOGIJI
ZNANSTVENOG ŽIVOTA:
NABACANI DOJMOVI S
MONSTR-KONFERENCIJE
O RENESANSI U VENECIJI,
I BROD VELIČINE
NEBODERA KOJI KROZ
SVE TO PLOVI**

NEVEN JOVANOVIĆ

Upravo sam se vratio iz Venecije; ondje sam, u subotu rano ujutro, gledao kako ispred Trga sv. Marka tiho i lagano prolazi tristometarski šesterokatni *cruiser* nalik na svemirski brod, na najvišoj palubi načičkan sićušnim ljudskim figuricama. Sličan me nadrealistični susret staroga s novim, turizma s poviješću, i doveo u Veneciju. Bio sam, naime, na godišnjoj konferenciji *Renaissance Society of America*. Sad sjedim kod kuće i pitam se: čemu je sve to služilo? I, konkretno, čemu je sve to služilo za nas, za mene?

2000, 660, 140, 30 Ovogodišnja je konferencija RSA na tri dana u Veneciji okupila najmanje dvije tisuće humanističkih znanstvenika. Toliko je, naime, bilo referata. Dvije tisuće referata u tri dana, u četiri dnevna turnusa (uz plenarne sesije navečer) znači – matematički – oko šesto šezdeset referata dnevno. Stotinu četrdeset referata u turnusu, trideset “panela” istovremeno u svakom trenutku radnoga vremena konferencije na dvanaest lokacija širom Venecije. Dimenzije su barnumovske; konferencija više sliča na atletske miting, tvornicu ili velesajam nego na humanističke znanosti kakve ja poznajem (na poluautista koji čita u knjigama pretrpanoj sobici).

NASTAVNICI PUŠTENI S LANCA

Prvo što pada na pamet jest konferencijski turizam. Dvije tisuće sveučilišnih nastavnika, nakratko puštenih s lanca predavanja i sastančenja, pa još u proljeće, pa još u Veneciji! Za neke je to jamačno prva šansa vide i iskuse ono o čemu predaju. Pritom je teško ne osjetiti ironiju situacije u kojoj netko iz Australije stoji usred Venecije i na engleskom govori, recimo, o “renesansnoj službenoj svetosti *alla Veneziana*”. Tu se sudaraju svijest o proširenosti zapadne civilizacije i svijest o temeljitoj koloniziranosti (kako Venecije, tako i renesanse).

“*Evo nas, tu smo.*” Daljnja je funkcija skupa koji ima razmjere renesansnog crkvenog koncila svakako stvaranje, ili potvrđivanje, *slike o sebi*. Upravo onakve slike kakva je tih dana bila često zazivana u vezi s *predmetima* naših istraživanja (*self-image* renesansne Venecije, gradnja renesansnog evropskog ili mediteranskog identiteta, identitet renesansnog intelektualca ili renesansne žene). E pa, slika i identitet bili su temeljito izgrađeni i potvrđeni: po *vaporettima*, po kafićima, po uličicama stalno smo nailazili na kolege s raskupusanim sedamstostraničnim knjigama u rukama, s psećim markicama (ime i prezime i ime ustanove) oko vrata. Suočen s takvim mnoštvom, mozak refleksno počinje kategorizirati, tipizirati (vašar taštine, ili etnologija znanosti); ovi imaju iste tamnoplave sakoe, ovi imaju iste frizure, ovi su jednako mršavi ili jednako čelavi, ovi su “umjetnički tipovi”, ovi su “tipični Amerikanci”, ovi “tipični Talijani” (neangloamerikanci su na konferenciji RSA, logično, bili manjina).

KRATKI KURS ZEITGEISTA Monstr-konferencije poput ove očito su i kratki kurs – ili blic-snimka – znanstveničkoga

Zeitgeista: što je trenutačno “u trendu”, o čemu ljudi naše struke razmišljaju i – podjednako važno – kako o tome govore? A jednako kao što je ljudski i fizički nemoguće prisustvovati *svim* izlaganjima RSA konferencije (sjetite se: po trideset panela istovremeno), tako i stjecanje uvida u taj *Zeitgeist* nadilazi sposobnosti običnoga mozga. Nužan je odabir, nužno je ograničavanje. Čovjek se nužno hvata onoga što mu je poznato i blisko.

Otuda – ponešto neočekivano – proizlazi da je tih dvije tisuće glava, to brdo podataka i intelektualnih i financijskih resursa, u Veneciji nagomilano kako bi svatko od nas bolje shvatio *vlastite* sklonosti i uvjerenja. Došli smo na ovaj velesajam ideja, u ovaj supermarket renesanse, da bismo vidjeli gdje smo, među svim tim šarenim policama, mi.

Tako već načinjemo ono drugo pitanje: što je meni sve to trebalo? Neki su odgovori sasvim osobni. Još malo dižeš vlastitu letvicu; pokazuješ da o onome što najbolje znaš možeš govoriti i na stranom jeziku, u stranoj situaciji; da se možeš, ili barem hoćeš, mjeriti s “bijelim svijetom”; da bismo – ako ćemo biti zločesti – i mi rado bili kolonizirani kao što je talijanska renesansa. Tu usput na površinu ispliva obilna porcija autsajderskih strahova i kompleksa s kojima treba nekako izaći na kraj. Jednako kao i s *reakcijama* na te strahove i komplekse. Monstr-konferencija nije samo mjesto za samospoznaju, nego i za “osobni razvoj”.

STAZAMA I GUŠTARAMA Jedna je reakcija na strah, mislim, onaj jak osjećaj da nas nitko ne razumije onako dobro kao što mi razumijemo same sebe. Paradoksalno: prvo bismo htjeli da ljudi govore o nama, a onda te koji o nama govore šamaramo kao autsajdere. “Ne kuži on to baš” (mi bismo ustvari htjeli sami govoriti o sebi, a da nas svi drugi slušaju). Ali kako onda – ekstrapolacija zahtijeva samo korak dalje – kako onda *mi* razumijemo, ili ne razumijemo, stvari u kojima smo sami autsajderi?

Druga je pak reakcija hiperkritičnost. Svi ti referati, svi ti paneli, sve te na beskrajnim štandovima izložene knjige: ima tu koješta. Puno je pomodnog (već smo dosta promjena znanstvene mode doživjeli da bismo to nepogrešivo znali nanjušiti), puno je toga šarena ambalaža. Puno obećava sintezu, a ostaje na par slučajeva, k tome općepoznatih ili već viđenih. Puno je toga “normalna” znanost, još jedna ciglica u zidu, sasvim neinspirativna primjena uobičajene paradigme na još jednu konkretnu temu. Puno je toga reinterpetacija niza tuđih interpretacija (pri čemu – vrlo smo bolno svjesni – hrpa *primarnih* poslova, ne samo u vezi s hrvatskom, nego i sa samom talijanskom renesansnom, ostaje i dalje napravljena: utabane staze još se bolje utapkavaju, a uokolo i dalje guštara). A opet, ponavljam, nisam siguran koliko tu iz mene govori mudar uvid, a koliko strah i nelagoda.

Cruiser ZA MIŠLJENJE Znam, međutim, da sam u protekla tri dana renesansne konferencije u Veneciji – u onome

odabiru koji sam sam bio u stanju napraviti i provesti – čuo čitav dijapazon izlaganja: od smrtno dosadnih i bolno neuvjerljivih, preko naporno kićenih i banalno duhovitih, pa i štreberski urednih ili briljantnih-al-autistično-izvedenih, sve do kristalno jasnih i oštromnih (jak je dojam: kako kod nas, tako i vani – i što se tiče bisera, i što se tiče dreka). Možda mi se nigdje nisu otvorili novi svjetovi, možda bih puno toga što sam čuo vrlo lako našao u samim tekstovima o kojima su izlagači govorili, ali – i to je nekako najvažnija spoznaja koju sam donio iz toga supermarketa – drugačije je kad o tome govore drugi. Kao u onoj poslovi: “Kartu čitaj, a seljaka pitaj.” Jedna primjedba ovdje, druga riječ tamo – čak i kad su slučajno nabačene u tek školski korektnim referatima, u onima mimo kojih njihovi autori nis znali ništa pametno reći – i na to odmah rezonira nešto u *mojoj* glavi, pa usred tog velesajma ideja iskrсну nove ideje. Možda tome služi ta monstruozna stvar: *cruiser* za mišljenje. ■

– nastavak sa stranice 2

dijelom u znaku indie rocka čiji će se zvukovi provlačiti kroz većinu festivalskih dana. Tako će u istoj večeri zasvirati Grant Hart te naših gora list Goribor, a na otvaranju festivala čut će se zvuci art-punka kalifornijskih Deerhoof te odnedavno također kalifornijskih High Places. Puno dobre eksperimentalne elektronike očekuje nas na nastupu Dana Deacona, ali i na koncertu Matmos čiji je skladateljski talent svoju potvrdu dobio i na albumima islandske pop dive Björk. Bez jazzista, odnosno glazbenih improvizatora, neće proći ni ovogodišnje izdanje Žednog uha, jer druge festivalske večeri nastupa nizozemac Han Bennink, ovoga puta u društvu sa saksofonistom Charlesom Gayleom, ali i kantautorica koja koketira sa šarolikim glazbenim izrazima u rasponu od gitarističkog rocka i folka, sve do noisea i improvizacije, Carla Bozulich. Svoj će premijerni nastup pred zagrebačkom publikom odsvirati i austrijska violinistica Mia Zabelka, u čijem triju nastupaju njemački kontrabasist Johannes Frisch i češki bubnar Pavel Fajt, poznat po svojoj dugogodišnjoj suradnji s Ivom Bittovom. Unatoč kvalitetnom programu i stalnom rastu interesa za ovaj festival za koji su ulaznice bez ikakve prethodne reklame redovito rasprodane, organizatori su prisiljeni potražiti neki drugi grad koji će ga udomiti.

Steampunk i space opera

Od petka 23. travnja do nedjelje 25. svibnja u Zagrebu na Fakultetu elektrotehnike i računarstva održat će se najstarija i najuglednija znanstveno-

fantastična konvencija u ovom dijelu Europe – SFeraKon. SFeraKon 2010 (www.sferakon.org) ove se godine održava 32. put za redom, a konvenciju organizira Sfera, društvo za znanstvenu fantastiku. Ovogodišnji se SFeraKon odvija u retro stilu, a steampunk i space opera ujedno su teme ovogodišnje SFerKonске zbirke. Na pitanje kako izgleda steampunk, najbolji odgovor su možda klimave rakete koje putuju na Mjesec, nezgrapni vremenski strojevi, nevjerovatni mehanički ljudi, roboti na parni pogon, cepeolini, tajna društva i teorije zavjere, podmukli zlikovci kovrčavih zulufa, visoki, bljedunjavi junaci s monoklima i cilindrima, kompjutori s uglačanim polugama, prekidačima i zupčanicima od mjedi. To je žanr čije je polazište doba 19. stoljeća, posebno viktorijanske Engleske, no čija je tehnologija naprednija nego u stvarnosti. Space opera je svemirska pustolovina s dozom romanse i melodrame, koja obično počinje spašavanjem mladića ili djevojaka u nevolji, a završava borbom protiv zlih galaktičkih imperija i općenito grandioznim poduhvatima spašavanja ljudske rase i samog svemira od podjarmljivanja zlim silama ili pak potpunog zatiranja. Središnji događaj konvencije je Svečana skupština koja se već tradicionalno održava u subotu u 20 sati, u okviru koje će se uručiti nagrada SFera, jedina nacionalna žanrovska nagrada u Hrvatskoj te nagrade pobjednicima SFerinoz dječjeg natječaja za najbolje literarne i

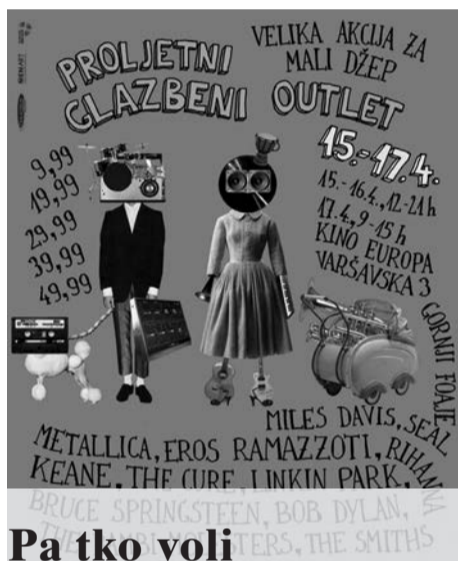
likovne radove. Na konvenciji će se predstaviti i niz udruga koje se bave znanstvenom fantastikom i fantastikom. Organizirana su i predavanja o nizu tema vezanih uz znanstvenu fantastiku, fantastiku i horor, promocije knjiga i časopisa, filmske projekcije, igraonice stolnih igara, tematske radionice, okrugli stolovi i tribine, zabavni program, sajam i aukciju knjiga, izložbe slika, aukciju geekova i kostimirana promenade.

doći na svoje, a izdavačke kuće riješiti se nagomilanih diskova i DVD-ova koji zbog nesrazmjera cijene i potražnje uglavnom ostaju na policama dućana.

Premješten kamen

U sklopu festivala Brutal u četvrtak, 15. travnja u 19 sati u Književnom klubu Booksa, bit će promovirana zbirke poezije *Premješten kamen* jednoga od najboljih suvremenih makedonskih pjesnika Nikole Madžirova. O knjizi će govoriti Zvonko Maković, Tomica Bajsčić, Borislav Pavlovski i sam autor, a pjesme će osim Madžirova čitati i Milivoj Beader.

Nikola Madžirov poznat je i izvan granica svoje domovine, a za sebe kaže da potječe iz obitelji izbjeglica i da njegovo prezime označava beskućnika, nekoga tko mijenja prostore. U jednom je razgovoru rekao da, ukoliko želiš stvoriti dom, trebaš iskoristiti riječi i čežnje najudaljenijih ljudi. Inače, ovogodišnji Brutal je već peti po redu međunarodni festival suvremene poezije koji je predstavio šest mladih i priznatih autora, a program festivala održao se osim u Boksu i u klubu Gjurju 2. **E**

Pa tko voli originale...

U četvrtak i petak, 15. i 16. travnja, od 12 do 21 sat te u subotu, 17. travnja, od 9 do 17 sati u zagrebačkoj Varšavskoj ulici u kinu Europa održat će se Proljetni glazbeni outlet. Izdavačke kuće Aquarius, Dancing Bear i Menart odlučile su spustiti cijene brojnim domaćim i stranim audio i video materijalima. Tu bi ljubitelji originalnih izdanja mogli

NA NASLOVNOJ STRANICI: DAMIR GAMULIN, RETRO-INFO-GRAFIKA

“Retro-info-grafika U registraturi propituje osobna sjećanja iz vremena rata u Hrvatskoj te nekog osobnog dojma, pretežno iz medija, o malobrojnosti branitelja tada, odnosno o njihovoj brojnosti danas. Poigravanje s vlastitim dojmovima o Domovinskom ratu, kroz modificiranje slike inače usamljenog branitelja u računalnoj igri Space Invaders, želi potaknuti propitivanje istog kod čitatelja/gledatelja ovih novina. ‘Rezultat’ sukoba je prikazan kao trenutna vrijednost braniteljskog fonda i njime se u nikojem slučaju ne želi umanjivati trud i patnja sudionika, već propitati smislenost kriterija određivanja braniteljskog statusa te njihovih trenutačnih posljedica.”

DAMIR GAMULIN (r. 1974.), dizajner iz Zagreba. Afirmirao fleksibilni deadline kao dio svakodnevnih oblikovne prakse.

IMPRESSUM

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 12-15h

nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Andrea Zlatar
glavni urednik
Boris Postnikov

zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić,
Katarina Luketić,
Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Jelena Ostojić,
Srećko Pulig, Zoran Roško
i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić

lektura
Darko Milošić

prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture
Republike Hrvatske

Ured za kulturu grada
Zagreba

fakebook

Ostvari braniteljska prava!

Stipe Kalaš

What's on your mind? Osigurana mirovina

View Photos of Stipe Kalaš
Send Stipe Kalaš a Message
Poke Stipe Kalaš

Facebook Member since:
It's Complicated

Basic Information

Sex: Male
Birthday: ----
Hometown: ----
Political Views: Oportunist
Religious Views: ----

Groups

Member of: Ratni veterani

Invite New Veterans

Facebook. Sign Up. It's free and anyone can join!

HI - SCORE

~ 2.300.000.000 KN / ?

SCORE <1991-1997>